

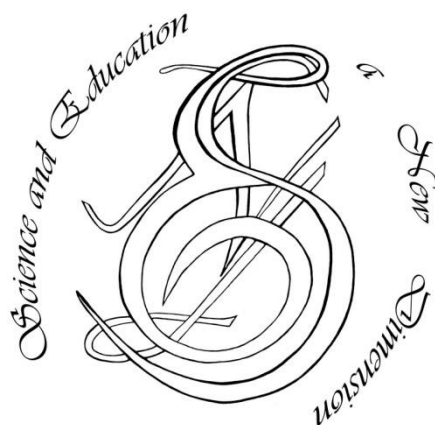

SCIENCE AND EDUCATION A NEW DIMENSION

PHILOLOGY

Филология

p-ISSN 2308-5258

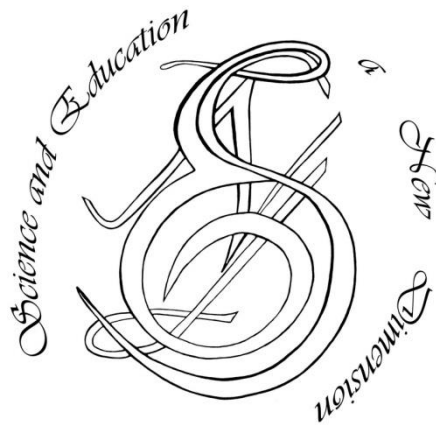
e-ISSN 2308-1996

VIII(64), Issue 216, 2020 Feb.

SCIENCE AND EDUCATION A NEW DIMENSION

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2020-216VIII64>

Philology

Editorial board

Editor-in-chief: Dr. Xénia Vámos

Honorary Senior Editor:

Jenő Barkáts, Dr. habil. Nina Tarasenkova, Dr. habil.

Andriy Myachykov, PhD in Psychology, Senior Lecturer, Department of Psychology, Faculty of Health and Life Sciences, Northumbria University, Northumberland Building, Newcastle upon Tyne, United Kingdom

Edvard Ayvazyan, Doctor of Science in Pedagogy, National Institute of Education, Yerevan, Armenia

Ferenc Ihász, PhD in Sport Science, Apáczai Csere János Faculty of the University of West Hungary

Ireneusz Pyrzyk, Doctor of Science in Pedagogy, Dean of Faculty of Pedagogical Sciences, University of Humanities and Economics in Wrocław, Poland

Irina Malova, Doctor of Science in Pedagogy, Head of Department of methodology of teaching mathematics and information technology, Bryansk State University named after Academician IG Petrovskii, Russia

Irina S. Shevchenko, Doctor of Science in Philology, Department of ESP and Translation, V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine
Department of Psychology, Faculty of Health and Life Sciences, Northumbria University, Northumberland Building, Newcastle upon Tyne, United Kingdom

Kosta Garow, PhD in Pedagogy, associated professor, Plovdiv University „Paisii Hilendarski”, Bulgaria

László Kótis, PhD in Physics, Research Centre for Natural Sciences, Hungary, Budapest

Larysa Klymanska, Doctor of Political Sciences, associated professor, Head of the Department of Sociology and Social Work, Lviv Polytechnic National University, Ukraine

Liudmyla Sokurianska, Doctor of Science in Sociology, Prof. habil., Head of Department of Sociology, V.N. Karazin Kharkiv National University

Marian Wloshinski, Doctor of Science in Pedagogy, Faculty of Pedagogical Sciences, University of Humanities and Economics in Wrocław, Poland

Melinda Nagy, PhD in Biology, associated professor, Department of Biology, J. Selye University in Komarno, Slovakia

Alexander Perekhrest, Doctor of Science in History, Prof. habil., Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine

Nikolai N. Boldyrev, Doctor of Science in Philology, Professor and Vice-Rector in Science, G.R. Derzhavin State University in Tambov, Russia

Oleksii Marchenko, Doctor of Science in Philosophy, Head of the Department of Philosophy and Religious Studies, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine

Olga Sannikova, Doctor of Science in Psychology, professor, Head of the department of general and differential psychology, South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushynsky, Odessa, Ukraine

Oleg Melnikov, Doctor of Science in Pedagogy, Belarusian State University, Belarus

Perekhrest Alexander, Doctor of Science in History, Prof. habil., Bohdan Khmelnytsky National University in Cherkasy, Ukraine

Riskeldy Turgunbayev, CSc in Physics and Mathematics, associated professor, head of the Department of Mathematical Analysis, Dean of the Faculty of Physics and Mathematics of the Tashkent State Pedagogical University, Uzbekistan

Roza Uteeva, Doctor of Science in Pedagogy, Head of the Department of Algebra and Geometry, Togliatti State University, Russia

Seda K. Gasparyan, Doctor of Science in Philology, Department of English Philology, Professor and Chair, Yerevan State University, Armenia

Sokuriaynska Liudmyla, Doctor of sociological science. Prof. Head of Department of Sociology. V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine

Svitlana A. Zhabotynska, Doctor of Science in Philology, Department of English Philology of Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine

Tatyana Prokhorova, Doctor of Science in Pedagogy, Professor of Psychology, Department chair of pedagogics and subject technologies, Astrakhan state university, Russia

Tetiana Hranchak, Doctor of Science Social Communication, Head of department of political analysis of the Vernadsky National Library of Ukraine

Valentina Orlova, Doctor of Science in Economics, Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas, Ukraine

Vasil Milloushev, Doctor of Science in Pedagogy, professor of Department of Mathematics and Informatics, Plovdiv University „Paisii Hilendarski”, Plovdiv, Bulgaria

Veselin Kostov Vasilev, Doctor of Psychology, Professor and Head of the department of Psychology Plovdiv University „Paisii Hilendarski”, Bulgaria

Vladimir I. Karasik, Doctor of Science in Philology, Department of English Philology, Professor and Chair, Volgograd State Pedagogical University, Russia

Volodimir Lizogub, Doctor of Science in Biology, Head of the department of anatomy and physiology of humans and animals, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine

Zinaida A. Kharitonchik, Doctor of Science in Philology, Department of General Linguistics, Minsk State Linguistic University, Belarus

Zoltán Poór, CSc in Language Pedagogy, Head of Institute of Pedagogy, Apáczai Csere János Faculty of the University of West Hungary

Managing editor:

Barkáts N.

© EDITOR AND AUTHORS OF INDIVIDUAL ARTICLES

The journal is published by the support of Society for Cultural and Scientific Progress in Central and Eastern Europe

BUDAPEST, 2015

Statement:

By submitting a manuscript to this journal, each author explicitly confirms that the manuscript meets the highest ethical standards for authors and co-authors. Each author acknowledges that fabrication of data is an egregious departure from the expected norms of scientific conduct, as is the selective reporting of data with the intent to mislead or deceive, as well as the theft of data or research results from others. By acknowledging these facts, each author takes personal responsibility for the accuracy, credibility and authenticity of research results described in their manuscripts. All the articles are published in author's edition.

THE JOURNAL IS LISTED AND INDEXED IN:

INDEX COPERNICUS: ICV 2014: 70.95; ICV 2015: 80.87; ICV 2016: 73.35; ICV 2018: 90.25

GOOGLE SCHOLAR

CROSSREF (DOI prefix:10.31174)

ULRICHS WEB GLOBAL SERIALS DIRECTORY

UNION OF INTERNATIONAL ASSOCIATIONS YEARBOOK

SCRIBD

ACADEMIA.EDU

CONTENT

Особливості мема як засобу політичної реклами <i>М. Б. Булах</i>	7
Українська терміносистема гендерної лінгвістики (структурно-семантичний аспект) <i>О. В. Чуєшкова</i>	11
Ситуації оцінки з низьким рівнем імпліцитності в англійськомовному художньому дискурсі <i>М. Б. Добровольська</i>	15
Стилистические средства выражения трансгуманизма в цикле Максима Кидрука «Бот» <i>П. Н. Донец</i>	18
ІБԶՎԱԲԱՂԱԲԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆ ՈՒ ԱՆԿԱԽՈՒԹՅԱՆ ՁԳՏՈՒՄՆ ԻԲԲԵՎ ՇՈՏԼԱՆԴԱԿԱՆ ԻՆՔՆՈՒԹՅԱՆ ԲՆՈՒԹԱԳՐԻՉՆԵՐ <i>р. գ. թ. Նաիրի Գալաթյան</i>	22
Some approaches to classification of dictionaries in lexicography <i>О. V. Gordiyenko</i>	26
«Кохання – смерть – краса» в подвійному кодуванні Джона Голсуорсі (на матеріалі новели «Цвіт яблуні») <i>О. В. Гальчук</i>	29
Pre-viewing activities and discussions in small groups to improve video comprehension (classroom case study) <i>К. Карпова</i>	34
The Role of Metaphor in Idiom Interpretation: Further Ruminations <i>Y. Kovalyuk</i>	37
Жанрові трансформації в авантюрно-пригодницькому романі В. Винниченка «Сонячна машина» <i>Л. М. Кулакевич</i>	41
Статус відокремлення в системі синтаксичних зв'язків <i>О. О. Новікова</i>	45
Поняття концепт та концептуальний аналіз художнього тексту <i>Л. О. Петренко</i>	49
Сучасна семантична структура імен матричних аксіоконцептів Benefit/Користь в англійській та українській мовах <i>Н. О. Стефанова</i>	53
Teaching Professional Language at University Level <i>М. Vozna</i>	57

Особливості мема як засобу політичної реклами

М. Б. Булах

Київський національний університет імені Тараса Шевченка Інститут філології
Corresponding author. E-mail: bulakh1@ukr.net orcid.org/0000-0002-0857-7256

Paper received 14.01.20.; Accepted for publication 28.01.20.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2020-216VIII64-01>

Анотація. У статті досліджено властивості мема, зокрема його утворення та функціонування в Інтернеті як засобу політичної реклами. Інтернет-мем розглядається як особливий вид комунікації, що передається від людини до людини засобами Інтернет-зв'язку і стає інформаційним вірусом. Визначено функції інтернет-мема, зокрема комунікативна, емоційна, маніпулятивна, інформативна, а також їх роль у різних сферах суспільної діяльності. Матеріалом дослідження обрано політичні меми української передвиборчої президентської кампанії 2009 та 2019 років.

Ключові слова: політичний мем, Інтернет-комунікація, меметика, медіавірус, інфосфера, політична реклама.

Вступ. Сучасний стрімкий розвиток Інтернет-технологій породив численні технологічні засоби соціокомунікації. Як слушно зауважив Г. Почепцов, «Сучасні мас-медіа відкрили нові можливості впливу, що дозволило перенести їх з позиції описової на позиції, які формують ситуацію» [5, с. 149].

ЗМІ не є дзеркалом реальності, вони вибудовують свою надреальність, або, за терміном Ж. Бодрійяра, гіперреальність. Сучасні дослідження медіакомунікацій і соціуму неможливе без дослідження виявів нової реальності. Одним з них, на наш погляд, є меми. Мемі – це своєрідний мислеобраз, який можна назвати флюгером суспільної думки.

Як відомо, серед усіх сучасних засобів реклами Інтернет-реклама є ефективним різновидом політичної реклами через те, що 1) вона дозволяє охоплювати масову аудиторію кількісно; 2) вона цілеспрямована, за допомогою засобів Інтернет-маркетингу її можна налаштувати під уподобання аудиторії, геолокацію і т.п.; 3) вона є порівняно дешевою – зокрема, у випадку з мемами, які продукують і поширюють себе самі.

Короткий огляд публікацій з теми. Засновником теорії мема є британський біолог Річард Докінз, який визначав, що мемі – структури нервової системи, які передаються між людьми як гени. Також проблематикою мемів з погляду антропології, психології, теорії комунікації займалися С. Блекмор [9], Д. Рашкофф [6], П. Ладлоу [11], Е. Осборн, Р. Броуді [1], Д. Деннет [10], А. Менегетті та ін.

Якщо звернутися до Оксфордського словника, знайдемо такі значення мема: 1. Елемент культури або системи поведінки, який передається від однієї особи до іншої шляхом імітації або інших негенетичних засобів. 2. Зображення, відео, фрагмент тексту тощо, як правило, гумористичного характеру, які копіюються та швидко поширюються користувачами Інтернету, часто з невеликими змінами [12].

Дослідник Річард Броуді визначає мем як «одиночку інформації у свідомості, чиє існування впливає на події так, що численна кількість її копій виникає у свідомості інших» [1]. Він також виокремлює такі особливості мемів, які дозволяють їм, як вірусам, запам'ятовуватися та швидко розповсюджуватися.

Зауважимо, що у сучасних дослідженнях з медіакомунікацій поняття мема стало ключовим для опису теорії медіакультури. У мемах яскраво відображаються і завдяки ним поширюються цінності, інтереси,

проблеми суспільства на сучасному етапі.

Метою цього дослідження було вивчення особливостей Інтернет-мема як технології політичної реклами та масової маніпуляції.

Матеріали і методи. Матеріалом дослідження стали політичні меми передвиборчої президентської кампанії в Україні 2019 року, у порівнянні з мемами 2009 року (напередодні виборів Президента України 2010 року). Для детального вивчення їхніх особливостей було використано описовий метод, також метод аналізу.

На сьогодні меми – повноцінні елементи масової комунікації. Незважаючи на поверхневе сприйняття, мемі є носієм запрограмованих ідей і повідомлень, у ширшому уявленні – ідеологій. Їх завдання – впливати на маси, а засобом їх розповсюдження є ЗМІ. Серед них значну кількість займають інтернет-засоби, соцмережі, блоги, медіапортали. Механізм впливу і переконання в них – не логічний, а емоційний, що охоплює спектр емоцій від сміху до страху [2].

У науковій літературі, на нашу думку, ще немає чіткого визначення політичного інтернет-мема через розмитість цього жанру, однак наведемо визначення дослідниці політичних комунікацій С. Шомової, яка називає політичним інтернет-мемом «специфічний жанр інтернет-комунікації; в цій якості ми розглядаємо окремі повідомлення в нових медіа, що є реакцією на ту чи іншу політичну подію, що володіють різною семіотичною природою (візуальною, аудіальною, вербальною), що відрізняються яскравістю змісту і «пакування», котрі піддаються численному копіюванню користувачами і спонтанно поширюються в мережі – а тому можуть бути зарахованими до феноменів меметичної природи» [8, с. 39].

Результати та їх обговорення. Специфіка впливу зумовлюється формою мема, який є лише оболонкою для ідей та ідеологій, але, за словами Д. Рашкоффа «оболонка мема не менш важлива, ніж зміст» [6]. Такий механізм стає ефективним камуфляжем для маніпуляції. Інтернет-меми як соціальне явище – це одиниці інформації, що передаються за допомогою засобів інтернет-комунікації. За формою інтернет-мем частіше являє собою світлинку або зображення з іронічним підписом, хоча меметичними можуть бути і слогани, розтиражовані фрази. Така яскрава, легка для сприйняття форма сприяє запам'ятовуванню. Водночас, інтерпретація мема у кожного з реципієнтів від-

бувається індивідуально, відповідно до фонових знань та ступеня заглибленості у політичний контекст. Меми акумулюють смисли, інформацію у лаконічних формах – картинках, слоганах. Завдяки стійкій формі і постійному дублюванню охоплюють величезну аудиторію та виходить за межі соцмереж.

Мем, який швидко розповсюджується і виходить за межі Інтернету (сфери, у якій він виник), у традиційні ЗМІ або побутову комунікацію, стає вірусним. Медіавіруси складаються з мемів. У свою чергу, реклама, яка стає вірусною, перетворюється на мем. Таким чином, мем стає частиною технології медіаманіпуляції.

Для адекватного сприйняття мемів користувачу необхідно бути в контексті, інакше мем не досягне своєї мети. Тому при запуску PR-кампаній, частиною яких є меми, варто зважати на соціологічні параметри аудиторії, яка є активним користувачем Інтернету, зокрема її потреби, ментальні, ціннісні інтереси.

Механізм створення мема дозволяє сформуванню необхідне враження маніпулятивно, девальвувати і маргіналізувати явища реального життя. Це пояснюється емоційно-експресивним забарвленням мема, адже «головним компонентом інтернет-мема є його емоційність» [3, с. 69]. Зазвичай меми відображають реакцію на резонансну ситуацію. У свою чергу, мобільність мемів робить їх надактуальними в медіасфері.

Як відомо, меми є важливим складником теорії медіавірусів, основоположником якої був американський дослідник Д. Рашкофф. Він визначає такі типи медіавірусів, як [6, с. 124]: 1) цілеспрямовані віруси, до яких зараховує рекламу, передвиборчі слогани; 2) віруси-тягачі, які спочатку виникають спонтанно, але відразу ж використовуються для певних цілей; 3) спонтанні віруси, які з'являються і поширюються без конкретної прагматичної мети.

(Вдало побудований (сконструйований, змодельований) інфовірус починає працювати сам на себе, не потребуючи зовнішніх ресурсів для розповсюдження. Інформація поширюється за інерцією, живлячись людськими слабкостями – від звичайної цікавості до бажання бути першим інформатором. Зупинити медіавірус так само складно, як і біологічний вірус. Перенасичуючись інформацією, він затихає, або його може «перебити» інший медіавірус, ще більш вражаючий і резонансний. Про меми як технології інформаційної війни робили дослідження, зокрема Дуглас Рашкофф (Douglas Rushkoff) [6] та Річард Броді (Richard Reeves Brodie) [1].

Окрім комерційних проектів, які впроваджують такі технології вже давно, технологіями медіавірусів цікавляться політтехнологи. У 2010-х рр. політики активізувалися у використанні соцмереж та Інтернету для згуртування електорату. На Заході ці механізми використовують вже кілька останніх політичних кампаній у США, кампанія з виходу з Євросоюзу Брексіт у Великобританії, у нас активізацію інтернет-технологій у політичних кампаніях спостерігаємо з 2013 року. Звичайно, показовою є президентська кампанія 2019 року.

Зумисне сформований і розповсюджений мем як складник медіакампанії може бути визначальним фактором її успішності чи неуспішності. Розглянемо це на прикладі промокампанії Юлії Тимошенко перед

виборами Президента України 2010 року. Як приклад мема, що згодом став вірусним, наведемо мем «Вона працює». Зауважимо, що історія створення цього мема почалася з політичної кампанії Ю. Тимошенко, коли на білбордах України розміщували рекламу зі слоганами «Вони – блокують, вона – працює», «Вони – балакають, вона – працює». Мем «Вона працює» безперечно, є вдалим прикладом політичної реклами, з погляду вірусності, адже з'явилася величезна кількість пародій та слоганів, які будувалися за моделлю «вона працює – вони...». Таким чином, мета розповсюдити і зробити пізнаваною кампанію та образ кандидата в президенти Ю.В. Тимошенко була досягнута. З іншого боку, варто зазначити, що такий яскравий образ і пряма відсилка змотивувала опонентів Ю.В. Тимошенко до спотворення зазначеного гасла на протилежний за змістом, що безперечно, сталося, зокрема, і через простоту і прямолінійність форми.

Слоган «Вона працює» був настільки популярним, що став джерелом значної кількості мемів. Зазначимо, що навіть негативний мем, який створюють у відповідь, сприяє розповсюдженню мема, тому його можна вважати умовно позитивним. Реклама Ю. Тимошенко яскраво демонструє оцінність і розділення за принципом «свій» – «чужий». Такі слогани викликають великий асоціативний ряд, чим можуть займатися «вони», поки «вона працює». Це дало змогу політичним опонентам використати зазначений слоган в іронічних контекстах: «Народ бідує – вона працює»; «Євро в прольоті, вона у роботі»; «Вона працює – підприємства банкрутують»; «Вона працює – борги ростуть»; «В Україні криза – це ВОНА працює!»; «Курс стрибає – це ВОНА працює!»; «Все дорожчає – це ВОНА працює!»; «Все пропало – вона працює». Подібні перероблені меми можуть слугувати прикладом антиреклами. Таким чином, надто популярний мем, створений з метою пропіарити кандидата, стає джерелом жартів і т.зв. «фотожаб», тобто викривлених світлин.

Президентські та парламентські вибори 2019 року активізували медіаресурс з новою силою. Маємо на увазі, передусім, промокампанію кандидата у Президенти України В. О. Зеленського та політичної партії «Слуга народу». Слогани цієї політичної кампанії створювалися, безперечно, з урахуванням засобів впливу та потенційно з перетворенням цих слоганів на меми і розповсюдження їх у мережі Інтернет: «Весна прийде – саджати будемо»; «Ні обіцянок, ні пробачень»; «Зробимо їх разом»; «Постав галочку, закрій їм лавочку».

Потенціал мемів використовують спеціалісти з іміджу, щоб сконструювати і транслювати образ політика для електорату. Позитивна або негативна конотація мема будує відповідне сприйняття зображуваного об'єкта. Комічне забарвлення, яке майже завжди супроводить мем, так само впливає на позитивне чи негативне сприйняття. Зауважимо, що небезпека у такому роду мемах полягає в тому, що, чим яскравіший і простіший для запам'ятовування мем, тим легше його можна «перевернути» і спрямувати проти опонента. А таким чином, він може бути помічником і ворогом у створенні іміджу політика. Адже мем – це сучасний засіб створення комічного, поряд з гумором та сатирою. Через меми користувач Інтернету транслює свої

уподобання, критичну позицію, формує групу одностудців. Залучення емоцій реципієнта є ефективним засобом реклами.

Проаналізувавши меми в українському інтернет-просторі, виділяємо такі функції мемів, як емоційну, інформативну, комунікативну, маніпулятивну.

Емоційна – мем викликає емоції: від сміху до відрази, він емоційно залучає реципієнта. (Як ілюстрацію наведемо приклади мемів, які активно розповсюджувались у 2013-2014 роках: «Переписала хату на kota», «йолка», «кулявлоб»).

Інформативна – інформація, закладена у мем, має бути актуальною, відповідати контексту, часу і місцю. Розповсюджений у США мем, запозичений з промо президентської кампанії Д.Трампа «Make America great again», не буде актуальним в українських реаліях.

Комунікативна – сам процес розповсюдження, репостів і редукації мемів є процесом комунікації, таким чином користувач Інтернету приєднується до аудиторії мема і висловлює підтримку/незгоду з ситуацією або особою.

Маніпулятивна – сформовані зумисно, з урахуванням психологічних особливостей реципієнтів, меми зважають на «чуттєві точки», за Р. Броуді [1], що пов'язано з життєво важливими проблемами. Такі фактори впливу виділяють З. Фройд, який писав, що діяльність людини обумовлюють інстинкти життя і страх смерті, А. Маслоу зі сформульованою ним пірамідою потреб, зокрема страх смерті, потреба у безпеці, у матеріальній захищеності, приналежності до групи або навпаки, бажання виділитися, потреба схвалення. Вдало сформовані меми маніпулюють на цих «чуттєвих точках» і залучають якомога більше людей, маніпулюють свідомістю, програмують поведінку людей.

Аргументом до важливості зазначеної проблематики можна навести роботу «Exploring the Utility of Memes for U.S. Government Influence Campaigns» дослідників В. Закем, М. Макбрайд, К. Хамерберг (Vera Zakem, Megan K. McBride, Kate Hammerberg). У підсумках дослідження описано перспективи застосування меметики як засобу пропаганди у програмах уряду. У своєму дослідженні вони визначили мем як «культурно резонансну інформацію, яка легко поширюється в Інтернеті» [13, с. 47].

Разом з тим, зазначені дослідники виділяють факто-

ри побудови мемів: спрямованість на визначену тему, урахування особливостей соціуму, разом з тим додатковими умовами для поширення стають зовнішні оформлення та важливість ситуації, резонансність події для суспільства [13, с. 24]. У цьому дослідженні, виконаному на замовлення уряду США, було окреслено фактори вдалих мемів:

- 1) асимільованість;
- 2) запам'ятовування;
- 3) розповсюдження.

Висновки. Як бачимо, потенціал мемів уже успішно використовується у таких сферах соціальної комунікації, як:

- інформаційна безпека. Дослідження мемів як засобу маніпуляції суспільної свідомості важливе у кількох аспектах: для використання цих механізмів, і у запобіжних цілях для безпеки держави;

- комерційна реклама;

- політична реклама. У політичних кампаніях формують цілі мемплекси. Мемплекс, термін, який увела в науковий обіг Сьюзен Блекмор, – це цілий комплекс мемів, у контексті нашого дослідження слушно назвати мемплексом комплексну ідеологічну стратегію політичної сили;

- управління суспільної свідомістю, утвердження ідеології, смислові (ментальні) війни. Завдяки мобільності мемів «можуть культивуватися актуальні суспільні ідеї, закріплюватися в масовій свідомості соціально значущі інформаційні коди, суспільні норми» [4].

Варто зазначити, що однією з особливостей мемів є те, що вони будуються на виразних образах, та водночас самі формують нові образи, створюючи меміярлики, які мають однозначне оцінне забарвлення – або повністю негативне, або повністю позитивне. Ідентифікація за мемами-ярликами перетворюють спілкування на «антигуманне», коли опоненти стають супротивниками, ділять суспільство за принципом свій-чужий. Прикладом цього була і президентська кампанія 2019 року, коли в медіабіг увійшли слова «порохоботи», «зебіли» і т.п. Так меми стають маркерами-ідентифікаторами в інформаційній війні [7, с. 4].

Ця властивість мемів дозволила дослідникам назвати їх меметичною зброєю (memetic warfare). У такому ракурсі меми розглядають як складову частину інформаційної війни. З цим пов'язана зацікавленість меметикою науковців.

ЛІТЕРАТУРА

1. Броуді Р. Психические вирусы. М.: ИВЦ «Маркетинг». 2002. 192 с.
2. Булах М. Аспектологія досліджень мемів. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія. 2019. № 39. Том 3. С. 104-107. Режим доступу: http://www.vestnik-philology.mgu.od.ua/archive/v39/part_3/25.pdf
3. Жулінська М., Смоляр Н. Інтернет-меми як одиниці інформації у кіберпросторі. Актуальні питання іноземної філології. № 2. 2015. С. 66-71.
4. Кожаринова А. Р. Медиавирусы как носители идеологических кодов [Электронный ресурс]. Информационный гуманитарный портал «Знание. Понимание. Умение». 2013. № 5. Режим доступа: http://www.zpu-journal.ru/e-zpu/2013/5/Kozharinova_Media-Viruses/
5. Почепцов Г. Психологические войны. М.: Рефл-бук; К.: Ваклер, 2000. 528 с.
6. Рашкофф Д. Медиавирус. Как поп-культура тайно воздействует на ваше сознание. Москва, 2003. 368 с.
7. Чантурия А.В. Политические интернет-меми и массовое сознание в период вооружённого конфликта на Донбассе. Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. Соціологічні науки. № 5 (302) Травень. Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2016. С. 208-218. Режим доступу: <http://dspace.luguniv.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/1778/1/Chantooria.pdf>
8. Шомова С. Политический интернет-мем: сущность, специфика, разновидности. Научный электронный журнал «Бизнес. Общество. Власть». № 22. 2015. С. 28-41. Режим доступу: <https://www.hse.ru/data/2015/04/27/1098324363/%D0%A8%D0%BE%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%B0.pdf>

9. Blackmore S.J. The Meme Machine, Oxford, England: Oxford University Press, 1999. 288 p.
10. Dennett D.C. Memes and the exploitation of the imagination. Journal of Aesthetics and Art Criticism, 48, Spring 1990. P. 127-135. Access: <https://ase.tufts.edu/cogstud/dennett/papers/memeimag.htm>
11. Ludlow P. High Noon on the Electronic Frontier: Conceptual Issues in Cyberspace. MIT Press Cambridge, MA, USA, 1996. 536 p. Access: <https://www.livelib.ru/book/1000077389-high-noon-on-the-electronic-frontier-conceptual-issues-in-cyberspace-piter-ladlou>
12. Oxford Dictionary. Access: <https://en.oxforddictionaries.com/definition/meme>
13. Zakem V., McBride M. K., Hammerberg K. Exploring the Utility of Memes for U.S. Government Influence Campaigns. 2018. 86 p. Access: https://www.cna.org/cna_files/pdf/DRM-2018-U-017433-Final.pdf

REFERENCES

1. Brodie R.R, Virus of the Mind: The New Science of the Meme. M.: Information and Marketing Center «Marketing». 2002.192 p.
2. Bulakh M. Aspectology of studies of memes. Scientific Bulletin of the International Humanities University. Ser.: Philology. 2019. № 39. Volume 3. P. 104-107. Access: http://www.vestnik-philology.mgu.od.ua/archive/v39/part_3/25.pdf
3. Zhulinskaya M., Smolyar N. Internet memes as units of information in cyberspace. Topical issues of foreign philology. Scientific journal. № 2. 2015. P. 66-71.
4. Kozharinova AR Mediaviruses as bearers of ideological codes [Electronic resource]. Humanitarian Information Portal Knowledge. Understanding. Skill. 2013. № 5. Access: http://www.zpu-journal.ru/e-zpu/2013/5/Kozharinova_Media-Viruses/
5. Pocheptsov G. Psychological Wars. M.: Reflect-beech; K.: Wackler, 2000. 528 p.
6. Rushkoff D. Media Virus! Hidden Agendas in Popular Culture. Moscow. 2003. 368 p.
7. Chanturia A. Political Internet memes and mass consciousness during the armed conflict in the Donbas. Bulletin of LNU. Sociological sciences. № 5 (302) May. 2016. P. 208-218. Access: <http://dspace.luguniv.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/1778/1/Chantooria.pdf>
8. Shomova S. Political Internet memes: essence, specificity, varieties. Scientific electronic journal «Business. Society. Power». №22, 2015. P. 28-41.

Peculiarities of memes as a means of political advertising

M. B. Bulakh

Abstract. The article deals with the properties of memes, in particular, its formation and functioning on the Internet as a means of political advertising. Internet meme is considered as a special type of communication that is transmitted from person to person through the Internet and becomes an information virus. Internet meme functions are defined, including communicative, emotional, manipulative, informative. the role of memes in various spheres of social activity is also considered. The material of the study selected political memes of the Ukrainian presidential election campaign 2009 and 2019.

Keywords: *political meme, Internet communication, memetics, media virus, infosphere, political advertising.*

Українська терміносистема гендерної лінгвістики (структурно-семантичний аспект)

О. В. Чуєшкова

Українська інженерно-педагогічна академія
Corresponding author. Email: chueshkova@ukr.net

Paper received 20.01.20; Accepted for publication 05.02.20.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2020-216VIII64-02>

Анотація. У статті розглянуто українську терміносистему гендерної лінгвістики. Доведено, що аналізована термінологія становить сукупність синтетичних й аналітичних номінацій (з кількісним переважанням других), відображаючи систему понять досліджуваного мовознавчого напрямку. З'ясовано, що більшість термінів утворено шляхом транстермінологізації з подальшим звуженням значення.

Ключові слова: гендерна лінгвістика, термін, термінологічне словосполучення, термінологія, транстермінологізація.

Вступ. Наукові студії кінця ХХ – початку ХХІ ст. позначені посиленою увагою мовознавців до створення й унормування терміносистем. Пояснюється це тим фактом, що термінологія була й залишається одним з найважливіших шарів лексики сучасної літературної мови, особливо сьогодні, у час бурхливого розвитку новітніх технологій, появи нових галузей знань і, як наслідок, збільшеного потоку наукової інформації. Упродовж останніх десятиліть у світовій і вітчизняній лінгвістиці стрімкого розвитку набули гендерні дослідження, унаслідок чого з'явився новий мовознавчий напрям – гендерна лінгвістика.

Огляд публікацій. Загальні питання термінології в українському мовознавстві розглядали Л. Боярова, М. Вакулєнко, К. Городенська, А. Д'яков, Т. Кияк, І. Кочан, А. Крижанівська, Г. Мацюк, Т. Панько, Л. Симоненко, О. Тараненко та ін. Термінологія різних галузей знань була в полі зору О. Бондар, Л. Козловської, С. Овсейчик, В. Чумак (екологічна), С. Булик-Верхоли (музична), Л. Веклинець (психологічна), О. Винник (фінансова), І. Волкової (фізична), Л. Гаращенко, О. Іващишин, Т. Михайлової (науково-технічна), Т. Дячук (соціально-економічна), Л. Козак (електротехнічна), І. Корнейко (медичної радіології), К. Киттарової (металургійна), О. Кучеренко (пожежно-технічна), Т. Лепехи (судово-медична), О. Медведь (граматична), Б. Михайлишина, О. Покровської (ринкова), А. Ніколаєвої (програмування), Н. Нікуліної (транспорт), Е. Огар, І. Процик (видавнич), Г. Пастернак (економічно-правова), О. Романової (швацької промисловості), С. Руденко (громадського харчування), О. Сербенської, Т. Соколовської (генетична), М. Сташко (бібліотечно-бібліографічна), Н. Цимбал (органічної хімії), Н. Цісар (медична), Г. Чорновол, О. Чумак (фінансово-бухгалтерська) та ін. Термінологія гендерної лінгвістики досі залишається поза увагою науковців, що й зумовлює актуальність роботи. Розвідки, у яких висвітлені окремі аспекти аналізованої проблеми, нечисленні. З-поміж них називаємо роботи О. Малахової [4], Ю. Маслової [6], Л. Ставицької [9], колективну монографію за редакцією Т. Космеди [3] та ін.

Мета роботи – проаналізувати структурно-семантичні параметри термінів української терміносистеми гендерної лінгвістики (далі УТГЛ).

Матеріалами дослідження стали численні наукові розвідки, посібники для навчальних закладів, словни-

карські праці. У роботі використано такі **методи:** описово-аналітичний, порівняльний, кількісного й компонентного аналізу.

Результати й обговорення. Гендерну лінгвістику розглядаємо як мовознавчий напрям, представники й представниці якого досліджують гендерні аспекти мови й мовлення за допомогою лінгвістичного поняттєвого апарату. Відповідно, УТГЛ – це співвіднесена з цією галуззю знання сукупність термінів, пов'язаних між собою на поняттєвому, лексико-семантичному, словотвірному та граматичному рівнях [11].

Важливим етапом будь-якого дослідження є створення термінологічної бази. Проблема виявлення складу окремої термінології є загальнотермінознавчою. У нашому випадку вона ускладнюється тим, що гендерна лінгвістика перебуває на стикові гендерних і мовознавчих досліджень, отже, її термінологія містить значну кількість термінів і цих галузей знань, і частково суміжних наук, зокрема психо- та соціолінгвістики, ідентифікаційної діагностики, лінгвокультурологічних і міжкультурних досліджень тощо [11]. Таким чином, аналізована термінологія «відображає чинник нинішньої кризи лінгвістичної методології загалом, оскільки терміни, залучені до актуалізації гендерних лінгвістичних досліджень, входять у метамову й інших гендерно зорієнтованих наук» [3, с. 90].

Обираючи терміноназви для аналізу, ми керувалися відповідністю вимогам до терміна і частотністю використання. Так, ми виходимо з того, що термін – це слово чи словосполучення, яке є елементом терміносистеми, називає спеціальне поняття і вимагає дефініції. Таким чином, пріоритетними для терміна вважаємо номінативно-дефінітивну функцію та системність. Також ми зважали на такі загальновідомі ознаки, як: можливість існування у вигляді слова або словосполучення; тенденція до моносемії і, як наслідок, відносна незалежність від контексту; тенденція до стилістичної нейтральності; мотивованість; точність; стислість; узвичаєність; милозвучність; спеціальна сфера функціонування [11].

Далі пропонуємо класифікацію термінів УТГЛ за структурно-семантичними параметрами. Залучені до розгляду номінації розподіляємо на три групи (див. також [12]).

До першої, найбільшої в кількісному плані, відносимо терміни, для яких твірною є лексема *гендер*, яку в аналізованій терміносистемі ми, власне, розглядає-

мо не стільки як самостійну одиницю, скільки як компонент складних синтетичних термінів і складник аналітичних номінацій. Приклади однослівних термінів УТГЛ нечисленні, залучений до вивчення матеріал дозволив виокремити лише два – *лінгвогендерологія* (складноскорочений іменник від «лінгвістична гендерологія») й *гендерлект*. *Гендерлект* – це «передбачуваний постійний набір ознак жіночої та чоловічої мови, правила мовної поведінки, стратегії та тактики мовної поведінки чоловіків і жінок у різноманітних комунікативних ситуаціях у контексті тієї чи іншої культури» [8]. Синонімом до цього терміна виступає конструкція *чоловіче і жіноче мовлення*. На нашу думку, більш виправданим є саме термін *гендерлект*. По-перше, фіксуємо схожі за будовою мовознавчі терміни *діалект*, *соціолект*, по-друге, він задовольняє одну з важливих вимог до терміна – стислість. Нарешті, терміносполучення, пов'язані сурядним зв'язком, легко розпадаються на окремі терміни, пор.: *чоловіче і жіноче мовлення* – *чоловіче мовлення*, *жіноче мовлення*, а отже, потреби в їхньому існуванні, на нашу думку, немає.

До цієї ж групи відносимо й термінологічні словосполучення (далі ТС), до складу яких уходять деривати терміна *гендер*. Такі ТС у свою чергу розподіляємо на дві підгрупи. До першої відносимо дво-, три- та багатокомпонентні ТС із прикметником *гендерний*. Залежно від кількості компонентів фіксуємо такі ТС:

- двокомпонентні: *гендерна асиметрія*; *гендерна комунікація*; *гендерна концептосфера*; *гендерна лексема*; *гендерна лінгвістика*; *гендерна маркованість*; *гендерна метафора*; *гендерна семантика*; *гендерне спілкування*, *гендерний дискурс*; *гендерний концепт*; *гендерний неологізм*; *гендерний номінант*, *гендерний номінатив*;

- трикомпонентні: *гендерна культура мовлення*; *гендерне реформування мови*; *гендерні маркери мовлення*; *гендерний мас-медійний дискурс*; *гендерний мовний номінатив*; *морфологічна гендерна асиметрія*; *семантична гендерна асиметрія*;

- п'ятикомпонентні: *дескриптивно орієнтована мовна гендерна репрезентація*, *прагматично орієнтована мовна гендерна репрезентація*.

Як бачимо, практично всі перелічені вище терміни творяться шляхом додавання прикметника *гендерний* до термінів, використовуваних у мовознавчій термінології. Отже, говоримо про транстермінологізацію стрижневих компонентів з подальшим звуженням їхнього значення під час творення ТС. Виняток становлять такі номінації, як *гендерна асиметрія*, *гендерна експертиза*, *гендерна норма*, *гендерний стереотип*. Через міждисциплінарний характер гендерних досліджень наведені терміни використовуються не тільки в лінгвістиці, а й в багатьох інших галузях знань. У цьому випадку так само йдеться про транстермінологізацію, але ці ТС запозичені повністю з подальшим переосмисленням.

До другої підгрупи відносимо ТС, один з компонентів яких є складним прикметником з основою *гендерно-*, так само розподіляючи ТС за кількістю компонентів, напр.:

- двокомпонентні: *гендерноінклюзивна мова*; *гендерномаркована лексема*; *гендерномаркована лексика*;

- гендерномаркований компонент*; *гендернонейтральна мова*; *гендернопаритетна мова*; *гендерночутлива мова*; *гендерночутливе письмо*;

- трикомпонентні: *гендерномаркована неологічна одиниця*; *гендерномаркована одиниця мови*; *гендерномаркована okazіональна одиниця*; *гендернорелевантна мовна форма*; *гендернорелевантний текстовий фрагмент*;

- чотирикомпонентні: *граматична гендерномаркована одиниця мови*; *номінативна гендерномаркована одиниця мови*.

Однак слід зазначити, що деякі автори/ки надають перевагу написанню компонента *гендерно-* окремо, збільшуючи в такий спосіб кількість складників аналітичних термінів, напр.: *гендерно інклюзивна мова*, *гендерно нейтральна мова* [7]; *гендерно паритетна мова* [1]; *гендерно маркована одиниця* [5, 9]; *гендерно маркований компонент*; *гендерно релевантна мовна форма*; *гендерно маркована лексика* [6] тощо. Такі розбіжності зумовлені передусім чинним українським правописом, згідно з яким (п. 2 §40) разом пишуться «складні прикметники, утворені з іменника та узгодженого з ним прикметника, напр.: *високоврожайний* (*високий урожай*), *довгохвильовий* (*довгі хвилі*), *загальнодоступний* (*загальний доступ*), *зовнішньополітичний* (*зовнішня політика*)» тощо [10, с.40]. На нашу думку, усі наведені приклади з компонентом *гендерно-* підпадають під дію саме цього правила, пор.: *гендерномаркований* (гендерна маркованість), *гендернонейтральний* (гендерна нейтральність), *гендернопаритетний* (гендерна паритетність) тощо. У п. 4 цього ж параграфа також йдеться про написання разом у випадку, якщо перший компонент утворений від прислівника, а другий – від прикметника: *багатопрогінний*, *важкорозчинний*, *легкозаймистий*» тощо [10, с.41]. Причиною правописної колізії є примітка до цього пункту, у якій читаємо: «Прислівники, утворені від відносних (зрідка – якісних) прикметників, здебільшого зберігають на собі логічний наголос і не зливаються в одне слово з наступним прикметником або дієприкметником: *абсолютно сухий*, *валентно пов'язаний*, *вільно конвертований*, *діаметрально протилежний*, *компетентнісно орієнтований*, *науково обґрунтований*» тощо [10, с.41]. Ще однією підставою для написання окремо можуть бути усталені в мовознавстві терміни схожої структури, напр.: *експресивно забарвлена лексика*, *експресивно нейтральна лексика*, *стилістично забарвлена лексика*, *стилістично нейтральна лексика* тощо. Ця проблема не є новою (див. [4]), але єдиного погляду на неї немає й дотепер. Остаточний вибір, очевидно, залежатиме в тому числі й від узвичаєності, яка вважається системно важливою характеристикою терміна. Суть її полягає в тому, що під час укладання термінологічних рекомендацій перевага надається терміну, який більш поширений, має тривалішу традицію застосування.

Виступаємо категорично проти написання аналізованих прикметників через дефіс, пор.: *гендерночутливий*, *гендерно-рольовий* [8], *гендерномаркований*, *гендерно-специфічний*, *гендернозумовлений*, *гендерно-нейтральний* [2].

Принагідно зазначимо, що, крім синтаксичної варіантності, у досліджуваній термінології спостерігаємо

також фонематичні варіанти: *гендер – тендер, гендер-лект – тендерлект*. Проте переконані, що другий варіант наведених пар суперечить орфографічній мовній нормі. Так, відповідно до чинного українського правопису, літеру *g* звичайно передають літерою *г*: *агресор, блогер, гламур, маркетинг, Гарсія, Ердоган* тощо [10, с. 124]. Аналогічні міркування висловлюють й науковці, зокрема О. Малахова [4, с.36] і Т. Космеда [3, с.91]. Переконані, що правописний аспект потребує пильної уваги мовознавців, адже явище варіантності для термінології є небажаним.

В обмеженій кількості (лише три номінації) представлені ТС зі стрижневим компонентом – іменником, твірною основою якого виступає лексема *гендер*: *лінгвістична гендерологія, лінгвістична гендеристика, лінгвістична гендергетика*. Усі ці ТС виступають менш поширеними синонімами терміна «гендерна лінгвістика».

Другу групу становлять синтетичні та аналітичні номінації, які, як і більшість термінів першої групи, творяться переважно на базі лінгвістичних термінів. З-поміж них фіксуємо лише три однослівні терміноназви: *фаллоцентризм, маскулінітив, фемінітив*. Решта – це ТС, з яких, так само, як і в першій групі, переважну кількість становлять двокомпонентні, напр.: *андрогінна риторика, жіноча мова, жіноча риторика, жіноча фразеологія, жіноче мовлення, жіноче письмо, жіночий дискурс, жіночий лексикон, жіночий синтаксис, сексистське висловлювання, стратегія нейтралізації, стратегія фемінізації*. Зауважимо, що всі наведені субстантивно-ад’єктивні ТС із компонентом *жіночий* (або його абсолютним синонімом *фемінний*) мають аналогічні за будовою відповідники з компонентом *чоловічий* (синонім – *маскулінний*): *чоловіча риторика, чоловіча фразеологія, чоловіче мовлення, чоловіче письмо, чоловічий дискурс, чоловічий лексикон, чоловічий синтаксис* тощо. Т. Космеда визначає їх як «парні» терміни, дихотомічні термінологічні опозиції, пор.: *жіночий дискурс – чоловічий дискурс, маскуліний поведінковий кодекс – фемінний поведінковий кодекс, стереотип маскуліної поведінки – стереотип фемінної поведінки, чоловіча мімікрія – жіноча мімікрія* тощо (детальніше див. [3, с.98-99]).

Фіксуємо також трикомпонентні ТС: *андрогінні риси спілкування, андроцентрична структура мови, гіпотеза лінгвістичної відносності, жіноча вербальна поведінка, жіноча комунікативна тактика, жіночий стиль мовлення, лінгвістичне конструювання гендеру, чоловіча вербальна поведінка, чоловіча комунікативна тактика, чоловічий стиль мовлення* тощо. Чотирикомпонентні ТС представлені номінацією *патріархальні стратегії мовного впливу*.

Отже, акцентуємо, що ядром проаналізованих номінацій є мовознавча термінологія, на основі якої творяться терміни гендерної лінгвістики.

До третьої групи відносимо тільки аналітичні терміни, які, на відміну від попередніх, побудовані шляхом додавання лексем *мова, мовний* до термінів, використовуваних у багатьох інших гендерних дослідженнях, напр.: *андроцентризм у мові, андроцентризм мови, сексизм у мові, мовний сексизм, гендерна*

асиметрія в мові, гендерні стереотипи в мові, мовна гендерна репрезентація тощо.

Ми свідомі того, що незалежність термінів від контексту є важливою вимогою, проте щодо аналізованих одиниць ігнорувати його роль у семантичній визначеності терміна не можна. Переконані, що номінації *андроцентризм, гендерна асиметрія, гендерні стереотипи, сексизм* та ін. в УТГЛ не потребують уточнення. Як уже зазначалося вище, у таких випадках говоримо про транстермінологізацію – перенесення готового терміна з однієї галузі знань в іншу з повним або, як у випадку наведених прикладів, частковим переосмисленням значення. Ці терміни матимуть різні дефініції залежно від контексту, але міжсистемна омонімія не є загрозою для термінології.

Висновки. Підсумовуючи сказане, наголошуємо на такому. Сучасна УТГЛ становить молоду функціональну терміносистему, яка репрезентує новий науковий напрям – гендерну лінгвістику, беручи участь у формуванні та розвитку загальних термінологічних засад українського термінотворення. Перебуваючи на стикові мовознавства й гендерних досліджень як міждисциплінарного наукового напрямку, аналізована термінологія активно розвивається, залучає до свого складу терміноодиниці цих наукових галузей, які набувають специфічних ознак системності тільки в досліджуваній, посідає певне місце серед інших термінологічних систем українського термінологічного фонду.

Структурно-семантична характеристика УТГЛ переконливо доводить, що досліджувана терміносистема – це органічний складник української термінології. Запропонована класифікація термінів УТГЛ свідчить про те, що аналізована термінологія становить організовану в структурному й семантичному планах сукупність номінацій і відображає систему понять гендерної лінгвістики. Зафіксовано незначну кількість однослівних термінів, з-поміж ТС переважають дво- та трикомпонентні сполуки, що є загальною властивістю всіх українських терміносистем.

Будучи молодого терміносистемою, УТГЛ потребує подальшої систематизації та вноормування, зокрема на фонетичному й орфографічному рівнях.

Наголошуємо на тому, що всі розглянуті в роботі питання є актуальними для сучасного українського термінознавства. Висловлюємо сподівання на те, що результати запропонованого дослідження сприятимуть оптимізації процесу уніфікації УТГЛ. Перспективним вважаємо систематизувати досліджувану термінологію, поглибити вивчення структурної специфіки термінів, розглянути співвідношення питомих та запозичених терміноодиниць, виробити рекомендації щодо подальшого унормування термінології. На часі також укладання термінологічного словника гендерної лінгвістики. Переконані, що робота в цьому напрямі сприятиме нормалізації та стандартизації термінології гендерної лінгвістики. Для того, щоб цей процес був максимально ефективним, слід надалі здійснювати ретельний опис термінологічного матеріалу, піддавати його детальнішому аналізу та теоретичному осмисленню.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гендер для медій: підруч. із гендерної теорії для журналістики та інших соціогуманітарних спеціальностей/Л. Малес та ін. Київ: Критика, 2013. 219 с.
2. Емірсуїнова Г. І. Лексикон сучасного фемінізму (на матеріалі англійської мови): автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04/Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 2003. 19 с.
3. Гендерна лінгвістика в Україні: історія, теоретичні засади, дискурсивна практика: монографія/Т.А. Космеда та ін.; Харків: ХНПУ ім. Г.С. Сковороди; Дрогобич: Коло, 2014. 472 с.
4. Малахова О. Гендерночутлива мова vs дискурсивні влади: актуальні питання гендерної лінгвістики в Україні. *Гендерний журнал «Я»*. 2015. № 1 (37). С. 35 – 37.
5. Мартинюк А. П. Регулятивна функція гендерно маркованих одиниць мови (на матеріалі сучасного англійського публіцистичного дискурсу): автореф. дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.04/Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 2006. 40 с.
6. Маслова Ю. П. Гендерний дискурс сучасних друкованих україномовних ЗМІ: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01/Волинський нац. ун-т ім. Лесі Українки. Луцьк, 2011. 20 с.
7. Основи теорії гендеру: навч. посіб. Київ: «К.І.С.», 2004. 536 с.
8. Словник гендерних термінів/Укладач З. В. Шевченко. Черкаси: видавець Чабаненко Ю., 2016. 336 с. URL: <https://books.google.com.ua/books?id=J8tBDwAAQBAJ&pg=PA49&lpg=PA49&dq#v=onepage&q&f=false> (дата звернення: 08.12.2019).
9. Ставицька Л. О. Сучасний стан лінгвогендерологічних досліджень в Україні. *Мовознавство*. 2008. № 2–3. С. 236–246.
10. Український правопис. URL: [http://www.inmo.org.ua/assets/files/2019/Ukr.%20pravopys%20\(2019\).pdf](http://www.inmo.org.ua/assets/files/2019/Ukr.%20pravopys%20(2019).pdf) (дата звернення: 24.11.2019).
11. Чуешкова О. В. Становлення терміносистеми гендерної лінгвістики. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Проблеми української термінології*. Львів, 2016. № 842. С. 161–164.
12. Чуешкова О. В. Термін *гендер* і його похідні як ядро терміносистеми гендерної лінгвістики. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2018. Вип. 2(70), червень. С. 237–239.

REFERENCES

1. Hender dlia medii: pidruch. iz hendernoj teorii dlia zhurnalistyky ta inshykh sotsiohumanitarnykh spetsialnostei/L. Males ta in. Kyiv: Krytyka, 2013. 219 s.
2. Emirsuinova H. I. Leksykon suchasnoho feminizmu (na materialii anhliiskoi movy): avtoref. dys. ... kand. filol. nauk: 10.02.04/Kyiv. nats. un-t im. T. Shevchenka. Kyiv, 2003. 19 s.
3. Henderna linhvistyka v Ukraini: istoriia, teoretychni zasady, dyskursyvna praktyka: monohrafiia/T.A. Kosmeda ta in.; Kharkiv: KhNPU im. H.S. Skovorody; Drohobych: Kolo, 2014. 472 s.
4. Malakhova O. Hendernochutlyva mova vs dyskursyvni vlady: aktualni pytannia hendernoj linhvistyky v Ukraini. *Hendernyi zhurnal «Ya»*. 2015. № 1 (37). S. 35 – 37.
5. Martyniuk A. P. Rehuliatyvna funktsiia henderno markovanykh odynts movy (na materialii suchasnoho anhlomovnoho publitsystychnoho dyskursu): avtoref. dys. ... d-ra filol. nauk: 10.02.04/Kyiv. nats. un-t im. T. Shevchenka. Kyiv, 2006. 40 s.
6. Maslova Yu. P. Hendernyi dyskurs suchasnykh drukovanykh ukrainomovnykh ZMI: avtoref. dys. ... kand. filol. nauk: 10.02.01/Volynskiy nats. un-t im. Lesi Ukrainky. Lutsk, 2011. 20 s.
7. Osnovy teorii henderu: navch. posib. Kyiv: «K.I.S.», 2004. 536 s.
8. Slovyk hendernykh terminiv/Ukladach Z. V. Shevchenko. Cherkasy: vydavets Chabanenko Yu., 2016. 336 s. URL: <https://books.google.com.ua/books?id=J8tBDwAAQBAJ&pg=PA49&lpg=PA49&dq#v=onepage&q&f=false> (data zvernennia: 08.11.2019).
9. Stavyska L. O. Suchasnyi stan linhvohenderolohichnykh doslidzhen v Ukraini. *Movoznavstvo*. 2008. № 2–3. S. 236–246.
10. Ukrainyski pravopys. URL: [http://www.inmo.org.ua/assets/files/2019/Ukr.%20pravopys%20\(2019\).pdf](http://www.inmo.org.ua/assets/files/2019/Ukr.%20pravopys%20(2019).pdf) (data zvernennia: 24.11.2019).
11. Chuieshkova O. V. Stanovlennia terminosystemy hendernoj linhvistyky. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika»*. Serii: *Problemy ukraïnskoi terminolohii*. Lviv, 2016. № 842. S. 161–164.
12. Chuieshkova O. V. Termin hender i yoho pokhidni yak yadro terminosystemy hendernoj linhvistyky. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia»: serii «Filolohiia»*. Ostroh: Vyd-vo NaUOA, 2018. Vyp. 2(70), cherven. S. 237–239.

Ukrainian term system of gender linguistics (structural-semantic aspect)

O. V. Chuyeshkova

Summary. The article deals with the Ukrainian term system of gender linguistics. It is proved that the analyzed terminology is a set of synthetic and analytical nominations (with a quantitative predominance of the latter), which reflects the concepts system of the linguistic direction being studied. It is found that most terms are formed by transterminologisation with further narrowing of meaning.

Keywords: *gender linguistics, term, terminological phrase, terminology, transterminologisation.*

Ситуації оцінки з низьким рівнем імпліцитності в англійськомовному художньому дискурсі

М. Б. Добровольська

Запорізький національний університет, Запоріжжя, Україна
Corresponding author. E-mail: marina231017@ukr.net

Paper received 12.01.20; Accepted for publication 28.01.20.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2020-216VIII64-03>

Анотація. Сучасний етап лінгвістичних досліджень включає когнітивний підхід до вивчення та аналізу функціонування мовних явищ. Використання когнітивного підходу дає можливість виявити приховану інформацію, що міститься у мовленнєвому акті. У статті розглянуто ситуації оцінки з низьким ступенем імпліцитності, а також представлена схема аналізу ситуації імпліцитної оцінки. Проведений аналіз дискурсивних фрагментів показав, що ситуації оцінки з низьким ступенем імпліцитності доволі легко виводяться із висловлювання при зверненні до мікроконтексту.

Ключові слова: оцінка, імпліцитність, імпліцитна оцінка, мікроконтекст, низький рівень імпліцитності.

В даний період розвитку лінгвістики на перший план виходять принципи дослідження, орієнтовані на когнітивний зміст та функціональне призначення мовних одиниць. Когнітивний підхід дозволяє розглянути явище імпліцитності у зв'язку з мовною діяльністю як важливим видом людської діяльності [3, с. 56].

Необхідно зазначити, що дослідженням імпліцитності та імпліцитної оцінки займалися такі науковці як Л. А. Нефьодова [3], М. О. Камінська [2], Г. І. Приходько [4], Г. В. Вестфальська [1] та інші.

Метою даної роботи є проаналізувати висловлювання, що містять ситуацію оцінки з низьким рівнем імпліцитності, виявити стилістичні засоби передачі імпліцитної оцінки, розглянути умови успішності комунікативного акту, а також визначити яку роль в подальшій комунікації відіграють ситуації оцінки, що мають низький рівень імпліцитності.

Аналіз ситуації з імпліцитною оцінкою в англійськомовному художньому дискурсі можна представити у вигляді наступної схеми:

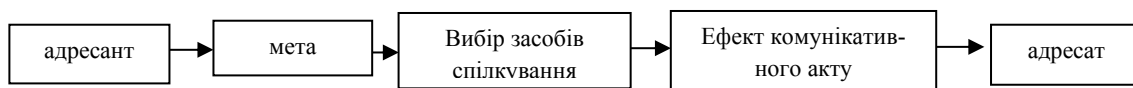

Рис.1. Схема аналізу ситуації з імпліцитною оцінкою

В даному дослідженні характеризуються дискурсивні фрагменти з низьким ступенем імпліцитності, де зміст розкривається комунікантами при зверненні до мікроконтексту ситуації, в якій відбувається комунікативний акт. В даному дослідженні мікроконтекст розглядається у межах речення. Під час реалізації імпліцитної оцінки у мікроконтексті виділяють певні сигнали-вказівники: окреме слово, ланцюжок слів, частину речення [4]. Проаналізуємо декілька ілюстративних фрагментів:

(1) *“He would work and save his money and be somebody. Decidedly this simple and yet idyllic compound of the commonplace had all the luster and wonder of a spiritual transfiguration, the true mirage of the lost and thirsting and seeking victim of the desert”* [5, с. 173].

У висловлюванні автор (адресант) ставить собі за мету продемонструвати читачу (адресату) важкість душевного стану, спустошеність, розчарованість способом життя, який веде герой роману Клайд. Для досягнення своєї мети, автор використовує вислів *thirsting and seeking victim of the desert*, за допомогою якого виявляється негативна імпліцитна оцінка становища молодого хлопця. Ефект комунікативного акту проявляється в тому, що автор доводить читачу як герой роману незадоволений своїм рівнем життя та прагне його змінити, знайти роботу, яка б була йому до душі та забезпечувати себе самостійно.

(2) *“This girl is all that I ain't, and I ain't anything that she is”* [10, с. 66]. У цьому висловлюванні метою адресанта (головного героя Мартіна Ідена) є передача свого відношення до коханої дівчини. Для цього автор

використовує антитезу *all that I ain't, and I ain't anything that she is*, за допомогою якої підкреслює різницю у соціальному статусі та освіті головних героїв. Читачу зрозуміло, що у висловлюванні виражається позитивна імпліцитна оцінка дівчини Руфь та негативна імпліцитна оцінка Мартіна Ідена. Руфь має освіту та можливості, про які Мартін тільки мріє, дівчина є для нього чимось недосяжним і він вважає себе недостатнім бути з нею, адже немає відповідної освіти та соціального статусу.

(3) *“They started back with a hot sorrow streaming down upon them; the car was weighted with their mutual apprehension and anguish, and the children's mouths were grave with disappointment. Grief presented itself in its terrible, dark unfamiliar color”* [6, с. 269]. В цьому висловлюванні автор прагне показати читачу напружені та складні відносини у сім'ї внаслідок сварки, що відбулась між батьками. Для досягнення позитивного ефекту комунікативного акту адресант вживає наступні метафори: *a hot sorrow streaming down upon them, the car was weighted with their mutual apprehension and anguish* та *grief presented itself in its terrible, dark unfamiliar color*. Як бачимо, в даному прикладі негативна імпліцитна оцінка також формується у мікроконтексті за допомогою метафори та без складнощів інтерпретується читачем.

(4) *“Throughout the civilized world, from Battery Park to Fulton Street, he was known as a dependable man for a fast tax write-off”* [7, с. 17].

У приведеному прикладі автор передає негативну імпліцитну оцінку героя роману полковника Кеткарта.

Вживаючи словосполучення *a dependable man*, він дає зрозуміти читачу, що оцінює героя роману як “надійну” людину для здійснення підступних планів, таких як ліквідація податкової заборгованості обманним шляхом. Частина речення *for a fast tax write-off* є сигналом-вказівником, який допомагає правильно інтерпретувати значення словосполучення *a dependable man*. Прикметник *dependable*, що узуально має позитивне значення, в даному контексті виражає негативну оцінку героя роману. Тобто, під впливом негативного контексту прикметник *dependable* набуває негативної конотації та додає до своєї семантичної структури такі семи оказіональної негативної оцінки як *cunning, dishonest, sneaky*. Тобто, якщо правильно інтерпретувати зміст висловлювання, то негативна імпліцитна оцінка героя достатньо легко виводиться з контексту.

(5) *“Do you think Abe can keep a secret?” He spoke with incisive irony. “Tell a secret over the radio, publish it in a tabloid, but never tell it to a man who drinks more than three or four a day. She laught with agreement, staying close to him”* [6, с. 113].

Використавши риторичне запитання *“Do you think Abe can keep a secret?”*, герой роману Дік Дайвер передає співрозмовниці Розмері Хойт негативну імпліцитну оцінку свого гостя Ейба Норта. Також цей вираз містить певний іронічний зміст, який наводить співрозмовницю Діка на правильні висновки щодо особистості Ейба, який не здатен тримати інформацію у таємниці та є ненадійною людиною. У свою чергу, Дік Дайвер не тільки оцінює Еба як сумнівну особистість, а й підкреслює його схильність до такої пагубної звички як зловживання спиртними напоями, використавши речення *a man who drinks more than three or four a day*. Слід зазначити, що автор, вживаючи висловлювання *he spoke with incisive irony*, звертає увагу читача і на невербальні засоби спілкування, описуючи інтонацію Діка Дайвера під час розмови, що підсилює ефект риторичного запитання.

Розглянемо також інші приклади, що зображують ситуації оцінки з низьким рівнем імпліцитності:

(6) *“It was a voice never raised in command to a servant or reproof to a child but a voice that was obeyed instantly at Tara, where her husband's blustering and roaring were quietly disregarded”* [11, с. 37].

В цьому висловлюванні автор описує одну з героїнь роману – Еллін. Вона є матір'ю головної героїні роману Скарлет О'хара, займається домашніми справами та допомагає іншим. Позитивну імпліцитну оцінку Еллін О'хара автор формує у мікроконтексті за допомогою метонімії *a voice that was obeyed*, тобто таким чином адресант акцентує увагу читача на тому, що жінка є авторитетом у своїй родині, хоча у неї доволі спокійний та врівноважений характер, вона ніколи не підвищує голос на своїх близьких.

(7) *“As for me, I knew nothing except what I gathered from Time magazine and reading everything I could lay hands on at home, but as I inched sluggishly along the treadmill of the Maycomb County school system, I could not help receiving the impression that I was being cheated out of something. Out of what I knew not, yet I did not believe that twelve years of unrelieved boredom was exactly what the state had in mind for*

me” [9, с.17].

Дівчина на ім'я Джин Фінч демонструє негативну імпліцитну оцінку шкільної системи освіти, послугуючись іронічним висловлюванням *“I knew nothing except what I gathered from Time magazine and reading everything I could lay hands on at home...”*, а також *as “...as I inched sluggishly along the treadmill of the Maycomb County school system, I could not help receiving the impression that I was being cheated out of something.”* Розкриваючи зміст іронії, адресат формує своє ставлення до навчання в такому освітньому закладі.

(8) *“He picked Scarlett up with ease despite his apparent frailness and age and, observing Prissy standing on the platform of the train, the baby in her arms, he paused: “Is dat air chile you nuss? Miss Scarlett, she too young ter be handling Mist Charles onlies baby! But we tend to dat later. You gal, foller me, and doan you go drapping dat baby.” Scarlett submitted meekly to being carried toward the carriage and also to the peremptory manner in which Uncle Peter criticized her and Prissy”* [11, с. 130].

У цій фразі дядюшка Пітер висловлює Міс Скарлет свою негативну імпліцитну оцінку Міс Пріссі, яка являється нянею її дитини. Для цього він застосовує наступні речення: *“Is dat air chile you nuss? Miss Scarlett, she too young ter be handling Mist Charles onlies baby! ... You gal, foller me, and doan you go drapping dat baby”*. Беручи до уваги наступну частину висловлювання автора, де відображуються думки Скарлет з приводу слів дядюшки Пітера: *Scarlett submitted meekly to being carried toward the carriage and also to the peremptory manner in which Uncle Peter criticized her and Prissy*, стає зрозуміло, що негативна оцінка няні дитини зрозуміла адресату.

(9) *“You are the most...the most...” and he found his tongue for the first time in his life. “The most beautiful girl I've ever known and the sweetest and the kindest, and you have the dearest ways and I love you with all my heart”* [11, с. 98].

В даному прикладі до героїні роману Скарлет звертається Чарльз, який закоханий у неї та хоче, щоб дівчина вийшла за нього заміж. Його метою є показати Скарлет як він захоплюється нею, що вона для нього найчарівніша та найгарніша. Для цього використано лексичний повтор *“you are the most...the most...”*, що надає більшій виразності та експресивності його почуттям.

(10) *“Amelia had better write a note,” said her father; and let George Osborne see what a beautiful handwriting we have brought back from Miss Pinkerton's”* [12, с. 57].

Адресантом висловлювання є тато дівчини Емілії, яку батьки хочуть познайомити з майбутнім нареченим Джорджем Осборном. Маючи за мету продемонструвати освіченість своєї дочки, Адресант, вживаючи метонімію *what a beautiful handwriting we have brought*, дає читачу можливість сприйняти Емілію як достатньо освічену людину.

(11) *“If you were my boy I'd take you out and gamble,” he said. “But you are your father's and your mother's and you are in a lucky boat”* [8, с. 3].

У цьому прикладі передається розмова між старим чоловіком Сантьяго, який є рибалкою та хлопчиком на ім'я Манолін. Він прагне відправитись разом з

чоловіком у відкрите море та допомогти йому ловити рибу, проте старий проти, вважаючи це небезпечним. Застосовуючи вираз *you are in a lucky boat*, Сантьяго таким чином позитивно оцінює життя хлопця, тобто наявність родини та турботливих батьків, запевняючи хлопця не ризикувати життям задля того, щоб допомогти старому.

Підводячи підсумки, слід зазначити, що в проведеному дослідженні представлена схема аналізу ситуації, що містить імпліцитну оцінку. Послугуючись схемою, були проаналізовані висловлювання та виявлено, що для розуміння ситуації оцінки з низьким рівнем імпліцитності, читачу достатньо розглянути

ситуацію у мікроконтексті, тобто в межах речення. Для передачі читачу імпліцитної оцінки, автор використовує метафору, метонімію, лексичний повтор, іронічні вислови, порівняння, антитезу. Перспективами подальших досліджень є застосування когнітивного підходу для відтворення читачем загальної картини взаємодії механізмів мовлення та мовних структур, виявлення особливостей прояву ситуацій оцінки з низьким ступенем імпліцитності, а також виявлення різноманіття стилістичних засобів, які використовуються для вираження імпліцитної оцінки у висловлюванні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вестфальская А. В. Средства выражения оценки в научно-публицистическом дискурсе холодной войны (на материале английского языка): дис...к-та фил.-х. наук: 10.02.04/НИУ «БелГУ». Белгород, 2016. 154 с.
2. Камінська М. О. Імпліцитна негативна оцінка в сучасному англomовному діалогічному дискурсі: когнітивно-прагматичний аспект: дис...к-та філ.-х. наук: 10.02.04/Київський національний лінгвістичний ун-т. Київ, 2018. 239 с.
3. Нефёдова Л. А. Когнитивно-деятельностный аспект имплицитивной коммуникации/Челяб. гос. ун-т., Челябинск, 2001. 151 с.
4. Приходько А. И. Семантика и прагматика оценки в современном английском языке. Запорожье: Запорожский гос. ун-т, 2004. 321 с.
5. Dreiser Theodore. An American tragedy. 1435 p. URL: <https://madbook.org/view?book=225&page=1> (дата звернення: 27.10. 2019).
6. Fitzgerald F. Scott. Tender in the night. 440 p. URL: <https://madbook.org/view?book=145&page=1> (дата звернення: 27.10. 2019).
7. Heller Joseph. Catch-22. 475 p. URL: <https://antilogicalism.com/wp-content/uploads/2018/04/catch-22.pdf> (дата звернення: 08.01. 2020).
8. Hemingway Ernest. The Old Man and the Sea. URL: <http://www.arvindguptatoys.com/arvindgupta/oldmansea.pdf> (дата звернення: 08.01. 2020).
9. Lee Harper. To Kill a Mockingbird. 149 p. URL: http://www.kkoworld.com/kitablar/harper_li_masqarachini_olurmek-eng.pdf (дата звернення: 08.01. 2020).
10. London Jack. Martin Eden. 527 p. URL: <https://madbook.org/view?book=100&page=66> (дата звернення: 27.10. 2019).
11. Mitchell Margaret. Gone with the Wind. 969 p. URL: <http://biblioteka.kijowski.pl/mitchell%20margaret/gone%20with%20the%20wind.pdf> (дата звернення: 08.01. 2020).
12. Thackeray William Makepeace. Vanity Fair. 1396 p. URL: https://planetpdf.com/planetpdf/pdfs/free_ebooks/Vanity_Fair_NT.pdf (дата звернення: 08.01. 2020).

REFERENCES

1. Vestfalskaya, A. V. Means of expression of the evaluation in scientific-promotional discourse of the Cold War (materials in English): thesis for a candidate degree in philology: 10.02.04/Belgorod State National Research University. Belgorod, 2016. 154 p.
2. Kaminska, M. O. Implicit negative evaluation in contemporary English dialogic discourse: cognitive and pragmatic aspects: thesis for a candidate degree in philology: 10.02.04/Kyiv National Linguistic University, Kyiv, 2018. 239 p.
3. Nefedova, L.A. Cognitive-active aspect of implicative communication/Chelyabinsk. State University, Chelyabinsk, 2001. 151 p.
4. Prihodko, A. I. Semantics and pragmatics of the evaluation in modern English. Zaporozhye: Zaporizhzhya State University, 2004. 321 p.

The situation of the evaluation with low level of implicitness in English literary discourse

M. B. Dobrovolska

Abstract. The current stage of linguistic research involves a cognitive approach to the study and analysis of the functioning of linguistic phenomena. With the help of cognitive approach, we can detect the hidden information contained in a speech act. The situations of the evaluation with low level of implicitness were considered on the basis of the scheme of the situation of implicit evaluation. The analysis of discursive fragments showed that the situations of the evaluation with low level of implicitness can be easily extracted from the microcontext.

Keywords: evaluation, implicitness, implicit evaluation, microcontext, low level of implicitness.

Стилистические средства выражения трансгуманизма в цикле Максима Кидрука «Бот»

П. Н. Донец

Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского, г. Одесса, Украина
Corresponding author. E-mail: dp85@ukr.net

Paper received 25.12.19; Accepted for publication 13.01.20.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2020-216VIII64-04>

Аннотация. В статье рассматриваются стилистические средства выражения трансгуманизма в творчестве украинских писателей-фантастов. Анализируется эволюция и текущее состояние трансгуманистической мысли в украинской литературе. Материалом для исследования служит цикл романов М. И. Кидрука «Бот», являющийся одним из типичнейших представителей поджанра научной фантастики, известного как технотриллер. Установлено, что транслируемый автором месседж носит подчеркнuto алармистский оттенок, что находит яркое отражение на лексико-стилистическом уровне. Идеино он скорее оппонирует трансгуманизму, нежели воспроизводит его технооптимистический дискурс.

Ключевые слова: искусственный интеллект, нанотехнология, научная фантастика, постчеловек, технотриллер, трансгуманизм.

Введение. О важности и актуальности изучения научно-фантастической литературы, самосбывающийся характер которой с каждым годом даёт всё меньше поводов в себе усомниться, написано и сказано немало. Прогностические сценарии, смоделированные авторами научной фантастики и ставшие впоследствии ошеломляющей реальностью, не просто многочисленны: они чрезвычайно разнообразны и с трудом поддаются количественному подсчёту и системному осмыслению. Не последнюю роль среди этих предсказаний играет проблематика трансгуманизма – пока ещё относительно малоизученная, но уже весьма громко заявляющая о себе концепция, отталкивающаяся от идеи улучшения физических и умственных качеств человека с помощью высоких технологий.

Цель и материалы исследования. Настоящая статья ставит своей целью пролить свет на место и роль украинской научной фантастики в дискурсе трансгуманизма. Достижение указанной цели обеспечивается посредством решения следующих задач: 1) проанализировать эволюцию и текущее состояние трансгуманистической мысли в украинской литературе; 2) изучить лексико-стилистическую специфику выражения трансгуманизма в современной отечественной фантастике на примере цикла М. И. Кидрука «Бот».

Обзор публикаций по теме. Ошибкой было бы считать, будто наша страна держится в стороне от общемировых процессов. Украина – центр восточноевропейского кластера биомедицинских исследований, разработок в области протезирования и геронтологии. Более того, она же фактически является родиной этой науки: здесь родился и работал И. И. Мечников, которого нередко упоминают в числе первопроходцев лонгевизма [14, р. 15]. Он был одним из первых учёных, утверждавших, что «человеческая природа, способная к изменениям точно так же, как и природа организмов вообще, должна быть видоизменена сообразно определённым идеалам» [5, с. 269].

Особым пунктом следует выделить украинский антропокосмизм конца XIX – начала XX вв., который, как показало исследование Н. В. Турпак, отличен от русского космизма и является аутентичным украинноментальным явлением [7, с. 208]. Исторические корни данного направления прослеживаются в ещё более

раннем времени, а именно – в XVIII в., когда выдающийся философ и просветитель Г. С. Сковорода писал: «О премногобедственное ж наше состояние, если все-на-все одно только есть тленное без вечности» [6, с. 159]. Незвирая на свой натуроцентристский, а подчас и религиозно-мистический подход, указанная духовно-культурная парадигма имела в своей основе немало общих черт с позициями сегодняшних трансгуманистов. Особенно это касается сциентистских утопий В. И. Вернадского, Н. Г. Холодного и С. А. Подолинского. Французский мыслитель П. Тейяр де Шарден, внёсший значительный вклад в развитие идей трансгуманизма, сформулировал свою концепцию теистического эволюционизма, находясь под влиянием лекций, прочитанных Вернадским в 20-е гг. в Сорбонне.

В начале XX века в Киеве, Одессе и Харькове действовали организации анархо-биокосмистов во главе с поэтом А. Ф. Агиенко, которые декларировали своей целью обретение бессмертия, воскрешение мёртвых предков, освоение космоса и полного освобождение человечества от любых форм угнетения, в том числе со стороны природы и пространства-времени [8, с. 284]. В этом же контексте не лишним будет вспомнить об украинской литературной организации панфутуристов (М. В. Семенко, Г. Д. Шкурупий) 20–30-х гг. с её восторженным представлением о грядущем, воспеванием техники и механизмов, а также сугубо футуристским тезисом «машиночеловека».

В советскую эпоху над практической реализацией этих идей трудились академики Н. М. Амосов и В. М. Глушков. Последний выступал активным поборником теории конвертирования разума в цифровую форму, что является краеугольным камнем такой области трансгуманизма, как сеттлеретика. Признанный пионер кибернетики верил в возможность достижения информационного бессмертия всех живых и умерших людей путём сохранения в памяти компьютеров копий структур их сознаний. В современной Украине трансгуманистическое движение пока имеет весьма скромный размах, но сообщество его сторонников существует: с 2006 года, в частности, проводится Всеукраинский форум имморталистов.

При всём этом в сегменте художественной литературы наблюдается куда менее радужная картина. Не

без сожаления приходится констатировать, что ни собственной научно-фантастической школы, ни сколько-нибудь развитого фэндома в нашей стране пока не сформировалось, а издание фантастики с 2000-х годов практически сошло на нет. Квинтэссенцией сложившегося положения можно считать заявление одного из патриархов отечественного сай-фая М. Ю. Дяченко о том, что «в Украине не время для фантастики» [9, с. 169].

Впрочем, если рассматривать жанр в его нынешнем, широком толковании, включая туда городское фэнтези, магический реализм, альтернативную историю, литературный постмодернизм и далее по списку, то под этим углом зрения украинская фантастика имеет богатейший фундамент, уходя корнями ещё в средневековый фольклор и народную апокрифическую литературу. Однако если мы говорим о научной фантастике в строгом понимании этого термина, то сталкиваемся с озадачивающим фактом: число представителей данного направления в нашей стране составляет исчезающе малую величину. Указанная проблема требует отдельного осмысления и поиска возможных путей её решения, пока же отметим, что в связи с вышеозначенными факторами поиск трансгуманизма в украинской литературе является делом более чем затруднительным.

Из советского периода можно вспомнить разве что И. М. Россоховатского с его циклом «Сигомы», повествующем о людях, сумевших превратить себя в бессмертных синтетических существ, а также О. П. Бердника, не устававшего говорить о возможности победы смерти, взойти на другую ступень бытия, сбросить оковы времени и пространства [10, р. 128]. Из более современных произведений с темой иммортализма с некоторой натяжкой можно увязать антиутопии «ТЛЮ™» В. Л. Гранецкой и «Хронос» Т. Г. Антиповича, однако ни та, ни другая работа не является, строго говоря, «твёрдой» фантастикой, так как в первом случае речь идёт о переселении душ, а во втором – о труднообъяснимых с научной точки зрения манипуляциях со временем. Вдобавок у обоих авторов упомянутые действия приводят к катастрофическим последствиям, что идейно помещает их сюжеты в контекст смертнической (читай: диаметрально противоположной иммортализму) парадигмы.

Тем не менее, в каждом правиле есть свои исключения. И в данном случае к таковым можно отнести ровенского писателя М. И. Кидрука, который хоть и не специализируется в жанре фантастики как таковой, отдавая предпочтение остросюжетным приключенческим драмам, но уже имеет в своём активе безошибочно попадающую в эту категорию книжную серию «Бот». Именно это произведение и послужит предметом нашего обсуждения.

Упомянутая дилогия (в перспективе – трилогия: выход заключительной части под названием «Земля фон Неймана») ожидается в следующем году) написана на стыке технотриллера и нанопанка, а потому неудивительно, что Кидрук не обошёл своим вниманием трансгуманистическую повестку. В жанровом отношении цикл во многом наследует сюжетные приёмы Д. Брауна, Т. Клэнси и в особенности М. Крайтона (автор не скрывает, что при написании вдохновлялся его романом «Рой») [3, с. 461]. Если первый эпизод пересказы-

вает на свой лад историю М. Шелли «Франкенштейн» о творении, восстающем против своего творца, то события сиквела «Гуаякільський парадокс» разворачиваются по классическому сценарию зомби-апокалипсиса, неизменно со времён канонических работ Дж. Роме-ро. Действие серии берёт своё начало в секретной лаборатории, в недрах которой на протяжении 15 лет группа блестящих учёных выращивала генетически модифицированных, напигированных наноагентами детей, которые могли бы вырасти идеальными солдатами, но, по закону жанра, превратились в вышедших из-под контроля киборгов-убийц со сверхчеловеческими возможностями.

Результаты и их обсуждение. Транслируемый автором меседж носит подчёркнуто алармистский характер, что находит яркое отражение на лексико-стилистическом уровне. Приведённые в книгах описания транлюдей не столько восхищают, сколько шокируют и пугают, изобилуя характерной для хоррора поэтикой страха перед Иным и ужаса дегуманизации. Отчётливо превалируют следующие тропы:

- Сравнения с животной, хтонической стихией: *очі палали, як у звіра; агресивний, мов ведмідь; поводитися, цитую: по-дикунські агресивно.*

- Сравнения с насекомыми: *«малюки» нагадують мурах; боти обліпили Хедхантера, немов мурахі сарану; інший, немов навук чіпляючись за стіну, вискочив найманцю на спину.*

- Сравнения с неживыми, обезличенными, нарочито искусственными объектами: *хлопчик мав застигле, подібне на маску обличчя; голови цих «малюків» працювали як комп'ютери; близнюки скидалися на пластик ляльки; очей ніби не було. Тобто вони були, але наче... застигли. Скляні кульки, обрамлені крововиливами; голова більше нагадувала надивовижну реалістичну ляльку з кімнати жахів.*

- Антитезы «человеческому», «естественному»: *не хлоп'я, а щось незнайоме і чуже в подібі невинної дитини; жест був настільки виражено нелюдським; з очей віяло чимось потойбічним, точно не людським; неприродно, в буквальному сенсі не по-людськи; істота за дверима мало скидалася на людину.*

- Метафоры, эпитеты, сравнения и аллюзии, связанные с inferнальными, макабрическими силами: *демон; злі істоти; сатанинська почвара в тілі шмарка того пацана; людоджери; монстри; зомбі; потвора; примара; невидимий паразит; зовсім не дитячі очі, з яких рвалося щось чорне; очі, як у вампіра; морда якогось чудовиська; роздвоєний язик.*

- Гиперболы: *не просто стоять на закрайку, а вже летять у прірву масштабної техногенної катастрофи; страхітливий результат, якого ніхто не те що не очікував, а навіть не міг уявити; гірші за фашистів.*

В образах детей-каннибалов с их неподвижными, не выражающими эмоций лицами-масками автор раскрывает мрачную перспективу победы искусственного интеллекта (к слову, тоже преподносимого в весьма зловещих эпитетах: *психоістота, жахлива форма надсвідомості*). Именно он, как выясняется позднее, является тайным «кукловодом», манипулирующим с помощью наноботов сознанием подопытных подростков в одном из известных им путей.

Символика «плохой науки» выражается в нарочитом выпячивании искаженности, надломленности человеческой природы. Из вышеперечисленных примеров мы видим, что утрате человечности аккомпанирует перерождение в телесном аспекте – в данном случае это угрожающая внешность и визуальное сходство с нежитью. «Мутационный характер постчеловеческих тел, – поясняет О. Е. Гомилко, – порождает постчеловеческую монструозность», и хотя «постчеловечность не равна монструозности, вместе с тем она пугает, отталкивает, вызывает отвращение, страх, неприятие, ностальгию по гуманизму, раздражает. Любые манифестации постчеловечности оцениваются как упадок, деградация, зло, канныализация человечности» [2, с. 186].

Профессор Университета Джорджа Вашингтона Дж. Коэн считает, что этимологически монструозное тело – «это то, что проявляет, предостерегает» [11, р. 4]. Согласно Коэну, монстр стоит «на вратах различия», то есть раздвигает и проблематизирует границы социально и этически допустимого [11, р. 16]. Таким образом, постлюди у Кидрука выступают в роли антигероев в силу естественного соблазна воспринимать нечеловека как недочеловека. Они предстают в роли безжалостного противника с абсолютно чуждым мышлением, утратившего свою личность и эмоции, но при этом необычайно продвинутого технически, тем самым выступая как способ репрезентации чуждого, девиантного, экстремального. Физическое и интеллектуальное превосходство нелюдя используется в деструктивных целях, чтобы, сыграв на контрасте, изобразить обычных людей более гуманными и добросердечными созданиями.

В этом смысле постчеловек приобретает явно монструозные черты, что несёт в себе определённую образно-смысловую нагрузку. С точки зрения И. Уика, образ чудовища в литературе – это естественная реакция на всё, что выходит за пределы человеческого: так мы очерчиваем границы своей собственной онтологии [15, р. 20]. Любое вторжение в нашу природу порождает, согласно наблюдению французского социолога

Б. Латура, «две совершенно различные онтологические зоны, одну из которых составляют люди, другую – нечеловеки» [4, с. 71]. М. Грантем полагает, что монстр – это воплощение социальных, культурных, теологических, а в наши дни ещё и научно-технических страхов и беспокойств [12, р. 13]. На фоне растущей озабоченности усиливающимся влиянием трансгуманистических трендов устрашающая наружность киберсущностей выглядит чем-то вроде защитной реакции.

Такого рода аргументы о дегуманизации типичны для художественной литературы, однако они оспариваются трансгуманистами. «Эволюция человека вовсе не означает преодоления его человечности», – пишет И. Ю. Алексеева [1, с. 17]. Поскольку «человечество – это вид, который изменяет само понятие себя, – продолжает Р. Курцвейл, – его слияние с технологиями, напротив, поможет людям стать... людьми» [13, р. 250].

Выводы. Вышесказанное подводит нас к следующему закономерному выводу: цикл Кидрука «Бот» в целом следует трендам англосферной предостерегающей фантастики «ближнего прицела», используя такие характерные для неё дихотомии, как «естественный/искусственный» и «человеческий/нечеловеческий». Идеино он скорее оппонирует трансгуманизму, нежели воспроизводит его технооптимистический дискурс. Наглядным тому подтверждением является задействованный писателем арсенал изобразительно-выразительных средств языка (тропов и стилистических фигур), несущих в себе экспрессивно-эмоциональную окраску, то есть содержащих элемент оценки – в подавляющем своём большинстве негативной.

Разумеется, делать выводы обо всей украинской фантастике на основе произведений одного автора не вполне репрезентативно. А потому существует явная необходимость в дальнейших исследованиях данного пласта отечественной литературы, равно как и в побуждении писательского сообщества к разработке упомянутой темы.

ЛИТЕРАТУРА

1. Алексеева, И. Ю. «Технолюди» против «постлюдей»: НБИКС-революция и будущее человека/И. Ю. Алексеева, В. И. Аршинов, В. В. Чеклецов // Вопросы философии. – М.: Наука, 2013. – № 3. – С. 12–21.
2. Гомилко, О. Постчеловеческие тела: трансформация культурных стереотипов/О. Гомилко // Символы, образы и стереотипы современной культуры: исторический и экзистенциальный опыт. – СПб.: Эйдос, 2000. – С. 180–188.
3. Кидрук, М. Бот/М. Кидрук. – Харків: Клуб сімейного дозвілля, 2012. – 480 с.
4. Латур, Б. Нового времени не было. Эссе по симметричной антропологии/Б. Латур. – СПб.: ЕУСПб, 2006. – 296 с.
5. Мечников, И. И. Этюды оптимизма/И. И. Мечников. – М.: Наука, 1988. – 328 с.
6. Сковорода, Г. Об истинном человеке или о воскресении/Г. Сковорода // Соч.: в 2 т. – М.: Мысль, 1973. – Т. 1. – С. 153–163.
7. Турпак, Н. В. Світоглядні засади українського антропокосмізму/Н. В. Турпак // Українознавство. – К.: НДІ українознавства МОН України, 2010. – № 3. – С. 205–209.
8. Ударцев, С. Ф. Политическая и правовая теория анархизма в России: история и современность/С. Ф. Ударцев. – М.: Форум-М, 1994. – 382 с.
9. Шмалько, А. Украинская фантастика: сегодня или не время для фантастики?/А. Шмалько // Реальность фантастики. – К.: Мой компьютер, 2004. – № 6. – С. 169–174.
10. Berdnyk, O. The Apostle of Immortality/O. Berdnyk // Apostle of Immortality. – Toronto: Bayda Books, 1984. – pp. 111–129.
11. Cohen, J. J. Monster Culture (Seven Theses)/J. J. Cohen // Monster Theory: Reading Culture. – Minneapolis: University of Minnesota Press, 1996. – pp. 3–25.
12. Grantham, M. The Transhuman Antihero: Paradoxical Protagonists of Speculative Fiction from Mary Shelley to Richard Morgan/M. Grantham. – Jefferson: McFarland, 2015. – 196 p.
13. Kurzweil, R. The Singularity is Near: When Humans Transcend Biology/R. Kurzweil. – New York: Viking, 2005. – 652 p.
14. Stambler, I. A History of Life-Extensionism in the Twentieth Century/I. Stambler. – Rishon LeZion: Longevity History, 2014. – 542 p.
15. Wick, I. T. Monstrous Fictions of the Human: From Frankenstein to Hedwig/I. T. Wick. – Madison: University of Wisconsin, 2006. – 237 p.

REFERENCES

1. Alekseeva, I. Y. "Techno-people" against "post-people": NBIC-revolution and the future of man/I. Y. Alekseeva, V. I. Arshinov, V. V. Chekletsov // Questions of philosophy. – Moscow: Nauka, 2013. – Vol. 3. – pp. 12–21.
2. Gomilko, O. Posthuman bodies: transformation of cultural stereotypes/O. Gomilko // Symbols, images and stereotypes of modern culture: historical and existential experience. – St. Petersburg: Eidos, 2000. – pp. 180–188.
3. Kidruk, M. Bot/M. Kidruk. – Kharkov: Klub simeinoho dozvillia, 2012. – 480 p.
4. Latour, B. We have never been modern: essays in symmetrical anthropology/B. Latour. – St. Petersburg: EUSPb, 2006. – 296 p.
5. Mechnikov, I. I. Etudes of optimism/I. I. Mechnikov. – Moscow: Nauka, 1988. – 328 p.
6. Skovoroda, G. On the true human being or the resurrection/G. Skovoroda // Essays: in 2 volumes. – Moscow: Myisl, 1973. – Vol. 1. – pp. 153–163.
7. Turpak, N. V. World outlook basis of Ukrainian anthropocostism/N. V. Turpak // Ukrainology. – Kiev: NDI ukrainoznastva MON Ukrainy, 2010. – Vol. 3. – pp. 205–209.
8. Udartsev, S. F. Political and legal theory of anarchism in Russia: past and present/S. F. Udartsev. – Moscow: Forum-M, 1994. – 382 p.
9. Shmalko, A. Ukrainian fiction: today or not the time for fiction?/A. Shmalko // The reality of fiction. – Kiev: My computer, 2004. – Vol. 6. – pp. 169–174.

Stylistic means of expressing transhumanism in «Bot» series by Max Kidruk

P. N. Donets

Abstract. The article examines stylistic devices in which Ukrainian science fiction writers express transhumanist ideas. The evolution and current state of transhumanist thought in Ukrainian literature is being analyzed. The series of novels “Bot” by M. I. Kidruk, which serves as one of the most typical representatives of science fiction subgenre, known as techno-thriller, has been chosen as an object to be studied. It is found out that the message translated by the author has obvious alarmist traits, which can be observed at stylistic and lexical level. Ideologically his novels rather oppose transhumanism than reproduce its techno-optimistic discourse.

Keywords: *artificial intelligence, nanotechnology, posthuman, science fiction, techno-thriller, transhumanism.*

ԼԵԶՎԱԲԱՂԱԲԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆ ՈՒ ԱՆԿԱԽՈՒԹՅԱՆ ԶԳՏՈՒՄՆ ԻԲԻԵՎ ՇՈՏԼԱՆԴԱԿԱՆ ԻՆՔՆՈՒԹՅԱՆ ԲՆՈՒԹԱԳՐԻՉՆԵՐ

Բ. Գ. Թ. Նաիրա Գասպարյան,
Երևանի պետական համալսարան

Corresponding author. E-mail: gasparyannaira59@gmail.com

Paper received 17.01.20; Accepted for publication 03.02.20.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2020-216VIII64-05>

Հոդվածում փորձ է արվում ճանաչողական միավորների առանձնացման մեթոդի կիրառմամբ ազգային իմաստությունն ու արժեքները ներկայացնել մտքի բովանդակային ամբողջականության մեջ: Քննության են առնվում տարբեր դարաշրջանների պաշտոնական խոսք ներկայացնող տեքստահատվածներից առանձնացված լեզվական միավորներ, ճանաչողական հասկացություններ, որոնք բնութագրում են շոտլանդացու ինքնությունն ու հոգեկերտվածքը՝ բացահայտելով շոտլանդացու ազատասեր ու չընկճվող ոգին: Հոդվածի նպատակն է լեզու-ճանաչողություն աղբյուրների շրջանակում ներկայացնել մայրենիի կարևորության, ազատության, անկախության գաղափարների լեզվական պատկերի կադապարումը շոտլանդացի լեզվակրի գիտակցության մեջ:

Բանալի բառեր՝ լեզվամշակույթ, շոտլանդացի, ինքնություն, անկախություն, հռչակագիր:

Ներածություն. Համահարթեցման աննախադեպ տարածման պայմաններում օրվա հրամայական է դարձել ազգային ինքնությանն ու գաղափարախոսություններին առնչվող հարցերի քննությունը: Գաղտնիք չէ, որ եվրոպական իրականության մեջ, հանախակի է քննարկվում այն հարցը, որ համահարթեցումը առաջին հերթին վերաբերում է ազգային տարրալուծմանը համաշխարհային մեջ: Ասիական և աֆրիկյան ազգերը համահարթեցումն ընկալում են իբրև անմիջական վտանգ ազգային անկախությանն ու արժեհամակարգին և ջանում են խուսափել գորթալ համայնքին ներառվելուց, իսկ շոտլանդացին, ձգտելով ազգապահպանության, չի ցանկանում հրաժարվել իր եվրոպական ինքնությունից, որն անխուսափելիորեն տեղի կունենա սահմանադրական և տարածական փոփոխությունների արդյունքում: Ըստ շոտլանդական աղբյուրների Բրեքզիթը (Brexit)՝ Բրիտանիայի հրաժարումը Եվրամիությունից, ամենաքիչ ցանկալին է [1, էջ 512-526]:

Հոդվածի նպատակը և մեթոդները. Հասկացության վերլուծության միջոցով, ճանաչողական միավորների առանձնացման մեթոդի կիրառմամբ, փորձ է արվում ազգային իմաստությունն ու արժեքները ներկայացնել մտքի բովանդակային ամբողջականության մեջ: Քննության նպատակն է պարզել, թե արդյոք համամարդկային արժեքների ջատագով շոտլանդացուն հաջողվել է պահպանել իր ազգային ինքնությունը համահարթեցման համատեքստում: Հետազոտությունը կատարված է արտալեզվական հենքի յուրահատկությունների հաշվառմամբ: Օրինակների ընտրողաբար առանձնացման մեթոդի կիրառությամբ կփորձենք վեր հանել գորթալ զարգացումների ազդեցությունները ժամանակակից շոտլանդացու հոգեկերտվածքի, ազգային ինքնության, արժեհամակարգի, ձգտումների վրա:

Ուսումնասիրված նյութերի և հետազոտության արդյունքների քննություն. Կա այն տեսակետը, որ օտարները տեղեկատվության պակասի պատճառով թուր կարծիք ունեն Շոտլանդիայում շոտլանդերենի կարգավիճակի առնչությամբ: Հաճախ ընկալվելով իբրև ինքնուրույն կարգավիճակ չունեցող լեզվական տարատեսակ՝ խնդիր է առաջացել քաղաքական միջոցառումների օգնությամբ նոր կյանք հաղորդել շոտլանդերենին (the Scots) ու փրկել այն: Նույնիսկ

շոտլանդերենի իրավիճակը համեմատվել է ուսանողական սենյակի խորդենու հետ՝ ոչ ոք չի ցանկանում որ այն չորանա, բայց ուսանողներից յուրաքանչյուրը մտածում է, որ ընկերը ջրում է այն . «Scots is like a geranium in a student flat: nobody means to kill it but everybody else thinks somebody else is watering it.» [2, էջ 134]: Մասնավորապես, Նիիթընընի մեկնաբանմամբ, անգամ Շոտլանդիայում կա որոշակի ոչ հստակ պատկերացում խնդրի կապակցությամբ, չնայած շոտլանդական, բրիտանական և եվրոպական օրենսդիր, գիտա-ուսումնական, և մշակույթային մարմինները գիտակցում են լեզվի դերը շոտլանդական մշակույթի կարևորության հարցում [2, էջ 118]: Նիիթընընը իր հոդվածի եզրահանգումների մեջ անդրադարձ է կատարում առկա արտալեզվական իրողությանը. այսօր շոտլանդացու մայրենին իր երկու դրսևորումներով (Scots, Scottish Gaelic) ճանաչված է որպես անգլերենից տարբեր լեզու ոչ միայն շոտլանդական գործադիր իշխանությունների և պառլամենտի կողմից, այլև Մեծ Բրիտանիայի պառլամենտի կողմից, որի համար հիմք է հանդիսացել Տարածքային և փոքրամասնությունների լեզուների եվրոպական խարտիայի վավերացումը [2, էջ 134]: Ի դեպ մի շարք հեղինակներ (Շյոբրումը, Քանլիֆը), այդ ղեկում նաև Նիիթընընը, կարծես կասկածանքով են մտռենում կելտականի առկայությանը շոտլանդականում, (երևույթին կարելի է հանդիպել գիտական գրականության մեջ, գիտական քննարկումներում): Շյոբրումը կելտական լեզուների և մշակույթի՝ շոտլանդականին առնչվելը դիտում է, որպես ժամանակակից հնարանք [3, էջ 7], իսկ Քանլիֆը նշում է, որ կելտական ժողովուրդները ունեցել են ընդհանուր լեզու և մշակույթ՝ այդպիսով հեռացնելով նրանց շոտլանդական մշակույթից ու լեզվից [4, էջ 111]: Ոմանք խոսում են այն մասին, որ կելտական սովորույթների ու ինքնության որոշ դրսևորումներ Շոտլանդիայում ունեն ոչ շատ ցանկալի հետևանքներ «‘Celticness’ has had also several, less desirable, consequences in Scotland itself.» [2, էջ 121]: Հարկ ենք համարում նշել, որ տարբեր գիտական մտեցումներին զուգընթաց, Ֆլեյսթոնյան շոտլանդերեն խոսողների խմբում շոտլանդերենի կարգավիճակի մասին հանդիպել ենք նաև ոչ պաշտոնական մեկնաբանման: Շոտլանդիայում այսօր այս երկու լեզուները՝ անգլերենը և շոտլանդերենը այնպես են միաձուլվել, որ անհնարին է նրանց

առանձնացնել: Ուսանողներին բացատրվում են երկու լեզուների լեզվական առանձնահատկությունները իրենց բոլոր բարդություններով և մանրամասներով հանդերձ, սպա դասավանդողն առաջարկում է ուսանողին ստացած գիտելիքի կիրառմամբ ինքնուրույնաբար որոշել շոտլանդերենը առանձին և անկախ լեզու է, թե անգլերենի տարատեսակ: Այսինքն, համադրելով պաշտոնական և ոչ պաշտոնական մոտեցումները, հասկանալի է դառնում, որ կարգավիճակի հարցը, այնուամենայնիվ, պարունակում է որոշակի անհատակություն, չնայած, որ, ըստ Նիիթլերի, շոտլանդացու համար Շոտլանդիայի հին լեզուները կարևոր են ոչ միայն քաղաքական, պատմական և լեզվաբանական առումներով. ամենակարևորը խնդրի հուզական-զգացմունքային կողմն է: Նշվածից կարելի է եզրահանգել. շոտլանդացու համար, համահարթեցման համատեքստում, էական է շոտլանդերենով հաղորդակցումը տարբեր մակարդակներում, որը վկայում է մայրենի լեզվի իրական արժեքի, ազգային նկատմամբ սիրո և պահպանելու միտումների, ազգային-հայրենասիրական մղումների և անցյալը ներկայից ու ապագայից չանջատելու մասին: Միևնույն ժամանակ, առաջացած իրավիճակը հաստատում է շոտլանդացու՝ եվրոպական ընտանիքում ներառված լինելու և այդ փորձը դրական ընկալելու մասին:

Նախքան իրավական արժեք ունեցող փաստաթղթերի ([5] և [6]) քննարկմանն անցնելը ներկայացնենք զարգացումների որոշ միտումներ, պարզաբանենք, թե ինչպես են ներկայիս արտալեզվական իրողություններն անդրադառնում շոտլանդական ինքնության վրա:

Շոտլանդիայում անգլերենն ու շոտլանդերենն այսօր այնպես են միաձուլվել, որ անհնարին է նրանց առանձնացնել: Անդրադառնալով շոտլանդերենի (Scots կամ Scottish Gaelic) վրա քաղաքական իրավիճակի փոփոխության ուղղակի ազդեցության առումով ՄըքԱրթորի թերահավատությանը [7], ում կարծիքով Եվրամիության սահմաններում Շոտլանդիայի ինքնավարությանն ուղղված շարժումը աղերսներ չունի լեզվի հետ, Դեյվիդ Քրիսթլը գրում է, որ, եթե դա է իրականությունը, սպա ակնհայտորեն անգլիական լեզուների ընտանիքում կվերանա հզոր ավանդական մրցակիցը, ով պայքարում է ինքնության համար [8, էջ 181]: Գրականության մեջ լեզու-ինքնություն առնչությունների առումով արժանի է հիշատակման Ուլիլիամ Ռասլը Այտքընի [9], դիտարկումն այն մասին, որ անգամ անգլերենով ստեղծագործելիս անհնարին է չզգալ, որ հեղինակը շոտլանդացի է. «*There is a tendency for the Scots writer's nationality to make itself felt, even when writing in English*»: Ըստ էության, կարևորն ազգային ոգին է, որ ստիպում է գրել: Հարվի Վուդը չի կարևորում ստեղծագործության լեզուն: Ըստ նրա էականն այն է, որ գրողն առաջնորդվում է շոտլանդական լեզվամտածողությամբ և շոտլանդական գրական ավանդույթներով, երբ գրողին ուղղորդում է ազգային ոգին, իսկ օբյեկտիվ պայմանները ստիպում են ստեղծագործել օտարի լեզվով [10]: Շոտլանդական իրականության հզոր բնութագրիչներից է քաղաքական պոեզիան [11, էջ 113-129]:

Փաստն այն է, որ համահարթեցման պայմաններում Շոտլանդիայում հիմնական բնակչության մայրենին գորթալ անգլերենն է և բնակչության ընդամենը փոքրաթիվ մասն է շոտլանդերենը համարում իր մայրենի լեզուն՝ չնայած որ ինքնության վերաբերյալ

հարցման մասնակիցների մասին տվյալները բոլորովին այլ պատկեր են արձանագրում: Այսպես, բնակչության 62% որպես ազգային ինքնություն նշում է՝ «միայն շոտլանդական», որում ներառված են 10-14 տարեկանների 71%-ը, մինչդեռ 30-34 տարիքային խմբի 57%-ն է իրեն համարում «միայն շոտլանդական» ինքնության կրող: Իբրև «միայն շոտլանդական և բրիտանական ինքնության կրողներ» նշում են բնակչության 18%-ը, ընդ որում, դրա 25%-ը կազմում են 65-74 տարեկանները: Հետաքրքրական է, որ «միայն բրիտանական ինքնություն» կրողները բնակչության 8% են, որտեղ մեծամասնություն են 50-64 տարեկանները [12]:

Համահարթեցման համատեքստում համացանցային ուսումնասիրությունները, ցավոք, փաստում են, որ զարգացումների արդյունքում, երբ երիտասարդությունը վատ է տիրապետում կամ բոլորովին չի տիրապետում մայրենիին, ստեղծվում է իրավիճակ, երբ անհնար է դառնում կարդալ ու մեկնաբանել ահռելի քանակով մշակութային հուշարձաններին կատարված գրառումները: Սկսում է թուլանալ պատմական և կոլեկտիվ հիշողությունը, որն ուղղակիորեն անդրադառնում է ինքնության վառ դրսևորումների վրա՝ աստիճանաբար խամրում է ինքնությունը: Համահարթեցման համատեքստում այդպիսի փոփոխություններն ունեն բացատրություն [3, էջ 12-13]: Համացանցային ոչ պաշտոնական քննարկումներից տեղեկանում ենք նաև, որ Scots տարբերակը Էդինբուրգում դասավանդում են «Լեզվաբանություն և անգլերեն» բաժնում, իբրև Հին անգլերենի՝ (Old English) հիմքի վրա զարգացած տարբերակ: Անգամ համալսարանական համատեքստում, նշված լեզուների առանձնահատկություններն ու բարդությունները ուսանողներին մանրամասնորեն բացատրվելուց հետո, նրանց առաջարկվում է ինքնուրույնաբար որոշել շոտլանդերենը անգլերենից անկախ գոյություն ունեցող ինքնուրույն լեզու է, թե անգլերենի տարատեսակ: Առավել ևս, Շոտլանդիայի սահմաններից դուրս օտարազգի հանրության համար շոտլանդերենի կարգավիճակը մնում է հակասական՝ լիարժեք տեղեկատվության բացակայության պատճառով, ինչպես նշում է Ա. Նիիթլերը [4, էջ 118]:

In a non-Scottish context there is a general lack of information and understanding of the Scots language and its status within Scotland. Even within Scotland itself there is a degree of confusion, albeit Scottish, British and European legislative, academic and cultural bodies all recognise the importance of the language to Scottish culture .

Չնայած վերը նշված հանգամանքներին՝ շոտլանդացին պարբերաբար փորձել է իր հայրենի Շոտլանդիան հանրաքվեի միջոցով (վերջինը 2014թ. սեպտեմբերի 18-ին) հռչակել անկախ, որը սակայն միշտ ձախողվել է: Համահարթեցման պայմաններում անգամ, երբ անկախ պետություններն են ինտեգրվում եվրոպական համայնքին, ազատության ու անկախության ձգտումը շոտլանդացու համար շարունակում է մնալ առաջնային: Վիկտորիա Վերերը գրում է, որ պաշտամենտական փոփոխություններից հետո սահմանադրական փոփոխությունները Շոտլանդիայում 1999թ. ուղեկցվել են ինքնության վերաբերյալ ակադեմիական ուսումնասիրություններով վերլուծության են ենթարկվել այդ փոփոխությունների և ինքնության հարաբերակցությունն ու

փոխկապակցվածությունը [13]: Քննությունը բացահայտում է, որ միշտ չէ, որ շոտլանդացիները սերտ կապ են փնտրում պետական և ազգային ինքնությունների միջև, սակայն հաճախ դժվարանում են անջատել իրենց շոտլանդական ինքնությունը բրիտանականից: Հարց է առաջանում՝ այդ երկու ինքնություններից ո՞րն է շոտլանդացու համար առաջնային և, բնականաբար, բրիտանական ինքնությունն ընկալվում է իբրև լրացուցիչ արժեք ոչ միայն շոտլանդացու համար, այլև այն բոլոր ազգերի համար, որոնք ապրում են Մեծ Բրիտանիայի տարածքում: Հին շոտլանդացու ազատասիրությունն իբրև հոգեկերտվածքի բնութագրիչ գիծ երևան է գալիս, երբ դիտարկում ենք հատվածներ Արբրոութի (Arbroath) անկախության հայտարարագրից: Ըստ գրավոր աղբյուրների 1320 թ. ապրիլի 6-ին շոտլանդական թագավորանիստ Արբրոութ քաղաքի 40 խոշոր կալվածատերեր և 8 կոմս կազմում են անկախության հայտարարագիր և դիմում են երկրի հոգևոր առաջնորդին (6-րդ դարից նրանք արդեն բրիտանոնյա էին) խնդրանքով, որ նա ճանաչի երկրի անկախությունը և 1306 թ-ից թագավորող Ռոբերտ Բրուսին (1274-1329)՝ որպես անկախ երկրի օրինական թագավոր: Հռչակագրում հստակ ասվում է, որ շոտլանդացին պայքարում է միայն անկախության համար, նրան չեն հետաքրքրում փառք ու հարստություններ, այլ ցանկանում է միայն թոթափել անգլիական լուծը, որովհետև շոտլանդացին պատվի մարդ է. «A man will die to save his honour.»: Լատիներենով կազմված փաստաթղթում ժխտական կառույցներն արտահայտում են շոտլանդացու ընդգույժումն ու հույզերը: 1296 թվից Անգլիայի և Շոտլանդիայի միջև տեղի էր ունենում պատերազմ անկախության համար՝ Էդուարդ 1-ինը փորձում էր նվաճել Շոտլանդիան: Այն բանից հետո, երբ մահացել էր Ալեքսանդր երրորդը և նրա թոռնուհին, Էդուարդ 1-ը փորձել էր միջամտել միապետի ընտրության հարցում, իսկ Շոտլանդիան ոտքի էր կանգնել՝ պաշտպանելու հայրենիքը Էդուարդ 1-ի ներխուժումից: «Scotland Forever» կապակցությունը ազգային խորհրդանիշի վրա այսօր էլ փաստում է, առաջին հռչակագրի տրամադրությունը՝ նույնիսկ էթե հարյուր շոտլանդացի մնա կենդանի նրանք պայքարելու են երկիրը ազատագրելու համար՝ վկայում է հայտարարագիրը: Շոտլանդացու խիստ հուզականության մասին են վկայում փաստաթղթում կիրառությունն գտած այնպիսի հասկացություններ ինչպիսիք են *անկեղծ, ազատությունից լավ բան չկա, երբեք չսպրռես որպես ստրուկ* միավորները: Կարևոր հանգամանք է այն, որ փաստաթուղթն իրենից ներկայացնում է պատգամների ձևակերպում ուղղված երիտասարդ սերնդին, որտեղ *որդիս*՝ եզակի թվով հասարակ գոյականը այդ սերունդը ներկայացնող հավաքական ուժն է: Փաստաթղթի լարվածությունը կրող միավորը հաջորդում է *որդիս* գոյականին: Շոտլանդացու հոգում չկա չարություն, չկա վրեժի ձգտում. նա սուկ ցանկանում է լինել ազատ ու անկախ: Եվ հետևելով իր հոգու ձայնին՝ նա նա պատգամում է որդուն *«երբեք, երբեք, երբեք չմնալ անգլիացու լծի տակ, ոչնիսկ էթե աշխարհում հարյուր շոտլանդացի կենդանի մնա»*: Սա անմիջական արձագանքն է անգլիական Էդուարդ առաջին թագավորի իրագործած ասպատակությունների, բռնացումների, սպանությունների, մասսայական ջարդերի, երբ հրի ու սրի մատնվեցին շոտլանդացի խաղաղ բնակիչները, ում

մեջ բացակայում է սերը բռնության նկատմամբ, ատելությունն իր նմանի նկատմամբ: Հայտարարագիրն հաստատում է, որ սպանված հոգևորականներին, միանձնուհիներին, երեխաներին ու կանանց միավորում էր ոչ թե տարիքը, սեռը, կրոնը, կարգավիճակը, այլ անկախության ձգտումը, օտարի լծին չենթարկվելու մղումը: Թշնամին անողոր էր ու դաժան, նա մոտենում էր իր գոհերին բարեկամի կերպարանքի տակ ծայրված, իսկ հետո անցնում էր իր անմարդկային գործին:

Կյանքի նման փորձը բերել է շոտլանդացուն այն համոզման, որ *«խաղաղությունը գալիս է ամենաթեժ պատերազմից հետո»* «Hotter war sooner peace.», *«անարդր խաղաղ կապրի, եթե զենք ունենա»* «Weapons bode peace.», *քանի որ «խաղաղության տևողությունը կախված է հարևանի կամքից»* «Nae man can live langer in peace than his neighbours like.»: Շոտլանդացու կարծիքով *«պատերազմի ձգտում է նա, ով երբեք չի փորձել այն»* «War's sweet tae them that never tried it.»: Վերը քննարկվածը փաստում է, որ համամարդկային արժեքները կարող են համընկնել ազգայինի հետ, սակայն հայտնի է, որ աշխարհի ոչ բոլոր ազգերն են ձգտում զենքն օգտագործել խաղաղություն հաստատելու համար:

Շոտլանդացու հոգեկերտվածքը բնութագրող հասկացությունները պահպանելով իրենց կարևորության աստիճանը, համահարթեցման արդի դարաշրջանում որոշ դեպքերում ենթարկվել են ձևափոխության՝ ձեռք բերելով նոր հնչերանգներ: Նշենք, որ շոտլանդացին, այնուամենայնիվ չի դավաճանել իր ազգային կերպարին, արժեհամակարգին ու հոգեկերտվածքին, չնայած, ինչպես արդեն նշել ենք, մայրենիի հետ կապված կարգավիճակի փոփոխությունները իրենց ազդեցությունն են ունեցել ինքնության վրա: Փոփոխությունները անգնեն աչքով կարելի էր տեսնել 2014 թ. մշակված սահմանադրության նախագծում, որը պետք է ծառայեր ազատ ու անկախ Շոտլանդիային: Նախագծի 11-րդ գլխում բերվում էին հասարակական կյանքի 7 սկզբունքները՝ մշակված Պատվամենտի բոլոր անդամների, նախարարների, քաղաքացիական ծառայողների, դատավորների, տարածքային, քաղաքային, վարչական կենտրոնների խորհուրդների և այլ հասարակական պաշտոններ վարող անձանց համար, ովքեր, ակնկալվում է, որ պարտավոր են գործել ըստ բարոյական նորմերի՝ ելնելով ներքոհիշյալ սկզբունքներից: Շոտլանդացին լրջությամբ է մոտենում բարոյական նորմերի իրագործմանն ու պահպանման հարցին: Սակայն ուսումնասիրելով շոտլանդական սահմանադրության նախագիծը բացահայտում ենք, որ 1320 թ. անգլիական լծից խուսափող շոտլանդացին, այնուամենայնիվ, սահմանադրության նախագծի վերոհիշյալ հատվածը կազմել է անգլիականի նմանությամբ [6], և տեքստը ոչ թե սուկ պարունակում է իմաստային բեռնվածություն կրող *selflessness, integrity, objectivity, accountability, openness, honesty, leadership* հասկացությունները, այլ տեքստը կրկնվում է ամբողջությամբ. նշված միավորների ընտրությունը պատահական չէ և վկայում է, որ շոտլանդական ինքնության մաս կազմող լեզվամտածողությունը անգլիականի հետ ունի ընդհանրություններ: Ուսումնասիրությունը բացահայտում է, որ 1320 թ. անգլիական լծից խուսափող հուզառատ շոտլանդացին, այնուամենայնիվ, ապրելով անգլիացու հետ կողք-կողքի, ժամանակի ընթացքում որդեգրել է անգլիական ինքնությանը հատուկ որոշ առանձնահատկություններ՝

կարողանում է զսպել իր հուզառատությունը և խոսքում հանդես բերել անհրաժեշտ չափավորություն, որն հնարավոր է դառնում ազգային բարձր ինքնագիտակցության շնորհիվ: Այն հանգամանքը, որ շոտլանդացին պատրաստ է կիրառել անգլիական բարեկարգության կանոնները շոտլանդական համատեքստում՝ վկայում է անգլիական գործոնի ազդեցության մասին: Շոտլանդացին զուգահեռաբար կրում է նաև բրիտանական ինքնություն՝ լեզվամտածողության և ինքնության առումով առկա են որոշակի ընդհանրություններ: Ապրելով անգլիացու կողքին դարերով և առաջնորդվելով միևնույն իրականության մեջ ստեղծված օրենքներով՝ շոտլանդացին կատարել է տրամաբանական և պատճառաբանված ընտրություն՝ սահմանադրության նախագծում ներառելով նշված հասկացությունները պարունակող տեքստահատվածը:

Ուժեղ ինքնությունների համար, ինչպիսին շոտլանդականն է, ներկայումս լրացուցիչ եվրոպական ինքնություն կրելու պատրաստակամությունը զարգացումների նոր հնարավորություններ է ընձեռում. ազգապահպանության և լեզվապահպանության խնդիրներով տարված շոտլանդացուն հաջողվել է պաշտոնական մակարդակով հասնել նրան, որ ԱԺ-ում երդման արարողության կատարումը լինի շոտլանդերենով:

Եզրակացություն .

Հետազոտությունը հաստատում է, որ

- շոտլանդերենի և անգլերենի որոշակի միաձուլում, շոտլանդական և անգլիական լեզվամտածողությունների ընդհանրություններ իրոք գոյություն ունեն, որի մասին են վկայում շոտլանդերենի կարգավիճակն ու լեզվամտածողության նմանությունների հիմքով ստեղծված կարևոր

փաստաթղթերը .

- իբրև լիարժեք լեզուներ՝ մայրենի Scots և Scottish Gaelic տարատեսակների պահպանումն ապահովված է փաստաթղթերով, սակայն իրականում դրանք դիտարկվում են որպես հին լեզուներ . նկատվում է միտում՝ պահպանել այդ լեզուները բոլոր հարթակներում բազմապիսի շփումների, ինչպես նաև ուսուցման միջոցով .

- Ճանաչողական հասկացությունների միջոցով սերնդ-սերունդ են փոխանցվում ազգային արժեքներն ու իմաստությունները, որոնք անգնահատելի են ազգի լեզվամտածողության և ազգապահպանության հարցում .

- շոտլանդացին միաժամանակ երեք ազգային ինքնության կրողն է՝ շոտլանդական, բրիտանական, եվրոպական, որի մասին է վկայում մայրենի լեզվի կարգավիճակը .

- շոտլանդացին, ով դարեր շարունակ խուսափել է անգլիական ազդեցությունից, որի մասին վկայում է 1320թ . Արքրլոթի անկախության հայտարարագիրը, դեմ է Բրեզգիթին, քանի որ այն կարող է ուղեկցվել տարածքային-սահմանային փոփոխություններով՝ ի վնաս Եվրամիության սահմաններում անկախության ձգտող Շոտլանդիայի .

- ազատասեր շոտլանդացու ինքնությանն ու հոգեկերտվածքին վերաբերող խնդիրներն ու զարգացումները պետք է դիտարկել համահարթեցման ու Բրեզգիթի պայմաններում .

- եվրոպական ինքնություն կրելու պատրաստակամությունը զարգացումների նոր հնարավորություններ է ընձեռում ուժեղ ինքնություններին՝ այդ թվում շոտլանդացուն:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. McHarg, A. Brexit and Scotland. SAGE Journals -// Volume: 19, issue: 3. Article first published online: June 6, 2017. 4 Issue published: August 1, 2017. Access link: <<https://journals.sagepub.com> > doi > (Accessed October 2019)4.
2. Nihtinen, Atina L. K. Scotland' s Linguistic Past and Present: Paradoxes and...//Studia Celtica Fennica II. 2005. 4 Access link: <https://www.researchgate.net/publication/238796788_Scotland'_s_Lingui...> (Accessed October 2019).
3. Sjöblom, T. Introduction: Representing Celticity. In Aspects of Celticity . Jyväskylä. SFSK. 2000.
4. Cunliffe, B. The Celts. A Very Short Introduction. Oxford. Oxf. Univ. Press. 2003.
5. Declaration of Arbroath - Wikisource, the free online library . Access link: <https://en.wikisource.org/wiki/Declaration_of_Arbroath> (Accessed October 2019).
6. The 7 principles of public life . GOV.UK. Access link: <<https://www.gov.uk/government/publications/the-7-principles-of-public-life>> (Accessed December, 2019).
7. McArthur, T. The Oxford Companion to the English language. Oxford. Oxf. Univ. Press. 1992.
8. Crystal, D. English As A Global Language. Cambridge: University Press. 1997.
9. Aitken, W. R. Introduction. Scottish Literature in English and Scots: A Guide to Information Sources. Ed by W.R. Aitken. Detroit. Gale Research Co. 1982.
10. Wood, Henry Harvey. Scottish literature. London. Longman, Green, for the British Council. 1952.
11. Zimina E., Sargsyan M. Politics, Poetry, People: an Overview of Contemporary Poetry Trends in the British Literary Landscape . //Armenian Folia Anglistika, 1(19). Yerevan. YSU Press. 2019 .
12. Ethnicity, Identity, Language and Religion//Scotland's Census . Access link: <<https://www.scotlandscensus.gov.uk/ethnicity-identity-language-and-religion>> (Accessed December 2019)
13. Weber, Victoria Scottish, English, British, European Identities: A Literature Review..., 1999.– Sociology [E. source]. Access link: <www.sociology.ed.ac.uk/youth/docs/v_webers_lit> (Accessed December 2019).

Linguopolity and the strife for independence as characteristic features of Scottish identity

N. Gasparyan

Abstract. Meta-cognitive strategies allow "Scottishness" and "Celticness" to be presented through controversial attitudes towards the status of the mother tongue (Scots, Scottish Gaelic). National identity concepts have been singled out, discussed and analyzed. The research establishes: the Scottish people whose strife for independence is reflected in documents and literature, are carriers of three identities – Scottish, British, and European. Within the frames of globalization "Scottishness", firstly, is not a matter of mother tongue, but a matter of a desire to gain independence without territorial losses. Hence, the Scottish people do not not want Britain to Brexit. They simply wish to revive their mother tongue through formal and informal communication.

Keywords: *linguoculture, Scottish people, identity, independence, declaration.*

Some approaches to classification of dictionaries in lexicography

O. V. Gordiyenko

Zaporizhzhia State Medical University, Zaporizhzhia, Ukraine
Corresponding author. E-mail: olena.gord@gmail.com, orcid.org/0000-0003-2936-2630

Paper received 29.12.19; Accepted for publication 18.01.20.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2020-216VIII64-06>

Abstract. This research was done in the field of theoretical lexicography and reflects the results of one stage of English medical terminography complex study. The work highlights some main approaches to typological classification of general and specialized dictionaries. The paper analyzes traditional typological classifications in general lexicography using a classification approach. It suggests the basic principles of classification in LSP (languages for specific purposes) lexicography of the subject area medicine. The study reveals that the basic principle of the typological classification of English medical reference works is the way of specific term(s) description: the relationship of the term with the concept and the object of description, as well as, the linguistic characteristics of the term as the element of the language for specific purposes.

Keywords: *lexicography, typological classification, medical terminography, medical term, factual reference works, terminographic dictionary.*

Introduction. Different works in the field of lexicography were and has remained relevant, taking into account the scientific and technological progress of all areas of knowledge and the need for constant productive communication at the global level. Particularly urgent in lexicography is the issue of typological classification of dictionaries (reference works), the solution of it contributes to the development of clear methods and approaches to creating dictionaries of various types taking into account the user. This article reflects the results of one of the stages of a comprehensive study on the study of English medical lexicography (terminography). Medical lexicography – a complex of activities concerned with the design, compilation, use and evaluation of reference works in the field of medicine» [11, p. 93].

The work highlights main approaches to typological classification of general and specialized dictionaries. The paper based on classification approach analyzes a comprehensive characterization of traditional typological classifications in general lexicography. It suggests the basic principles of classification in LSP (languages for specific purposes) lexicography of the subject area medicine. The study reveals the basic principle of the typological classification of English medical reference works with the focus on the way of specific term(s) description: the relationship of the term with the concept and the object of description, as well as, the linguistic characteristics of the term as the element of the language for specific purposes.

The aim of the paper to analyze traditional typological classifications in general lexicography with the subsequent development of the basic principles of dictionaries classification in English medical terminography.

Materials and methods. The study has complex methodology and consists of analytical review of literature (to study the theoretical literature in study field), classification approach (to analyse existing trends and approaches in typological classification), typological approach (to develop medical dictionary classification), method of juxtaposition (to reveal the final results).

A brief review of publications on the subject. The typological description of dictionaries is one of the main research methods in theoretical lexicography, because, firstly, it allows you to organize the whole variety of dictionary products and, secondly, it helps to compile dictionaries, the structure and content of which are aimed at a specific consumer [25, p. 222-223]. In the context of the tasks of this work, a typological description, in addition, allows to identify the

main trends in the development of English medical lexicography.

In all the works we have studied in the field of theoretical lexicography, an indispensable component is the typological component. As R. Hartman notes, no one knows how many dictionaries have been created over the entire history of lexicography in various cultures, regions and countries [9, p. 68]. Despite the existing experience in creating lists of dictionaries and bibliographies [2, 3, 7, 12, 14], scientific ordering of dictionary products is still very far from completion, especially focusing on the active work on the development of new types of dictionaries [10, 22] and taking into account the dictionaries of the electronic format.

Typological investigations are significant both theoretically and practically. From a theoretical point of view, their significance is due to the need to develop and unify the parameters of dictionaries of various types. From a practical point of view – to correlate all aspects of the dictionary with what the user expects to find in a dictionary of a particular type.

The reference literature, which is a collection of works of various genres and types, is a very difficult task for those metalexigraphers and dictionary researchers who direct their efforts to its taxonomic ordering. However, despite the large amount of literature devoted to the typological study of lexicography, the terminological apparatus is in the process of development, therefore, the terms used by us in the description of methods and approaches are of a working nature.

Results and discussion. 1. The analysis of traditional approaches to the typological classification of dictionaries. The main method («classical» according to R.R.K. Hartmann) [9, p. 70], which is viewed in various modifications of classifications of dictionaries considered by us, is the method of contrast proposed L.V. Shcherba [20]. When creating a typology L.V. Shcherba, based on data from the dictionaries of Russian, Czech, French, English, German, Dutch, Swedish, Danish and many other languages, put forward six oppositions: 1. purpose: an academic type dictionary – a reference (specialized) dictionary; 2. content: encyclopaedic dictionary – general dictionary; 3. volume: thesaurus – ordinary (explanatory or translated) dictionary; 4. order: alphabetical – ideological (thematic); 5. number of languages: explanatory dictionary – translational; 6. historical perspective: synchronic – historical vocabulary [20].

In these contrasts, the main types of dictionaries are named. They are fundamental and in the analysis in one form

or another can be traced in subsequent classifications. The importance of this typology also lies in the fact that it is not presented in the form of a detailed classification – a scheme that includes all the variety of dictionary editions. The classifications with given non-overlapping characters are not promising, because there are few dictionaries with non-crossing features (and it is becoming smaller), and therefore, it is always possible to attribute the same dictionary for different characteristics simultaneously to different classes.

An exceptionally significant role was given by L.V. Shcherba to explanatory dictionary of the academic type. The history of Russian lexicography can be represented as the history of the creation of an ideal academic dictionary, therefore, the question of the normative orientation of Russian explanatory lexicography was constantly in the spotlight. L.V. Shcherba suggested for the selection of facts and phenomena as the part of the system of literary language, not of a narrowly normative (low standard), but of academic point of view (as the French Academy did, for example).

In subsequent years, researchers use a different set of contrasting criteria, but the approach itself remains basically unchanged. Studying the typological approach in the theory of lexicography, we examined the basic classifications developed in linguistics: typologies of A. Al-Kazimi, V.V. Dubichinskiy, V. G. Gak, R. Gouws, S.V. Grinev, R.R.K. Hartmann, R.Yu. Kobrin, S. Landau, J. Malkil, V.V. Morkovkin, A. Ray, V.F. Romenskaya, L. Zgusta. The authors of these classifications use different terminology and varying degrees of specifications (details).

Thus, a typological classification based on practical observations was proposed by V.V. Dubichinskiy distinguishes the following types of dictionaries:

- according to the number of languages described: monolingual, bilingual, multilingual
- according to vocabulary: dictionaries describing vocabulary "without limits"; dictionaries describing only certain lexical strata
- according to volume: unabridged (big), pocket (small), lexical minimums
- according to design of information: computer, paper
- according to functional orientation: specialized (terminological), special (linguistic)
- according to the order of lexical material presentation: semasiological, alphabetic (explanatory, spelling, etc.); onomasiological (thesauri, ideographic, etc.); alphabetic/reverse (derivational, etc.)
- from a cultural point of view: onomastic (toponyms, dictionaries of names and surnames, etc.); area studies (dictionaries of equivalence vocabulary, etc.); dictionaries on the culture of speech and the literary norm (spelling, orthoepic, etc.)
- mixed or complex dictionaries: explanatory-compatible, explanatory-translating, etc.
- training (learner's) dictionaries: regional, phraseological, etc. [6, p. 21-23].

The terminological uncertainty in the field of dictionaries typology suggested to develop the classification of typologies, which was done by V.G. Gak, who classifies typologies, highlighting five main distinguishing features:

- according to the object of classification: globalistic, atomistic and mixed.
- according to the totality of the facts under consideration: complete and selective.

- according to the criteria underlying: pluralistic and monistic.
- according to the purpose: static and dynamic.
- according to the order of the material presentation: by opposition, tree-like and radial.

Concluding the discussion of this issue, we emphasize that the typological characteristic of dictionaries is not the final purpose itself, but is aimed at improving of lexicography art and craft. In our case, the development of the principles of typological classification of English medical dictionaries, followed by the development of lexicographic methods of dictionaries creation.

2. The main approaches to the typological classification of English medical dictionaries. To compile a typological classification of English medical dictionaries, it is necessary to distinguish the definitions of such notions as "word", "concept", "term", to determine their functions and place in terminography. So, first, we analyzed the approaches of a number of general linguistic (suggested by O.S. Akhmanova, L.P. Stupin, V.N. Yartseva et al.), lexicographical (suggested by K.Ya. Averbukh, R.R.K. Hartmann, O.M. Karpova et al.), terminological (suggested by A.V. Lemov, V.M. Leichik, D.S. Lotte, A.V. Superanskaya et al.) schools; second, compared them with our observations. As a result, we came to the following conclusions.

"Word" is the basic structural unit of a language for expressing a concept whose main functions are nomination, communication. In its turn, "term" (from the Latin terminus ~ border, limit) is a word or phrase denoting the concept of a special field of knowledge or activity.

Under the "concept" in our work, we understand the logically formed general idea of the subject. The term is associated with a specific scientific concept and has a conceptual, systematic and unambiguous nature. The main functions of the term are informativeness, nominativity, storage, transmission and exchange of scientific information.

There are disagreements among lexicographers about the unit of description of terminology in the literary/national language (LGP – language for general purposes): the lexical unit is "word" or "term". This issue is not discussable for terminographers, as they deal with the codification and registration of a special language (LSP), limited to a certain conceptual sphere in a special field without stylistic colouring [17, p. 508-509].

Conceptually, in terminography the unit of description is a "term", represented as a symbol by a word or phrase, within its system, has its definition, monosemantics within its terminology and having stylistic neutrality. Following R.R.K. Hartmann, in terminography "term" is clearly tied to the special conceptual context of a certain field of knowledge and the fixation of the concept goes from concept to term, and not from word to meaning, as in general lexicography [11, p. 138-139].

This approach is reflected in the use of a mixed linguistic-encyclopaedic definition when registering a "term", which is clearly seen in practical terminography in various types of English medical dictionaries.

When developing a typology of English-language medical reference works, one cannot omit such a linguistic term as "nomen", the understanding of which allows us to divide English medical reference works into *factual and terminographic (linguistic)*. Following the philosophy of G.G. Shpeta, "nomen" is a unit of lexis, with the help of which a visible subject is named without establishing its exact place

in the classification system and without correlation with others [21]. In medical nomenclatures, "nomen" is used without context, is not associated with the concept, it is the so-called nomenclature sign. So medical nomenclatures, compendiums, catalogs, codes, etc. are the so-called lists of medical terms, do not have a definition and linguistic characteristics, therefore they were named as *factual*.

Taking into account all of the above, while developing the typological classification of English medical dictionaries, we used *formal characteristics* of dictionaries (size, structure, format, functionality, number of languages, targeted user) and *linguistic* (term, spelling, phonetics, morphology, etymology, conceptual context, semantics).

The studied linguistic approaches and our own observations obtained after analysis of the *formal* and *linguistic characteristics* of dictionaries created in the framework of English medical terminography allowed us to develop the following approaches and principles to the typology of medical dictionaries.

So, it is suggested to divide initially the entire set of English medical reference works into two types: *factual* and *terminographic (linguistic)*. The basis of this classification is the principle of correlation of a term with a concept and an object of description (see this discussion above), as well as, a method for describing the linguistic and non-linguistic characteristics of terms recorded in various dictionary types.

Studying the parameters of *factual* English medical dictionaries, allowed us to attribute to them the following types of medical reference works: nomenclature, catalog, index dictionary, compendium, atlas, reference book, on-line coding systems (e.g. *SNOMED CT*; *Sobotta Anatomy Atlas*; *Terminologia Anatomica*, 2011; *Terminologia Histologica*, 2008; *UMLS (Unified Medical Language System)*).

To *terminographic* reference works we classified medical

encyclopaedias and dictionaries registering the linguistic characteristics of a medical term (e.g. *Desk encyclopedia of human and medical virology*, 2010; *Dorland's Illustrated Medical Dictionary*, 2012; *Merriam-Webster Medical Dictionary*, 2016;) sometimes with inclusion of non-linguistic characteristics.

In its turn, the study of the parameters of *terminographic (linguistic)* English medical dictionaries made it possible to divide them into two subgroups: according to *the formal characteristics and linguistic parameters*.

The *formal criteria* included such criteria as targeted user, design and volume of reference works. To *linguistic parameters* – the number of languages, the area and unit of description, the function of the dictionary, the order of dictionary entries, the type and structure of the dictionary entry.

Conclusions. Our investigation has revealed that there are different trends and approaches to typological classification of reference works in theory of lexicography based on the method of contrast. The analysis of theoretical literature in the field of terminology and terminography, complex study of reference works created in the frame of English medical terminography have shown that *factual* and *terminographic* characteristics should be in the base of typological classification of medical dictionaries. The study has demonstrated that the basic principle of the typological classification of English medical reference works is the way of specific term(s) description: the relationship of the term with the concept and the object of description, as well as, the linguistic characteristics of the term as the element of the language for special purposes. The obtained results will help to develop more detailed classification of medical dictionaries with further work out of a specialized dictionary structure taking into consideration a concept of description and a dictionary user.

REFERENCES

1. Averboukh K. Ya. Obschchaya teoriya termina [General theory of the term]. Ivanovo: Izd-vo Ivan. gos. un-ta, 2004. 252 p. (in Rus.).
2. Cop M. Babel unraveled. An annotated world bibliography of dictionary bibliographies. Tübingen: M. Niemeyer, 1990. 195 p.
3. Delby A. Guide to world language dictionaries. London: Library Association, 1998. 470 p.
4. Desk encyclopedia of human and medical virology. Oxford: Academic, 2010. 642 p.
5. Dorland's Illustrated Medical Dictionary. Elsevier: Saunders, 32nd edition, 2012. 2147 p.
6. Dubichinskiy V.V. Iskusstvo sozdaniya slovarey: Konspekty po leksikografii [The art of dictionary making]. Kharkov: KhGPU, 1994. – P. 18-23. (in Rus.).
7. Dubichinskiy V.V. Ukrainskaya leksikografiya: istoriya i sovremennost [Ukrainian lexicography] // Slovyanskaya leksikografiya: mezhdunar. rollektivnaya monografiya/ed. by M.I. Chernyshsheva. – Moskva: ITs Azbukovnik, 2013. – P. 251-309
8. Gak V.G. Para unatipologia de las tipologías de diccionarios // Voz y Letra. Revista de Filología, 1991. Vol.II. № 1. P. 105-115.
9. Hartman R.R.K. Teaching and researching lexicography. Harlow, England: Pearson Educational Ltd., 2001. 211 p.
10. Hartmann R.R.K. Pure or hybride? The development of mixed dictionary genres // Facta Universitatis Series: Linguistics and Literature, 2005. Vol.3, No 2. P. 193 – 208.
11. Hartmann R.R.K., James G. Dictionary of Lexicography. London & New York: Routledge, 2002.
12. Kabdebo Th. Dictionary of dictionaries. London: Bowker-Saur, 1992. 253 p.
13. Karpova O. M., Shcherbakova Ye. V. PR: problemy terminograficheskogo opisaniya [PR: issues of terminographic description]. Ivanovo: Ivan. gos. un-t, 2005. 183 c. (in Rus.).
14. Kister K.F. Dictionary buying guide. A consumer guide to general English language wordbooks in print. New York: R.R. Bowker Co, 1977. 358 p.
15. Landau S. I. Dictionaries: The Art and Craft of Lexicography. 2nd edn. Cambridge: Cambridge University Press, 2001. 496 p.
16. Lemov A. V. Sistema, struktura i funkcionirovanie nauchnogo termina [System, structure and functioning of the scientific term]. Saransk: Mordovia Univ. Publ., 2000. 359 c. (in Rus.).
17. Linguistic: A Large Encyclopedic Dictionary. Series: Great Encyclopedic Dictionary/ed. by Yartseva V.N. 2000. 688 c. (in Rus.).
18. Lotte D. S. Osnovy postroeniya nauchno-tehnicheskoy terminologii [The basics of scientific and technical terminology composition]. – M.: AN SSSR, 1961. 157 p. (in Rus.).
19. Merriam-Webster Medical Dictionary. Springfield, Massachusetts: Meriam Webster, Incorporated. 2016. 865 p.
20. Shcherba L. V. Opyt obshchey teorii leksikografii: Etyud I. Osnovnye tipy slovarey [The experience of general theory of lexicography] // Izvestiya Akademii Nauk Soyuzo SSR. – M.: Izd-vo AN SSSR, 1940. T. I. № 3. P. 89-117. (in Rus.).
21. Shpet G.G. Mysl i Slovo. Izbrannye trudy [Thought and word]/ed. by T. G. Shchedrina. M.: ROSSPEN, 2005. 688 p. (in Rus.).
22. Skybina V. Australian Lexicography: A History and Typology // New Trends in Lexicography: Ways of Registering and Describing Lexis/ed. by O. Karpova, F. Kartashkova. Cambridge: Cambridge Scholars Publishing, 2010. Ch. 11. P. 100-119.
23. Terminologia Anatomica: International Anatomical Terminology. Stuttgart ; New York: Thieme, 2011. 292 p.
24. Terminologia Embryologica: international embryological terminology. Federal International Programme on Anatomical Terminologies. Stuttgart: Thieme, 2013. 288 p.
25. Zgusta L. Manual of Lexicography. The Hague: Prague Academia, 1971. 360 p.

«Кохання – смерть – краса» в подвійному кодуванні Джона Голсуорсі (на матеріалі новели «Цвіт яблуні»)

О. В. Гальчук

Київський університет імені Бориса Грінченка
Corresponding author. E-mail: o.halchuk@kubg.edu.ua

Paper received 10.01.20; Accepted for publication 26.01.20.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2020-216VIII64-07>

Анотація. У статті досліджено новелу Дж. Голсуорсі «Цвіт яблуні» крізь призму інтертекстуальної поетики. Виявлено такі рівні літературної рецепції, як фактуальна, концептуальна, підтекстова. Дж. Голсуорсі вдається до інтертекстуальності (ремінісценції, цитати й алюзії) та паратекстуальності (заголовок й епіграф). Джерелами інтертексту «Цвіт яблуні» є античність (експліцитно проявлені «Іпполіт» Еврипіда, образи і мотиви міфології Діоніса) та «англійський» текст (імпліцитний діалог із кельтськими міфами, творчістю О. Вайльда, Т. Гарді, В. С. Моєма). Інтертекстуальні коди «Цвіту яблуні» перетворюють його традиційну тематичну зв'язку «кохання – смерть» на тріаду «кохання – смерть – краса».

Ключові слова: Джон Голсуорсі, інтертекстуальність, паратекстуальність, подвійне кодування, модернізм.

Вступ. Для широкої читацької аудиторії ім'я англійського нобеліанта 1932 року Джона Голсуорсі асоціюється насамперед із «Сагою про Форсайтів». Саме його *magnum opus* найчастіше опиняється в об'єктиві досліджень науковців, проте осягнення феномену письменника неможливе без аналізу його новелістики. Адже, як і в романах, у ній Голсуорсі «завжди досягав психологічної насиченості, виразності скупю і точно окреслених характеристик, створював добротну, міцну оповідну канву, основою якій слугували загострені етичні конфлікти між персонажами або в душі головного героя» [4, с. 10]. Окрім того, вважаємо, новелістика письменника показова і в сенсі «відкритості» англійської літератури доби високого модернізму до рецепції національної та інонаціональної художньої спадщини. Тож критичне осмислення міжтекстової стратегії Голсуорсі видається завданням, актуальність якого зумовлена необхідністю визначення особливостей авторського прочитання проблемно-тематичного комплексу «кохання – смерть – краса» крізь призму інтертексту, потребою дослідження модифікацій, яких при цьому зазнає жанр новели, підвищеною увагою сучасної науки до питань міжлітературних взаємин як модусу світового письменства ХХ ст.

Об'єктом нашого дослідження є новела Голсуорсі «Цвіт яблуні» (1916), переклад назви якої (в оригіналі – «The Apple Tree») викликає в українського читача рефлексію щодо однойменного твору Михайла Коцюбинського 1902 року. Компаративний аналіз обох новел переконує в ефективності перегуків, які виникають між не знайомими особисто, не пов'язаними спільними простором, історією, традиціями творцями текстів-«дзеркал» із відображенням аналогічних буттєвих й естетичних проблем та застосуванням схожих формальних засобів. Точками перетину стали ідентичний надтекстовий елемент (назва у Коцюбинського, епіграф – у Голсуорсі), жанр (новела), характерні для стилістики імпресіонізму багатofункціональні образи-пейзажі, прийоми психологізації персонажів і, найголовніше, – посилена увага до внутрішнього світу людини в кризовій ситуації, де зіштовхується чуттєва сфера і смерть, аналізуючи які, письменники виходять на естетичну проблематику.

Короткий огляд публікацій. Зауважимо, що саме авторські інтерпретації концепту «смерть» у новелі «Цвіт яблуні» Голсуорсі стали предметом лінгвістичних

досліджень О. Заболотської [3]. Проте окремої літературознавчої студії, присвяченої цьому твору, і зокрема дослідженню його інтертекстуальних кодів, немає. Хоча, як відомо, проблема інтертекстуальності, залишаючись динамічною в літературі та науці про неї, цікавила і продовжує цікавити зарубіжних (М. Бахтін, Р. Барт, Г. Блум, Ю. Кристева, І. Арнольд, О. Жолковський, Ю. Лотман, Н. Фатеева та ін.) і українських (О. Астаф'єв, Н. Беляєва, М. Ігнатенко, Н. Корабльова, М. Сорока) учених, стимулює пошук нових підходів до її розв'язання та розширює коло об'єктів вивчення. Відтак наукова новизна нашого дослідження полягає в розгляді «Цвіту яблуні» Голсуорсі в ракурсі проблем поетики інтертексту, що дозволяє вести мову про переплетення в ній теми складності людського буття як магістральної з темою мистецтва, оприявленою завдяки «подвійному кодуванню» тексту.

Поняття «подвійне кодування» застосовуємо суголосно до визначення, яке пропонують теоретики постмодернізму (Р. Барт, Д. Фоккема, І. Ільїн, Ч. Дженкс). І хоча його тлумачення пов'язувалось насамперед із цим феноменом, вважаємо, що в Голсуорсі (як і у творчості багатьох модерністів загалом) виразними є ознаки «подвійного кодування», що уможливило характеристику його тексту асоціативним полем, у якому поєднано різні літературні і ширше – культурні коди задля створення інтересу в читачів і встановлення інтерпретаційного зв'язку [1, с. 455 – 456].

Мета нашої студії – осмислення естетичної природи та художньої специфіки параметрів інтертекстуальності новели Голсуорсі «Цвіт яблуні» на різних рівнях рецепції – фактуальної, підтекстової, концептуальної. Окрім порівняльно-типологічного, рецептивно-інтерпретаційного, інтертекстуального, психоаналітичного **методів** наукового дослідження, застосовуємо методику «ретельного прочитання» («close reading»).

Результати і їх обговорення. У радянському літературознавстві творчість Голсуорсі (насамперед романістика) розглядалась переважно в межах реалістичного методу, проте саме у його новелістиці виразними є імпресіоністичні ознаки тексту і на рівні типових для такого письма художніх засобів, і на рівні проблематики, що зближує митця з представниками модернізму. Як і Б. Шоу, О. Вайльд, Р. Л. Стівенсон, Р. Кіплінг, письменник

активно апелює до традиції діалогу зі світовою художньою спадщиною. Важливою в цьому сенсі є низка статей («Про мову», «Силуети шести письменників», «Кредо романіста», «Література та життя» та ін.), де Голсуорсі акцентував на неперехідності гуманістичного змісту світового контексту. У «Цвітові яблуні» ця теза отримує унаочнення: завдяки «подвійному кодуванню» (і насамперед античним ремінісценціям і алюзіям) автор розкриває естетичну проблематику як знакову для модернізму, а традиційній темі кохання надає особливого драматичного звучання.

У новелі розповідь про почуття наївної селянки Міген і випускника університету Френка Ешерста, принесені ним у жертву хибному тлумаченню суспільного реноме, завершується самогубством дівчини й запізним каяттям чоловіка, який лише через роки усвідомив втрату справжнього кохання. Хоча історія розгортається в рідному для автора Девонширі (саме цей топос не раз поставав у його творах символом провінції), але завдяки міжтекстовим зв'язкам масштабується до трагедії сучасного світу, який змушує людину підпорядковувати свої почуття псевдоморалі.

Інтертекстуальність «Цвіту яблуні» демонструє насамперед характерну тенденцію всього європейського модернізму – високий інтерес митців цієї доби до античної культури в цілому і до вчення про Ерос та діонісійських практик зокрема, рецепція яких перетворюється на метамову трагічної карнавалізації художніх текстів.

Античний «слід» у новелі виявляється і як паратекстуальність (у частині назви та епіграфі), і як власне інтертекстуальність (не раз автор вдається до цитування, пропонує ремінісценції і сюжетні паралелі). Так, фраза з епіграфу «Цвіт яблуні і золото весни...» є цитатою з Еврипідового «Іпполіта», а її частина – назвою твору. Характерно, що серед представників раннього модернізму, які сповідували ідеї неохристиянства, саме міфічний Іпполіт вважався втіленням ідеального кохання [див.: 8]. У новелі Голсуорсі твір славнозвісного давньогрецького трагіка стає також епізодичним «персонажем»: в експозиції зображується, як Френк Ешерст під час зупинки до міста, де 26 років тому відбулась його перша зустріч із майбутньою дружиною, читає саме «Іпполіта» Еврипіда. Указівка на цю трагедію, у якій нерозривні мотиви краси, пристрасті і смерті, ще до ознайомлення з сюжетними колізіями навіє передчуття неминучої драми. І водночас створює підґрунтя для роздумів про природу естетичного: краса як об'єкт поклоніння, краса як джерело страждання, зв'язок краси і почуттів.

До таких роздумів схильний сам Ешерст, в образі якого Голсуорсі втілює драму сучасного інтелектуала, пройнятого питаннями не лише власної чуттєвості, а і філософськими й естетичними питаннями доби. Обширна цитата з тексту новели із посиланням на твір Еврипіда як репрезентанта античної художньої культури («Какое все-таки плохо приспособленное к жизни животное – цивилизованный человек! Для него не существует блаженного успокоения в прекрасном саду, где “цвет яблони и золото весны”, как поет дивный греческий хор в “Ипполите”, нет в жизни достижимого блаженства, тихой гавани счастья, – ничего, что могло бы соперничать с красотой, плененной в произведениях искусства, красотой вечной и неизменной. И читать о ней,

смотреть на нее – значить испытывать ни с чем не сравнимый восторг, счастливое опьянение... Правда, и в жизни бывают проблески той же неожиданной и упоительной красоты, но они исчезают быстрее, чем мимолетное облако, скользнувшее по солнцу. И невозможно удержать их, как удерживает красоту высокое искусство» [2, с. 299 – 300]) сигналізує про розчарування Ешерста в ідеї суспільної та особистісної гармонії, про усвідомлення ним дистанції між «текстом життя» і «текстом літератури», про роздуми над категоріями «вічного» і «приминального». Такі декадентські інтонації відповідали настроям модерністської доби.

Паралелі з античністю, до яких вдається Френк, зумовлені його освітою і світовідчуттям: випускник університету, він любить читати, у його зовнішньому вигляді є щось від романтичного героя («бледный, мечтательный, рассеянный» [2, с. 301]) і навіть у побутових ситуаціях, як-от, чекаючи свої черги покупатись, подумки занурюється в інший «потік» – потік культурологічний: «Он думал о Феокрите, о реке Черрел, о луне и девушке с глазами прозрачными, как луна, думал сразу о стольких вещах, что ему казалось, будто он ни о чем не думает, а просто блаженно и глупо счастлив...» [2, с. 304]. Тобто Френк – це тип рефлексуючого інтелектуала, який сприймає світ і себе крізь призму культури. У наведеній цитаті в одному образному ряді, який можна об'єднати спільною семою «блаженство на лоні природи», очікуваним є ім'я Феокрита – батька ідилічної лірики, покликання на якого увиразнює пасторальну ситуацію і настроєвий лад закоханого в селянку персонажа.

Інша антична алюзія – «Древние верили в золотой век. В сад Гесперид...» [2, с. 322] – зринає тоді, коли Ешерст розмірковує, чи може він, обіцяючи Міген спільне життя в Лондоні, обманути дівоче, як каже пастух Джим, любляче серце. Тобто, чи може його безвідповідальність зруйнувати золотий вік, що панує в серці дівчини. Тоді сад Гесперид – може сприйматись, окрім усталеного тлумачення, і метафорою щастя кохати, можливість отримати символічний коштовний дар (золоті яблука), на що Ешерстові не вистачило сміливості.

Традиційними мікрообразами античної пасторалі є міфологеми, які уособлюють стихійні сили природи – німфи і фавни. У «Цвітові яблуні» вони, окрім того, ще й сугестують наближення драматичної розв'язки («Вот в таком уголке, наверное, жили фавны и дриады, прятались нимфы, белье, как цветы яблони, а остроухие коричневые, как обомшелые камни, фавны, лежа в траве, подстерегали их...» [2, с. 323]), де німфою, «дитям природи» постає Міген, а Френк – фавном, який чатує на неї. Характерно, що і в «Сазі про Форсайтів» Голсуорсі, описуючи чоловіка Флер, акцентує на таких деталях портрета, як відстовбурчені вуха, рухливі губи й ніздрі, обличчя фавна, щоб підкреслити негативне ставлення героїні до чоловіка, її нелюбів і зневагу.

Коли у «Цвітові яблуні» Ешерст уперше бачить свою майбутню дружину Стеллу, то так само сприймає її крізь призму міфології. Але уявляє не німфою, а богинею Діаною: «Настоящая Диана с подружками-нимфами!» [2, с. 330]. «Підвищуючи» дівчину до богині, Ешерст підсвідомо вказує на відповідну їй освіту, соціальний і економічний статус, споріднені з його власними. Так окреслюється протиставлення «Міген –

Стелла», що, окрім соціального аспекту, у символічному плані («німфа – Діана») втілює антиномію «природа – цивілізація», «діонісійське – аполлонійське». Так Голсуорсі знову виходить за межі власне любовної історії: завдяки інтертексту не лише «препарує» інтимні почуття персонажів, а й заглиблюється у площину естетичного, порушуючи питання сумірності краси природи і мистецтва. Саме створеній красі («плененной в произведениях искусства») віддає, на його думку, перевагу сучасна людина. Так вибудовується ще одна антиномія «справжнє (життя) – штучне (мистецтво)», де мистецтво – це «територія втечі» від хаосу сучасної реальності. Можливо, тут маємо діалог Голсуорсі з В. С. Моемом, який останній розгорне в романах «Театр», «Місяць і мідяки». Проте суть природи, вважає Ешерст (а з ним і автор), людина осягнути не зможе: «Но он знал: это ощущение исчезнет, как лик Пана, выглянувшего из-за скалы, исчезает при виде человека» [2, с. 300], апелюючи до ще одного образу з міфології Діоніса, Пана.

У своєму переконанні про «вічне повернення» людських доль за сценаріями художніх творів Ешерст знову звертається до античного джерела. Дізнавшись про смерть Міген, він вважає це помстою за свою неготовність піти проти правил, яку вважав за чесноту: «Так вот как была вознаграждена его добродетель, вот как отомстила злая Киприда, богиня любви!» [2, с. 350]. Як і в Еврипіда, який говорив про заздрість богів, Френк, цитуючи античного трагіка, підсумовує: «Может быть, просто Любовь искала жертву. Значит прав греческий поэт – и сегодня в его стихах звучит та же истина» [2, с. 351]. Таким чином, античний прототекст як обрамлення (від епіграфа до фінальних рядків «Да, исчезли “цвет яблони и золото весны”») і як «подвійне кодування» новели Голсуорсі встановлює віль «теперішнє» – «минуле» і допомагає виявити прихований зміст тексту. Характерно, що саме таку особливість творчості Голсуорсі відзначав Л. Мосендз у своєму есеї «Джон Гелсворсі» (1933), наголошуючи, що письменник «зумів <...> збудувати тривкий і величний міст традиції, що сполучає минулість нації з її будучністю» [7].

У тексті новели вислів із трагедії Еврипіда «цвіт яблуні», окрім функції претекстових елементів (частини назви й епіграфа), виконує й інші завдання: є складником пейзажного образу, образом-символом і частиною мотиву проминальності. Тобто перетворюється на інтертекст, завдяки якому психологізм новели «рухається» до філософсько-естетичного. Уже сцена, де Френк в очікуванні дружини читає трагедію Еврипіда (характерно, що колись перед побаченням із Міген юний Ешерст гортав «Одіссею» Гомера, символічно – сприймав світ у пригодницько-романтичних координатах), може тлумачитись як градація мотиву смерті і «крок» героя до самопізнання. Йому передусє споглядання могили (зоровий образ реальної дійсності), далі рефлексія персонажа над дійсністю умовною, книжною, зяк-от розв'язкою «Іпполіта» («Он прочел о Киприде и злой ее мести»), що, врешті, екстраполюється на власні почуття («Эшерста вдруг охватила тоска, он и сам не знал, о чем» [2, с. 299]) і пробуджує спогади. Тобто в пошуку ідентичності герой обирає мистецтво «дзеркалом», вдивляючись у яке, пізнає себе. У цьому, можливо, подвійний авторський «діалог»: усвідомлений із

О. Вайльдом про відтворення в тексті особистості самого автора і потенційний як «випередження» тези Р. Барта про «народження читача».

Узятий з античного прототексту мотив «цвіту яблуні і золотої весни» у Голсуорсі багатозначний. Він пов'язаний, по-перше, із зародженням чуттєвості, а разом і почуттям прекрасного: опинившись 26 років тому на фермі, де жила Міген, Френк вихоплює поглядом яблуню, що має зацвісти, а потім починає гостро бачити красу: «Такой весны он еще никогда не знал: она была в нем самом, внутри него» [2, с. 314]. По-друге, пов'язаний із мотивом швидкоплинності у вимірі людського і природного буття в акценті на проминальності весни і цвіту яблуні, яка це символізує.

Образ-символ яблуні в тексті (а в оригіналі і в назві) новели – це насамперед особливий топос: там Френк вперше поцілував Міген; там місце їхнього першого побачення; там пастух Джим бачив привида старого цигана, який нібито віщує нещастя; там Міген хотіла б бути похованою. Яблуневий цвіт – це також образ людської краси, що зачаровує: коли Френк, вирішивши забрати Міген із собою в місто (тобто піти за своїми бажаннями), зриває гілочку яблуні, то бачить у ній долю дівчини: «Бутоны походили на Мигэн – свежие, дикие, розоватые, как редкостные ракушки, и распускающиеся цветы были, как она, – чистые, дикие, трогательные» [2, с. 323]. А познайомившись із сестрами свого приятеля Філа Холлідея, він думає про почуття до Міген як про оману: «его, наверное, околдовала весенняя ночь и цветущие яблони» [2, с. 340]. Отже, яблуня – сакральний топос, навколо якого концентруються сюжетні лінії (кохання, природа, містика, смерть), і образ-вимір моральності персонажів, що «виростає» до метафори райського саду, де немає зла: «надо быть хорошим? Да, все это и эта атмосфера, которая бывает за высокой оградой старого английского сада... все, что он с детства привык считать хорошим» [2, с. 343]. Отже, маємо аналогічну до означеної Е. Р. Курціусом ситуацію, коли опис природи як місця благоденства здебільшого містить у тексті кілька образів: одне чи кілька дерев, лука, джерело або струмок, можливо, пташиний щебет і квіти, зрідка — подих вітру [6, с. 220], а потім опис locus amoenus може переходити в зображення саду [6, с. 225]. Тож у Голсуорсі топос саду є результатом поєднання біблійної образності із фольклорною, зокрема з кельтськими уявленнями про символіку яблуні. Сприймаючи дерева створіннями, наділеними магичними і сакральними властивостями, кельти вважали яблуню символом кохання, жіночої м'якості, що пробуджує чуттєвість, доброту, і водночас символом потойбіччя. Це, власне, і відповідає центральній темі твору «кохання і смерть».

Характерно, що на кельтський «слід» у новелі Д. Голсуорсі вказує й одна зі сцен новели, де Френк із однокурсником, який разом із ним потрапив на ферму, де жила Міген, ведуть розмову про красу: Роберт Гартон вважає себе нащадком кельтів, тому і більш чуттєвим. На його думку, англієць Френк не може оцінити привабливість валлійки Міген уповні. При цьому обидва спочатку сприймають дівчину винятково як естетичний об'єкт («Смотреть на нее было все равно что любоваться цветком или каким-нибудь чудесным явлением природы» [2, с. 305]), а Гартон ще й переконаний у «книж-

ності» її привабливості: «какой замечательной иллюстрацией могла бы служить эта девушка к произведениям валлийского барда Моргана-оф-Имярека, жившего в двенадцатом веке» [2, с. 305]. Окрім озвученого мотиву «кельтської» (природної) краси, тут, можливо, маємо авторську рецепцію творчості О. Вайльда, зокрема ремінісценцію впізнаваної ситуації з «Портрета Доріана Грея», де продемонстроване головним героєм захоплення красою акторської гри Сибілли Вейн визначило її смерть як життєвий фінал у майбутньому. Тож полеміку Френка Ешерста і Роберта Гартона можна сприймати водночас і аллюзією на трагічну розв'язку історії. Гартон, як і вайльдівський лорд Генрі, дискутує з Френком щодо розуміння краси, ставить під сумнів цінність моралі («Мир был гораздо счастливее, когда не знал жалости» [2, с. 301]). Розмірковуючи про суть співчуття і жалю, він торкається традиційної для літератури доби кризи вікторанства теми святенництва, означивши це «англійською» проблемою: «Когда заговариваешь об эмоциях, о чувстве, англичане всегда подозревают, что речь идет о физической чувственности, и это их страшно шокирует. Они боятся страсти, но не сладострастия, – о, нет! Лишь бы все удалось скрыть!» [2, с. 301]. Гартон ніби кидає виклик Ешерсту, і подальше розгортання подій може розглядатись наочним доказом складності, а то і драматичності вибору між почуттями і чуттєвістю, між пристрасною і обов'язком.

Відтак завдяки вайльдівським ремінісценціям можемо говорити про «відкритість» тексту Голсуорсі для діалогу з іншим прототекстом – трагедією Й. В. Гете «Фауст», де Гартонові відводиться роль такого собі сучасного Мефістофеля («он пристально уставился на Эшерста своими холодными, пронзительными, как иглы, глазами» [2, с. 305]), який спонукає Френка до особливого «пізнання»: «Кто хочет познать жизнь по-настоящему, тот не должен быть слишком щепетильным. Морить голодом свое эмоциональное “я” – ошибка. Всякая эмоция только обогащает жизнь» [2, с. 301]. Звідси – його історія перетворюється на варіант власного проходження «малого кола» випробувань Фауста: як і гетівський персонаж, Ешерст переживає шал почуттів до юної селянки Міген, життя якої закінчується трагічно, веде боротьбу між почуттями до Міген (як паралель до Гретхен) і Стелли (умовно – Єлена Прекрасна). Як аналогія з епізодом трагедії Й. В. Гете постає в новелі опис кімнати героїні, скромність і чистота інтер'єру якої, як і кімнати Гретхен, підкреслює моральну чистоту і наївність Міген.

Коли вести мову про імпліцитний зв'язок тексту новели Голсуорсі із творами англійських письменників, то варто згадати також інфернальний образ, незмінний атрибут текстів, які діалогізують із традицією готичної прози. У «Цвітові яблуні» – це привид старого цигана, поява якого, на думку селян, віщує смерть. Свого часу І. Качуровський, називаючи містицизм характерною рисою європейської літератури, зазначав, що містичне почуття – «це почуття єдності Індивіда з Абсолютом; воно, – як і всі явища в житті людства, – підвладне зако-

нові хвиль чи коливань: у добу спокою й добробуту за-непадає, маліє й міліє, у часи катастроф – поширюється й поглиблюється. Слово як таке, а мистецьке, естетично оформлене й організоване зокрема, завжди було для людини засобом звернення до Божественного начала...» [5, с. 676]. У Голсуорсі образ привида, вважаємо, має подвійне наповнення: з одного боку, це трансляція фаталістичних мотивів, що, своєю чергою, є одним із аспектів перегуку (поряд із подібністю проблематики, характеристик головних героїв тощо) із романом Т. Гарді «Тесс із роду Д'Ербервіллів», де привид карети сповіщав про наближення трагедії. З другого боку, цей образ допомагає розкрити у «Цвітові яблуні» ще одну причину появи трикутника «Ешерст – Міген – Стелла», наріжним каменем якого стає питання віри. На відміну від Міген, що вірить у привида, а отже у її сприйнятті світу співіснують християнське і язичницьке, саме Стелла і її брат Філ Холлідей ведуть розмови з Френком про покарання чи винагороду душі після смерті, про християнське милосердя і відповідальність. За іронією долі, Френк зустрічає свого товариша Філа і його сестер у містечку Торкі, куди приїздить із наміром взяти в банку необхідну суму, щоб разом із Міген втекти до Лондона. Але, сумніваючись у своєму рішенні, залишається з новими друзями і, відпочиваючи з ними одного дня, витягує з води Філа. Коли врятований Френком юнак зізнається, що перед обличчям смерті згадав про дівчину, яку не насмілився звабити, і тому відчув радість («И я обрадовался, что у меня по отношению к ней совесть чиста» [2, с. 336]), то це змушує Ешерста ще раз замислитись над тим, як суспільство сприйме його власний вчинок щодо Міген у так би мовити християнських координатах. Та трагічність ситуації в тому, що саме «моральний» вибір героя (як і рішення Енжела покинути Тесс після її зізнання про народження і смерть позашлюбної дитини в романі Т. Гарді «Тесс із роду Д'Ербервіллів») і підштовхне дівчину до самогубства.

Отже, аналіз «Цвіту яблуні» Голсуорсі крізь призму інтертекстуальності вможливує такі **висновки**: 1) магістральна стратегія автора в міжтекстовій взаємодії пов'язана зі зверненням до традиційної у світовій літературі тематичної зв'язки «кохання – смерть», яку, завдяки виразному інтертексту, письменник доповнює естетичною проблематикою, доміантною для модернізму; 2) із-поміж означених Ж. Женеттом типів міжтекстового зв'язку Голсуорсі віддає перевагу власне інтертекстуальності, вдаючись до ремінісценцій, цитат й аллюзій, та паратекстуальності (у заголовку й епіграфі); 3) найбільш продуктивними джерелами інтертексту новели «Цвіт яблуні» є античність, яка оприявлюється у творі експліцитно, і так само активно задіяним є «англійський» текст як імпліцитний діалог автора з письменниками-сучасниками; 4) розширення проблематики до тріади «кохання – смерть – краса» і сумірність з іншими текстами світової літератури видозмінює жанрові параметри новели, яка набуває «романичних» обрисів; 5) вибір образів і мотивів, рецепційованих і трансформованих Голсуорсі, репрезентують авторську концепцію світу і людини та сучасного митця зокрема.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барт Р. Семиотика. *Поэтика. Избранные работы. Семиотика. Поэтика*. Москва: Прогресс, 1989. 616 с.
2. Голсуорси Д. Цвет яблони. *Голсуорси Д. Новеллы*. Москва: Правда, 1981. С. 298 – 350.
3. Заболотська О. Імпліцитні смисли концепту кохання в новелі Д. Голсуорсі «Цвіт яблуні». *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки. Мовознавство*. №23. 2012. С. 52 – 56. Заболотська О. Актуалізатори концепту смерть у новелі Д. Голсуорсі «Цвіт яблуні». *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: Лінгвістика. Херсон, 2018. Вип. 32. С. 76 – 81.
4. Зверев А. Понять или достигнуть? *Голсуорси Д. Новеллы*. Москва: Правда, 1981. С. 3 – 10.
5. Качуровський І. Променисті силуети. Київ: Вид-во Києво-Могилянської академії, 2008. 767 с.
6. Курціус Е.Р. Європейська література і латинське Середньовіччя. Львів: Літопис, 2007. 752 с.
7. Мосендз Л. Джон Гелсворси. *Вісник*. 1933. Ч. 3. С. 220 – 221. URL: <http://dontsov-nic.com.ua/wp-content/uploads/2015/12/Visnyk-1933-03.pdf>
8. Педченко О. Філософія кохання у прозі російських символістів: гендерний аспект (на матеріалі творчості В. Брюсова, З. Гіппіус, Д. Мережковського і Н. Петровської). Автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук за спец. 10.01.02 – російська література. Київ, 2019. 22 с.

REFERENCES

1. Bart, R. Semiotics. [Semiotika]. *Pojetika. Izbrannye raboty. Semiotika. Pojetika*. Moskva: Progress, 1989. 616 s. (in Russian)
2. Galsworthy, D. The Apple Tree. [Cvet jabloni. Golsuorsi D. Novelly]. Moskva: Pravda, 1981. S. 298 – 350. (in Russian)
3. Zabolotska, O. The implicit meanings of the concept of love in D. Galsworthy's novel «Apple Blossom» [Implitsytni smysly kontseptu kokhannia v noveli D. Holsuorsi «Tsvit yabluni»]. *Naukovyi visnyk Volynskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky. Filolohichni nauky. Movoznavstvo*. №23. 2012. S. 52 – 56. Zabolotska, O. Actors of the death concept in D. Galsworthy's novel «Apple Blossom» [Aktualizatory kontseptu smert u noveli D. Holsuorsi «Tsvit yabluni»]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu*. Serii: Linhvistyka. Kherson, 2018. Vyp. 32. S. 76 – 81. (in Ukrainian)
4. Zverev, A. Understand or achieve? [Ponjat' ili dostignut'?' Golsuorsi D. Novelly]. Moskva: Pravda, 1981. S. 3 – 10. (in Russian)
5. Kachurovsky, I. Promenisti sylvety. [Promenysti sylvety]. Kyiv: Kyievo-Mohylianskoj akademii, 2008. 767 s. (in Ukrainian)
6. Kurtsius, E.R. European literature and the Latin Middle Ages [Yevropeiska literatura i latynske Serednovichchia]. Lviv: Litypys, 2007. 752 s. (in Ukrainian)
7. Mosendz, L. John Galsworthy [Dzhon Hellsvorsy]. *Visnyk*. 1933. Ch. 3. S. 220 – 221. URL: <http://dontsov-nic.com.ua/wp-content/uploads/2015/12/Visnyk-1933-03.pdf> (in Ukrainian)
8. Pedchenko, O. The Philosophy of Love in the Prose of Russian Symbolists: The Gender Aspect (based on the works of V. Bryusov, Z. Gippius, D. Merezhkovsky and N. Petrovskaya) [Filosofia kokhannia u prozi rosiiskykh symbolistiv: gendernyi aspekt (na materialii tvorchoosti V. Briusova, Z. Hippius, D. Merezhkovskoho i N. Petrovskoi)]. Avtoref. dys. ... na zdobuttia nauk. stupenia kand. filol. nauk za spets. 10.01.02 – rosiiska literatura. Kyiv, 2019. 22 s. (in Ukrainian)

“Love – death – beauty” in the double coded by John Galsworthy (on the novella *The Apple Tree*)

O. V. Halchuk

The article aims to analyze *The Apple Tree* by John Galsworthy through the prism of intertextual poetics. Revealed different levels – factual, conceptual, subtextual – of literary reception. John Galsworthy prefers intertextuality and paratextuality. The Antique text (*Hippolytus* by Euripides, images and motifs of Dionysus mythology) is the most productive source of intertext in *The Apple Tree* and the «English» text (as an implicit dialogue between the author and Celtic myths, the works of O. Wilde, T. Hardy, W. Maugham). Therefore, the intertextual codes *The Apple Tree* transform the traditional thematic link of «love – death» into a «love – death – beauty» triad.

Keywords: John Galsworthy, intertextuality, paratextuality, double coding, modernism.

Pre-viewing activities and discussions in small groups to improve video comprehension (classroom case study)

K. Karpova

National Taras Shevchenko University of Kyiv, Ukraine
Corresponding author. E-mail: karpova_k@ukr.net

Paper received 12.01.20; Accepted for publication 28.01.20.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2020-216VIII64-08>

Abstract. The article aims at investigating how pre-viewing activities as well as discussions in small groups are used to help students with low video comprehension skills to improve them. As a result of low level of competence in video recognition, low achievers have to listen twice or even three times to comprehend the gist of the video recording. In addition to this, these students seem to participate less in classroom debates and have lower level of self-esteem and self-confidence. Thus, the present paper suggests that the usage of activities which precede viewing as well as group discussions can be effective tool to escalate both listening and speaking skills. The present investigation is based on classroom case study that has been conducted during video comprehension classes on the material of Life Upper-Intermediate Student's Book, level B2.

Keywords: *pre-viewing activity, discussion in small group, low achiever, video comprehension, classroom case study.*

Introduction. As one of the main courses at the Department of Foreign Philology in the context of university education, video comprehension activity requires understanding the English language in both monological and dialogical forms. Due to the low language competence some students have difficulties while watching episodes with unknown topics or vocabulary, therefore they need more time and practice in speech recognition. Hypothetically, this problem occurs due to various reasons. Firstly, the students rarely practice video comprehension since this type of activity needs more training to cultivate both listening and watching skills. Secondly, they may not be provided with enough background knowledge before they actually watch the episode. Finally, in the majority of cases students do the assignments after watching individually, so the possibility of interaction is extremely limited. Therefore, the **aim of the present study** is two-fold: 1). to suggest the usage of pre-viewing activities and discussions in small groups to help low achievers to improve their video comprehension skills, and 2). to gain insights into students' attitudes towards the application of pre-viewing activities and small group discussions.

Methodology of the research. In the course of this classroom-based research general scientific methods such as analysis, synthesis, induction, deduction, and generalization are used to provide a comprehensive review of the literature on the subject under investigation. We also employed the method of qualitative data analysis suggested by A. Burns [5]. The method comprises such five steps of linguistic investigation, as assembling data, coding data, comparing data, interpreting data, reporting the results. The techniques to collect data of the research are tests, observations and interviews.

Review of publications on the subject. For the time being, multimedia technologies are prevailing in all spheres of life and human activities, including education. For this reason multimedia have a potential to reshape and add a new dimension to the continuous process of acquiring knowledge. Recently, there has been growing interest in studying the application of multimedia in the sphere of education. According to Balyk & Yanyshyn, "education these days needs tremendous change as today's students belong to generation Z, which totally depends on the Internet and multimedia technologies" [1, p. 169]. The

usage of up-to-date computer innovations and multimedia technologies provides teachers with completely new opportunities in organizing the process of mastering any subject, including foreign languages. The introduction of multimedia into the process of teaching foreign languages is focused on significantly improving communicative competence under the condition of absence of natural environment. For this reason, the role of multimedia, namely audio and video content, cannot be overestimated.

It must be emphasized that, many foreign scholars have addressed the issue of using video materials at language classes, including R. Berk [2], J. Brophy [4], I. Cakir [6], J. Sherman [13], J. Wang & K. Hartley [14], K. Woottipong [15] etc. Among Ukrainian scientists who made the great contribution into the study of the role of multimedia resources in teaching English the following must be mentioned: N. Balyk & N. Yanyshyn [1], V. Chmel [7], U. Naumenko [10], H. Potochniak [11] and others. Numerous investigations on the application of videos at foreign language classes prove their effectiveness, consequently this activity is highly recommended on an ongoing basis [2, 8, 14].

Results and Discussion. Over the past decade video comprehension as an audio-visual educational material has become an efficient classroom activity which stimulates visual and auditory codes, develops attention spans, trains memory, helps the students to master communicative skills, accordingly, enhances their self-confidence and self-esteem. Currently ever-growing percentage of teachers are supporting the benefits of this tool and incorporating it into their curriculum, as the use of videos stimulates such cognitive processes as thinking, reasoning, problem-solving, decision-making, and creating. It is a common practice to watch video episodes as the final stage in studying the topic, when students have already accumulated the basic knowledge on the subject.

It should be born in mind, that video comprehension activity includes pre-viewing, while-viewing (viewing itself) and post-viewing assignments. Of three aforesaid video comprehension stages, pre-viewing is of utmost importance, because in this stage the teacher prepares the students for what they will watch and what they are expected to do. The success of the activity which precedes watching itself depends on the ability of the teacher to

activate the students' background knowledge and direct them to achieve the goal. Hence, pre-viewing is an effective tool to generate interest, build confidence and facilitate further understanding.

Special attention must be paid to the preparation of the students for watching in order to diminish the difficulties that they may face. The following techniques are commonly used at this stage: revision of vocabulary and key points of the topic studied previously, then, discussion of some questions may be useful as a warm-up activity. These assignments enrich students' vocabulary on the topic, improve their learning and professional skills and develop their language competence.

The main challenge of present research is that some students have difficulties understanding video materials delivered at class. As a result, they tend to be passive in the further learning activity. In our research we rely on the following types of pre-viewing activities: answering the questions, vocabulary discussions, brainstorming of personal experience, content prediction, relevant reading, knowledge quiz, and so on. Afterwards the students watch the episode for general information, and then watch it one more time to get specific information. Later on, class discussion is conducted for the post-viewing activities, in which each group presents the results or sums up the gist of the video episode.

Within the framework of our experiment, to exemplify the use of pre-viewing activities and discussion in small groups under consideration we have chosen the video called "History of Film" from the course book Life Upper-Intermediate Student's Book, Unit 2 [9]. We begin by suggesting the students the following pre-viewing activities:

Activity 1. Brainstorm your ideas about cinematography and the process of making a movie. Share your ideas with your partner.

Activity 2. Before watching the video episode, look at the photo and discuss the following questions:

- 1.1. What do you think the man in the photo is doing?
- 1.2. When do you think the photo was taken?
- 1.3. Why do you think the photo is made up of several images?

Activity 3. Before watching the video episode, look at the pictures, compare and contrast them.

You can use *Useful Language Section* while doing this activity: both pictures show; picture 1... but picture 2; picture 1, on the other hand picture 2; although picture 1..., picture 2; picture 1 in contrast to picture 2; pictures 1 and 2 are similar/different, because...

Activity 4. These words are mentioned in the video recording. Consult the dictionary to match them with their definitions:

WORD	DEFINITION
arcade	an important historical moment
entrancing	an old style of drama that has exaggerated emotion and action
landmark	showing film on a screen
melodrama	a passage with a roof and a shop on both sides
nickelodeon	fascinating
projection	a type of variety show
vaudeville	an old type of cinema

Activity 5. You are going to watch a video about the history of film. Tick the things and people you think you might see in the video:

- 5.1. Actors arriving at an award ceremony
- 5.2. The Arctic
- 5.3. Charlie Chaplin
- 5.4. Documentary film
- 5.5. A scene from an animated film
- 5.6. A scene from a cartoon

The next step is to use the technique of small group discussions as a post-viewing assignment, which serve intellectual (awareness of the variety of opinions), emotional (personal involvement in the discussion), and social (cohesion and rapport to each other) purposes. It must be mentioned, that group discussion is a form of cooperative learning in which students are divided into small groups to discuss and find solution to the problem. Such groups enable its members to have closer interaction and share ideas so that low achievers can learn more from those with high command of English. According to M. Reineke, the advantage of small group discussion is that it creates positive interdependence, as group members "sink" together; face-to-face interaction and advocacy as the students learn together; and individual accountability, as each group member has a responsibility to contribute to the group and do their "fair share"[12]. Relying on the opinion of E. Brewer [3, p. 23], we define the main purpose of group discussion as contributing and circulating information on a particular topic as well as analyzing and evaluating information in order to reach an agreement on general conclusion. Our classroom case study presupposes the following activities in small groups:

Activity 1. Work with a partner and answer following questions:

- 1.1. What kind of films do you prefer?
- 1.2. Do you enjoy watching documentaries? Why? Why not?
- 1.3. How important is film industry in your country?

Activity 2. Work in groups of two. Look at the definitions of film industry. Get ready to discuss them in groups with your partner:

- 1.4. The entertainment industry involved in producing and distributing movies
- 1.5. The technological and commercial institutions of filmmaking

Activity 3. Work in groups of three. First read famous quotes 1-5 and decide individually whether you agree or disagree with them. Think about examples you can use to support your points of view.

You can use *Useful Language Section* while doing this activity: I agree/disagree/don't agree; I believe it's false; I don't think it's true; I think it depends:

- 3.1. For me, the cinema is not the slice of life, but a piece of cake (Alfred Hitchcock)
- 3.2. I think cinema, movie, and magic have always been closely associated (Francis Ford Coppola)
- 3.3. At the cinema, we do not think, we are thought (Jean-Luc Howard)
- 3.4. Cinema is a matter of what is in the frame and what is out (Martin Scorsese)
- 3.5. Self-plagiarism is style (Alfred Hitchcock)

Activity 4. Role-play "An interview with a famous actor or actress"

Student 1. Imagine you are a famous Hollywood actor or actress.

Student 2. Imagine you are paparazzi. You are going to interview a famous Hollywood actor. Act out the interview, then change the roles and act out it again.

In the process of our classroom case study positive results of the experiment have been revealed. First and foremost, video comprehension class seemed to be more interactive as each member of the group shared his/her own opinions and participated in group discussions actively. Second, student with low level of language competence were given the chance to boost their confidence and self-esteem thanks to their constant participation in class conversations. Owing to the implementation of brainstorming activities into the educational process, group members shared their knowledge and experience on the topic under consideration. Group discussions which preceded class discussions made low achievers better prepared to contribute to the discussion as they were more

confident at the stage of group discussion. Finally, discussions in small groups helped to decrease tension and create favorable atmosphere. When working in groups the students collaborated in order to reach consensus on the discussed issues. All things considered, while interviewing the students about the use of pre-viewing and post-viewing activities, we have received honorable mentions only.

Conclusions. Taking everything mentioned above into account, it is vital to enhance students' communicative competence via implementing pre-viewing activities and discussions in small groups into the teaching process. The use of the aforesaid techniques is believed to improve the quality of teaching English at the Department of Foreign Philology at video comprehension course. The attempted investigation proved to be a success as the involvement of the students with low level of linguistic competence and watching skills multiplied because they gained more confidence in class debates.

RERERENCES

1. Balyk, N.R., Yanyshyn, N.M. Vykorystannia video v osvithnomu protsessi // Suchasni informatsiini tekhnologii ta innovatsiini metodyky navchannia: dosvid, tendentsii, perspektivy, 2019. (3). P. 169-172.
2. Berk, R.A. Multimedia teaching with video clips: TV, movies, YouTube, and mtvU in the college classroom // International Journal of Technology in Teaching and Learning, 2009. 5 (1). P. 1-21.
3. Brewer, E.W. 13 proven ways to get your message across. The essential reference for teachers, trainers, presenters, and speakers. Corwin Press INC, 1997.
4. Brophy, J. Using video in teacher education. Oxford, UK: Elsevier, 2004.
5. Burns, A. Collaborative action for English language teachers. Cambridge: Cambridge University Press, 1999.
6. Cakir, I. The use of video as an audio-visual material in foreign language teaching classroom // The Turkish Online Journal of Educational Technology, 2006. 5 (4). P. 67-72.
7. Chmel, V.V. Use of video materials in teaching English for specific purposes // Advanced Education, 2015. Is. 4. P. 56-59.
8. Cummins, P. Video and the French teacher // French Review, 1989. (62). P. 411-426.
9. Dummett, P., Hughes, J., Stephenson, H. Life. Upper-Intermediate. Student's Book. Cengage Learning, 2016.
10. Naumenko, U.V. Innovatsiini metodyky navchannia angliiskoi movy u vyshchii shkoli v umovakh modernizatsii // Molodyi Vchenyi, 2018. 3.1 (55.1). P. 118-122.
11. Potochniak, H.I. Vykorystannia videoblokhiv na praktychnykh zaniattiakh z angliiskoi movy // Molodyi Vchenyi, 2019. 4.2 (68.2). P. 182-185.
12. Reineke, M. Guidelines for small group discussions. Retrieved from <https://www.uni.edu/reineke/guidelin.htm>
13. Sherman, J. Using authentic video in the language classroom. Cambridge: Cambridge University Press, 2003.
14. Wang, J. & Hartley, K. Video technology as a support for teacher education reform // Journal of Technology and Teacher Education, 2003. 11 (1). P. 105-138.
15. Woottipong, K. Effect of using video materials in the teaching of listening skills for university students // International Journal of Linguistics, 2014. 6 (4). P. 200-212.

The Role of Metaphor in Idiom Interpretation: Further Ruminations

Y. Kovalyuk

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Department of English Language, Chernivtsi, Ukraine
Corresponding author. E-mail: y.kovalyuk@chnu.edu.ua, orcid.org/0000-0002-9379-2187

Paper received 23.12.19; Accepted for publication 14.01.20.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2020-216VIII64-09>

Abstract. One of the primary concerns of English linguistics regarding idioms and idiomaticity consists in finding grounds for divorcing idioms from the generative grammar theory (Fraser, 1970; Katz, 1973; Swinney and Cutler, 1979; Wood, 1986). According to this strand of thought, idiomatic expressions are semantically non-compositional and fully fixed in their lexico-grammar representations. Quite possibly, credit is due to cognitive grammar (Langacker, 1987; 2008) and construction grammar (Fillmore, 1988; Goldberg, 1995; 2006; Hilpert, 2014; Herbst, 2015) for providing the backdrop against which the compositional model of idiomaticity (Gibbs, 1990; 1995; 2007; Cacciari and Glucksberg, 1991; Glucksberg, 1993; Cacciari, 2014) has emerged. It argues that many idioms, contrary to generative linguistics vantage point, are flexible and amenable to lexical and syntactic transformations. This paper explains theoretical concepts along with practical examples, which may shed light on the role of metaphor in the analyzability and decomposability of idiomatic expressions. Firstly, we explain how the concept of metaphorical regularity vs. metaphorical irregularity, applied to the study of idioms, allows distinguishing between regular and irregular metaphors incorporated by idiomatic expressions. Secondly, we analyze the notion of metaphorical asymmetry, which, as regards idioms and idiomaticity, refers to uneven distribution of figurative meanings among idiom parts. Thirdly, we focus on some particular facets of conceptual metaphor, such as cross-domain mappings, metaphorical concepts, and metaphorical entailments. We conclude the discussion with extended idiomatic metaphor, which is an amalgam of micro-metaphors bundled around the base metaphor of an idiom in a literary text. Hence, our principal argument is that the aforementioned metaphor-based linguistic concepts are important idiom processing tools in psycholinguistics. Language users may find them advantageous when trying to work out the meaning of unfamiliar metaphor-derived idiomatic expressions in discourse.

Keywords: *idiom, interpretation, compositionality, metaphorical regularity, metaphorical asymmetry, conceptual metaphor, extended idiomatic metaphor.*

Introduction. To date and prior to the rise of the corpus linguistics proper, idioms, of all types of formulaic language, have arguably received a lion's share of linguists' attention. As befits a notion that often finds itself embedded in a plethora of linguistic, cross-cultural and multi-disciplinary frameworks, idiom is a word with a number of definitions. The most authoritative and, quite importantly, far-reaching is the one advanced by the Oxford English Dictionary: *a form of expression, grammatical construction, phrase, etc., peculiar to a language; a peculiarity of phraseology approved by the usage of a language, and often having a signification other than its grammatical or logical one* (Oxford English Dictionary Online).

In essence, the above definition advocates both a phraseological view of language comprising idiomatic expressions and word-formation products, as well as a 'Construction Grammar' approach to language focusing on 'non-lexical idioms' and constructions. On the contrary, the traditional and hence 'received wisdom' approach to idioms and phraseology entrenched in mainstream linguistics holds that an idiom *'is a complex expression which is wholly non-compositional in meaning and wholly non-productive in form'* (Wood, 1986: 2). Put another way, one could reasonably posit that what Wood calls 'non-compositional in meaning', can otherwise be termed 'non-literal' or 'semantically opaque'; what Wood describes as 'non-productive in form', can be referred to as 'conventionalized' in linguistics. Furthermore, the descriptor 'wholly', as in 'wholly non-compositional' and 'wholly non-productive', implies extreme forms of 'semantic opacity' and 'conventionalization', respectively. That, as surprising as it may seem, is rarely the case with idioms of all types. In order to facilitate this proverbial definition, English textbooks, academic papers and dictionaries abound with boilerplate examples such as *spill the beans, kick the bucket, beat around the bush, rain cats and dogs, cost an arm and a leg*, etc. Delving into a dictionary of idioms,

however, one is bound to discover, apart from *traditional idioms*, such as *throw the baby out with the bathwater*, *idiomatic compounds*, such as *turkey shoot*; *similes* and *comparisons*, such as *swear like a trooper*; *exclamations* and *sayings*, such as *over my dead body!*, and *clichés*, such as *all part of life's rich tapestry*' (CIDI, 2002: 7). This leaves us in a position of suggesting that expressions like *kill two birds with one stone* or *wear your heart on your sleeve* are only 'a tip of phraseological iceberg' (Boers, 2014: 193), so to speak. Moreover, idiomaticity, as it appears, is a semantic continuum ranging from idiomatic (non-compositional) to collocational (compositional) phrases. When it comes to psycholinguistics, a number of studies have been carried out (Gibbs, 1995; Gibbs, 2007; Glucksberg, 1993) in an effort to refute the generally accepted theory of idioms grounded in non-compositionality. This brings us to the research questions attended to in the present paper:

- What is the role of metaphor from the standpoint of psycholinguistics?
- What metaphor-derived strategies can help users apprehend the meaning of an unknown idiom in and beyond discourse?

Consequently, **the aim** of the research is to explore the analyzability of idioms in light of the compositional model of idiomaticity. In so doing, we seek to illuminate to what extent English idioms appear analyzable and thus decomposable from the user perspective.

Data and methods. Before we proceed with the results and the discussion, some remarks on data and methodology are in place. The data for the analysis was retrieved from *Cambridge International Dictionary of Idioms (CIDI)* (2002 edition), comprising approximately 7,000 idioms from British, American and Australian English. The usage of idioms was verified in the Corpus of Contemporary American English (COCA), which is a large text collection (over 560 million words) that documents the usage of

American English from the early 2000s and up to the present. For the purposes of this paper, the compositional model of idiomaticity is employed. The compositional model (Cacciari and Tabossi, 1988; Cacciari, 2014; Glucksberg, 1991, 1993; Keysar and Bly, 1999; Gibbs, 1990, 1995, 2007 and others) questions the conventional view of idioms as non-compositional phrases originating from generative grammar (Fraser, 1970; Katz, 1973; Swinney and Cutler, 1979 and others). Along this line of thought, many idioms are considered flexible and amenable to lexical and syntactic transformations, as opposed to a few ‘fossilized’ idiomatic expressions. The research also rests on the general theory of idioms and idiomaticity (Nunberg et alii, 1994; Moon, 1998; Gibbs, 2007; Naciscione, 2010; Boers, 2014; Dąbrowska, 2018).

Results and Discussion. The role of metaphor in language and cognition as a primary tool of conceptualizing human experience has been discussed time and again in Steen, 2009; Semino, 2013; Kövecses, 2010; 2015 and Gibbs, 2012; 2017, among others. Indeed, owing to its ubiquity in the lexicon, metaphor is ‘one of the chief motivating forces which underlies the development of polysemy’ (Moon, 1998: 200). Idioms are generally distinguished from metaphor or metonymy (Gibbs, 2007: 699). Yet, many idioms, conversely, often ‘incorporate’ (Moon, 1998; Gibbs, 2007) metaphor, metonymy and other kinds of figurative language. This idea provides ample room for linguistic enquiry as to the analyzability and decomposability of idioms. The discussion in the present paper will therefore revolve around the following key issues: metaphorical regularity vs. metaphorical irregularity, metaphorical asymmetry, conceptual metaphor, and extended idiomatic metaphor.

Metaphorical regularity vs. metaphorical irregularity. Metaphorical regularity is here referred to the use of an idiomatic component in its original metaphoric sense. In other words, an idiom conveys an established metaphor ad hoc. A classic example would involve delexical verbs, such as *give*, *take*, and *make* featuring in *give (one) the kiss of life*, *take someone’s point*, and *make a name for yourself*, accordingly. One could reasonably posit that the overall meanings of the above idioms are analyzable by first turning to the metaphorically regular meanings of the verbs in question. Native speakers are expected to be aware that *give* metaphorically corresponds to ‘*administer as medicine*’, *take* stands for ‘*adopting as one’s own*’, and *make* can also mean ‘*produce as a result of action, effort or behavior with respect to something*’. As a result, these meanings come embedded in the meanings of the idiomatic expressions cited above, as in ‘*to administer artificial respiration, that is, the blowing into the mouth of a person who has stopped breathing so as to force air in and out of their lungs*’ (CIDI), ‘*accept the validity of someone’s idea or argument*’ (CIDI), and ‘*do something very well so that it makes you famous*’ (CIDI), respectively. Metaphorical irregularity, in our opinion, arises from the discrepancy between the metaphorical meaning of a word and its meaning in an idiom. An excellent example is the byword idiomatic expression *to spill the beans*. The collocation of *spill* and *the beans* produces meanings otherwise unfamiliar to language users beyond this idiom. Thus, *spill* is assigned the meaning of ‘*reveal*’ and *beans* that of ‘*confidential information*’ in the expression. Considering the above, the

meaning of the string appears completely non-compositional. However, two remedies can be proposed to address this issue. In the first case, we would like to subscribe to a position similar to that put forth by Nunberg et alii (1994). In their analysis of idioms, they maintain that even if the meanings of idioms cannot be derived from the meanings of their parts, a semantic analysis of idioms can be made a posteriori. For example, if one comes across the sentence *the man confessed to the computer theft and then spilled the beans on the luxury car theft scheme*, Wodnicki said, and provided the sentence is heard in a specific context, one will be able to deduce a meaning ‘*reveal the truth about something secret or private*’ (CIDI) of the expression *to spill the beans*, even though one might not have been able to predict that the phrase had this meaning if one had heard it in isolation. At this point, so Nunberg and associates argue, one will be able to establish correspondences between the parts of the structured denotation of the idiomatic expression (*the act of revealing a secret*) and the parts of the idioms (*spill* and *the beans*), in such a way that each constituent will be seen to refer metaphorically to an element of the interpretation (Nunberg et alii, 1994: 496). The second remedy is supposedly more straightforward than the first one. It comes down to the fact that dictionaries, such as *Merriam-Webster’s Collegiate Dictionary*, for example, now codify idiom-derived meanings of some words. Thus, in the case of *to spill the beans*, one may look up the definition of *spill*, which is ‘*let out*’ or ‘*divulge*’ (Merriam-Webster Collegiate Dictionary), and then work out the meaning of the rest of the expression.

Metaphorical asymmetry. Metaphorical asymmetry in application to idioms and idiomaticity refers to uneven distribution of figurative meanings among idiom parts. In this vein, *strings*, for instance, appears more metaphorical in the expression *pull the strings* than *pull*. Moon rightly observes that ‘users tend to look up idioms under component nouns, as if latently aware that the nouns are the items which centrally hold the key to the metaphor’ (Moon, 1998: 201). Said another way, noun components will likely be more ‘salient’ as opposed to the remaining parts of an idiom. Moreover, in the case of an unfamiliar idiom, ‘the constituent words have individual salience, while the idiomatic meaning is non-salient’ (Philip, 2011: 21). Such individual salience may be ascribed to idiom components stemming from the source domains of body parts, money, and food, among others. To demonstrate the analyzability of idioms containing the aforementioned components, let us look at the following examples. Expressions like *have a lump in one’s throat*, *stick in (someone’s) throat*, *jump down (someone’s) throat* and some other ‘*throat*’ idioms in English are stipulated by common knowledge that *throat* is a repository of negative emotions, such as anger, frustration, hostility, etc. In a similar vein, when one encounters such idiomatic expressions as *bean counter* or *not have a bean*, one is expected to know that *bean* also means ‘*a banknote*’ or ‘*a small amount of money*’. These meanings are apparently retained, or somewhat modified, in the above idioms, i.e. ‘*one who is only interested in how much money a business makes and spends*’ (CIDI) and ‘*have no money*’ (CIDI), accordingly. The same holds for the *finger in every pie* idiom. In the Anglo-Saxon culture, *finger* metonymically stands for *hand*, which, in its turn, is ‘motivated by our shared understanding that we typically use our

hands (rather than other body parts) to manipulate things' [Boers, 2014: 188]. Similarly, the dictionary data reveals that pie also has the meaning of 'an activity or affair' (Merriam-Webster Collegiate Dictionary). Hence, the idiom meaning reads as 'involvement in many different activities or affairs' (CIDI).

Conceptual metaphor. There exists ample body of literature on the topic of conceptual metaphor, which we will not address here. Let it suffice to say that the Theory of Conceptual Metaphor and Metonymy in its earliest (Lakoff and Johnson, 1980; Lakoff, 1987; Lakoff, 1995; Johnson, 1987, for a review) and latest (Kövecses, 2015; Takács, 2016; Gibbs, 2017; Prandi, 2017; Amin and Jeppson, 2018, for a review) versions provides a solid theoretical foundation for language study with regard to its experiential and cultural dimensions. In terms of analyzability and decomposability of idioms, Conceptual Metaphor Theory is expedient in that it maintains that idiomatic expressions represent embodied experience (Lakoff and Johnson, 1980: 52; Lakoff, 1987: 448-453). That is to say, one can perceive a certain domain of experience through another one. Driven by the idea that thoughts are deeply metaphoric or metonymic by nature, it postulates that humans tend to map their concrete experiences onto abstract ideas. The domain of experience is typically more physical, more directly experienced, whereas the domain to be perceived is less directly experienced, and less known (Kövecses 2015: 2). To illustrate, consider the ARGUMENTS ARE WARS metaphor (Lakoff and Johnson, 1980: 4; Kövecses 2010: 6; Gibbs 2017: 3). It can be realized through a number of run-of-the-mill idiomatic expressions like *take someone by the throat*, *put someone's nose out of joint*, *fight like a cat and dog*, *the gloves are off*, *lock horns*, *cross swords*, *shoot down in flames*, *go to the mat*, *part brass rags with*, and *battle of the giants* (CIDI).

The ARGUMENTS ARE WARS conceptual metaphor comprises a number of fixed directionality-based cross-domain mappings. Essentially, these correspondences arrange ideas inherent of the more abstract domain of ARGUMENTS through concepts pertaining to the concrete domain of WARS. In a point of fact, the domain of ARGUMENTS is locus of quite a number of concepts. These have to do with *assertively taking control of a situation or task*, *upsetting one*, *usually through actions or words*, *constant fighting or arguments*, *beginning to behave in a more hostile or tenacious way*, *getting into an argument*, *having an argument or dispute*, *bringing about someone or something's failure*, *vigorously engaging in an argument or dispute*, *typically on behalf of a particular person or cause*, *quarreling and breaking off a friendship with someone*, and *a contest between two pre-eminent parties*, respectively. Moreover, the concepts for arguments and their derivatives – parties of an argument, their actions or inactivity, argument causes, progression and outcomes, evidently inhere in the domain of ARGUMENTS, too. Similarly, and in line with the principle of bi-directionality, it can be argued that arguments represent actions in a war or conflict. These are *grabbing your opponents by the throat in an attempt to defeat or deal with them*, *dislocating one's nose as in a fight*, *maintaining belligerent relationship likened to that of cats and dogs*, *removing your boxing gloves in an attempt to inflict more damage to your adversary*, *acting like bulls by using horns to win a female*, *waging an ancient form of*

combat using swords, *bringing down an aircraft or missile by shooting at it*, *engaging in a combat sport*, *such as wrestling*, *involving grappling type techniques*, *(of sailors) keeping brass work cleaning rags in a joint ragbag to prove the brotherly love*, and *the battle between the giants and gods in Greek mythology*. What the conceptual metaphor ARGUMENTS ARE WARS demonstrates is a set of mappings from the domain of WARS onto equivalent ideas in the domain of ARGUMENTS. Put differently, ideas in the domain of ARGUMENTS are arranged in terms of information from the domain of WARS. To exemplify, parties in the ARGUMENTS domain are conceived in terms of combatants, fighters, domestic animals, such as cats and dogs, (professional) boxers, bulls, medieval knights, artillerymen, wrestlers, sailors, and Greek mythology giants and gods, among others. It should also be noted that the cross-domain mappings of the ARGUMENTS ARE WARS metaphor can communicate additional relevant information known as metaphoric entailment. When we look at the idiom *take someone by the throat*, for example, we may infer that taking assertive control of a situation or task may or may not bring about the desired result. In addition, one may fail to maintain the control over a situation for as long as needed.

Extended idiomatic metaphor. The given term is adapted from Naciscione (2010), c.f. *extended phraseological metaphor*. Extended idiomatic metaphor is a string of tied-together micro-metaphors, which are clustered around the base metaphor of an idiom and run through a literary text (Kövecses 2010; Naciscione 2010). To illustrate this idea, let us examine the following snippet from COCA:

At a party recently, a woman I have known for years told us about her new romance. With a married man. Who she said was planning to leave his wife in a year or so. 'He's not going to leave his wife,' I said. Because they never do and to think otherwise is just sad and an even bigger recipe for heartache than having the affair in the first place. She said she doesn't care, though I don't believe her.

Was I unwise, undiplomatic? Perhaps.

I get upset when I know someone is about to commit a huge mistake or be sold a bill of goods. It's as if my thoughts build and build and take up so much space in my head until they bubble over and I end up speaking them, like steam escaping a boiling tea kettle. (COCA)

As evidenced from the passage, abstract entities are characterized in terms of physical objects: 'thoughts build and build', 'thoughts take so much space in my head', 'thoughts bubble over', and 'I end up speaking them, like steam escaping a boiling tea kettle'. The process of animation is at work here, in which some properties of a mental activity are described in terms of the properties of a physical reaction. One could suggest a number of specific 'micro-metaphors' to explicate the concrete linguistic examples. To this end, we may assume that thoughts are viewed as water in a tea kettle, human head as a tea kettle, thoughts building and building ... and taking so much space like steam escaping a boiling tea kettle. This, however, will not guarantee a sure-fire explanation as to why all the physical properties of water in a boiling tea kettle are attributed to such mental activity as thinking, such as 'building and building', 'taking so much space', 'like steam escaping a boiling tea kettle', etc.

According to Naciscione, there is an extended idiomatic metaphor here: *relationships are commercial activities*, as instantiated by the idiom *be sold a bill of goods*. This metaphor provides the backdrop against which the individual metaphors develop in the text. Yet, from the standpoint of analyzability of idioms, we may theorize that readers, when presented with an unknown idiom such as *be sold a bill of goods* for the first time, will initially deliberate the micro-metaphors identified above. Thus, conceiving human feelings (I get upset) and cognitive activities (my thoughts build) in terms of physical reactions will lead the reader up to the mega-metaphor incorporated in the idiom. Further, the contextual cues, such as *I know someone is about to commit a huge mistake* and the literal reading of the idiomatic expression will indicate that it comes from the source domain of economics. It is common knowledge that commercial activities, such as selling goods or rendering services, involve exchange of money between the buyer and the seller. The seller agrees to deliver a consignment of salable items or a bill of goods to the buyer upon the receipt of payment by the latter. Any failure to deliver the goods in form and quantity as described by the seller, or their non-delivery, results in fraud, deception, or scam, to name a few. The same holds true for relationships. Relationships are akin to commercial transactions in that they are normally based on connections or agreements between people. Such agreements are generally of emotional nature. Judging from the extract above, these emotional agreements can entail verbal promises. Any failure to deliver on a verbal promise before another person, such as deception or dishonesty, puts the relationship or affair under a serious threat, as can be inferred from the passage. Appreciating these correspondences between the source and target do-

mains of the extended idiomatic metaphor, as well as pinpointing the micro-metaphors and cues outlined in the text, apparently inconspicuous for the reader in the first place, will lend him a helping hand in processing the meaning of *sell a bill of goods* as 'to get someone to believe something that is not true' (CIDI).

Conclusion. In the final analysis, it has been demonstrated that the compositional model of idiom interpretation does offer a fresh look at the problem of decomposability and analyzability of idiomatic expressions. Metaphor, both as a figure of speech and a vehicle 'for the creative potential of human imagination' (Lakoff, 1987: 11), fits seamlessly in this framework. Albeit unrelated and, perhaps even distal, in some sense, the metaphor-based linguistic concepts, such as metaphorical regularity vs. metaphorical irregularity, metaphorical asymmetry, conceptual metaphor, and extended idiomatic metaphor, suggested in the present paper are indispensable from the perspective of idiom interpretation. When dealing with unfamiliar idioms for the first time, language users can benefit from herein laid out strategies to figure out how they actually mean. In addition, it should be noted that not all idioms are based on metaphors. Expressions like *swallow the dictionary* or *would awaken the dead*, for instance, have little to do with metaphor. They probably are best characterized as 'exemplary' hyperboles. With this in mind, under no condition can I claim that the account presented above is conclusive, which evidently opens up future avenues of research. Thus, it will surely serve as a point of departure for exploring the ways in which metonymy, simile or, hyperbole, among others, contribute to the processing of idioms in and beyond discourse.

REFERENCES

- Boers, F. (2014). Idioms and phraseology. In Taylor, J. R. & Littlemore J. (Eds.). *The Bloomsbury Companion to Cognitive Linguistics*. (pp. 185-202). New York: Bloomsbury Academic.
- Cacciari C. (2014). Processing multiword idiomatic strings: Many words in one? In Järvikivi J., Pykkönen-Klauck P. & Laine M. (Eds.). *Words & Constructions: Language complexity in linguistics and psychology*, (pp. 267-293). Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Cambridge International Dictionary of Idioms*. (2002). Cambridge: Cambridge University Press.
- Dąbrowska, A. (2018). *A Syntactic Study of Idioms: Psychological States in English and Their Constraints*. Cambridge: Cambridge Scholars Publishing.
- Gibbs, R. (2007). Idioms and formulaic language. In Geeraerts D. & Cuyckens H. (Eds.). *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics*, (pp. 697-726). New York: Oxford University Press.
- Gibbs, R. (2017). *Metaphor Wars: Conceptual Metaphors in Human Life*. New York: Cambridge University Press.
- Gibbs, R., & Beitel, D. (1995). What proverb understanding reveals about how people think? *Psychological Bulletin*, 118, 133-154.
- Glucksberg, S. (1993). Idiom meanings and allusional context. In Cacciari C. & Tabossi P. (Eds.). *Idioms: Processing, Structure, and Interpretation*, (pp. 3-27). Hillsdale, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Kövecses, Z. (2010). *Metaphor: A Practical Introduction, 2nd Edition*. Oxford: Oxford University Press.
- Kövecses, Z. (2015). *Where Metaphors Come from: Reconsidering Context in Metaphor*. Oxford: Oxford University Press.
- Lakoff, G. & Johnson, M. (1980). *Metaphors We Live by*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Lakoff, G. (1986). A figure of thought. *Metaphor and Symbolic Activity*, 1, Issue 3. 215-225. https://doi.org/10.1207/s15327868ms0103_4
- Lakoff, G. (1987). *Women, Fire, and Dangerous Things. What Categories Reveal about the Mind*. Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Moon, R. (1998). *Fixed Expressions and Idioms in English: A Corpus-Based Approach*. Oxford: Clarendon Press.
- Naciscione, A. (2010). *Stylistic Use of Phraseological Units in Discourse*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Nunberg, G., Sag I. & Wasow T. Idioms. *Language*, 70, Issue 3. 491-538. 10.1353/lan.1994.0007
- OED: Oxford English Dictionary. *oed.com* Retrieved from <http://www.oed.com>
- Philip, G. (2011). *Colouring Meaning: Collocation and Connotation in Figurative Language*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Prandi, M. (2017). *Conceptual Conflicts in Metaphors and Figurative Language*. London: Routledge.
- Takács, I. (2016). *The Role of Conceptual Metaphors in our Thinking: A Cognitive Perspective*. Saarbrücken: LAP LAMBERT Academic Publishing.
- The Corpus of Contemporary American English. *corpus.byu.edu/coca/* Retrieved from <https://corpus.byu.edu/coca/>
- Wood, M. (1986). *A Definition of Idiom*. Indiana, Bloomington: Indiana University Linguistics Club.

Жанрові трансформації в авантюрно-пригодницькому романі В. Винниченка «Сонячна машина»

Л. М. Кулакевич

Український державний хіміко-технологічний університет, Дніпро, Україна
Corresponding author. E-mail: leda4a@gmail.com

Paper received 27.10.19; Accepted for publication 20.11.19.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2020-216VIII64-10>

Анотація. У статті викладено результати дослідження специфіки роману-антиутопії В. Винниченка. Підкреслено зорієнтованість твору на поетику авантюрно-пригодницького жанру. Визначено специфіку поєднання жанрових прийомів авантюрно-пригодницького й соціально-психологічного романів. З'ясовано, що жанровий код авантюрно-пригодницького нарративу обігрується на сюжетному рівні, а соціально-психологічного – у детальному презентуванні актантів. Розглянуто характер художнього моделювання образів, акцентовано, що ексклюзивною особливістю української антиутопії є характеристика головних героїв через бестіарні образи.

Ключові слова: авантюрно-пригодницький жанр, пригоди, бестіарні образи.

Вступ. 20–30-і роки ХХ ст. увійшли в українську історію як період великих зрушень не лише суспільно-політичного характеру, але й духовного, етико-естетичного, що були пов'язані зі свідомістю кожної людини й суспільства загалом. Повною мірою це відбилося в мистецькій сфері, зокрема в літературі, яка вийшла на новий рівень художнього осягнення буття світу та людини в ньому. Пошуки й експерименти в цьому напрямі української літератури 20–30 років ХХ ст. вилилися в надзвичайно цікаве явище – фантастичну прозу, явлену іменами П. Крата, Ю. Смолича, О. Слісаренка, а також романом В. Винниченка «Сонячна машина».

Короткий огляд публікацій за темою. Про складність і багатогранність роману В. Винниченка «Сонячна машина» (1922–24) свідчить хоч би те, що й нині літературознавці остаточно не визначилися в його жанровому визначенні. Так, П. Федченко називає його «соціально-утопічним» [11], М. Зеров [6], Л. Сенік, І. Драч [4] – утопією, Г. Баран [1] – пантопією, Г. Сиваченко [10] – антиутопією.

Матеріал і методи дослідження. Матеріалом дослідження є роман В. Винниченка «Сонячна машина». У дослідженні використовуємо структурно-семіотичний, текстологічний, рецептивний методи.

Формулювання мети й завдань статті. Метою дослідження є поетика роману «Сонячна машина» як репрезентанта авантюрно-пригодницького мета жанру.

Результати дослідження. Аналіз роману «Сонячна машина» засвідчив, що його поетика зумовлена жанровою твору поліфонічністю, адже в ньому використано мало не весь набір найбільш популярних мотивів авантюрно-пригодницького, соціально-психологічного, науково-фантастичного романів (родові легенди, пошуки стародавньої реліквії, адюльтер, соціальне падіння й проституція героїнь, геніальний винахід і замах на винахідника, його перебування в божевільні, втеча, подорож, несправжня смерть, перебудова світу, боротьба з ворогами й остаточна перемога нового ладу тощо). Твір є композиційно розлогим, має уповільнений розвиток сюжету і побудований за монтажним принципом, коли невеличкі фрагменти калейдоскопічно змінюють один одного. Романний час маркований метафорично – природним явищем: все розпочинається під час цвітіння бузку і завершується через рік, коли знову розквітає бузок. Роман має декілька сюжетних ліній і багато геро-

їв, долі яких так чи інакше пов'язані між собою. Відповідно до канону авантюрно-пригодницького жанру сюжетним каркасом є казковий/рицарський сюжет про те як чудовисько/капітал захопило країну і, щоб узаконити свою владу, прагне одружитися з принцесою. Зникає старовинна коронка – символ монаршої влади, і принцеса оголошує, що одружиться з ворогом, якщо той знайде родову реліквію. У традиціях авантюрно-пригодницького жанру В. Винниченка уникає натуралістичних описів тяжкого життя робітників і селян, у романі воно лише мається на увазі. Основну увагу в романі зосереджено на житті-симбіозі старої і нової еліти – «невеличкої купки вибраних людей» [2, 68]: банкіри прагнуть світової влади, одружуються з нащадками аристократичних родів, останні, задовольняючи матеріальні потреби, по суті обмінюють своїх дітей на капітал. Бездуховність правлячого класу експліковано узагальненим образом банкірів як «Усевладного Черева» і деталями зовнішності можновладців (велике черево має фінансовий геній Мертенз, віце-президент Штіфтель [2, 177]). Якщо раніше торгівці й лихварі/банкіри запобігали ласки дворян, то нині самі аристократи перебувають на службі в «Усевладного Черева» [2, 28]. У романі В. Винниченка своєрідно розгортається фаустіанський дискурс. Останній оприявнений як через хронотоп (усе відбувається в Німеччині – на батьківщині Фауста), так і на рівні сюжету – боротьби за форматування суспільства. Суспільний лад не влаштовує героїв, кожен з них пропонує свій «рецепт» політичних реконструкцій: Інарак і Макс Штор – через теракти, Еліза, принц Георг – реанімуванням монаршої влади, Рудольф Штор – шляхом наукового прогресу. У їхніх активних шуканнях відчувається фаустіанське прагнення домогтися свого за будь-яку ціну. Філософією політичної боротьби героїв є ніцшеанська мораль надлюдини, що на шляху до своєї мети має право знищувати інших, не зважаючи на засоби і наслідки. Так, заради перемоги аристократії Еліза готова продатися – одружитися з Мертензом; принц Георг ініціює інтервенцію військ Східних Держав; Мертенз наказує знищувати всіх, хто має стосунок до Інараку й сонячної машини; інараківці влаштовують теракти для можновладців, незважаючи на те, що разом з ними гинуть і звичайні люди. Загальний стан світу охарактеризовано в романі коротко: «Світ у замішанні, в непокої, в колотнечі» [2,

133], що є не випадковим, адже час написання «Сонячної машини» – це час збройної та ідеологічної боротьби за встановлення певного способу життя в масштабах країни і навіть світу.

Ми не знайшли жодних доказів того, що український письменник був ознайомлений з архетипною теорією К. Г. Юнга, однак саме вона, на нашу думку, є ключем до розуміння персонажів аналізованого роману. Свою теорію архетипів К. Г. Юнг створює приблизно в той період, коли В. Винниченко писав роман «Сонячна машина». Маска або Персона – описаний К. Г. Юнгом архетип, що представляє соціальну роль, яку грає людина, відповідно до вимог суспільства. Персона – те, ким позиціонує себе особа в суспільстві, соціальна маска, за якою людина ховає свою справжню суть [12, 220]. Та якщо згідно з К. Г. Юнгом, особа обирає маску свідомо, то в романі В. Винниченка людина позбавлена цього вибору. У «Сонячній машині» послідовно показано, що людина є невиліною вже в момент своєї появи на світ, адже залежно від того, у якій сім'ї народилася, яку стать має, вона проти власної волі отримує певний набір соціальних ролей – масок, змінити які не має права й тому змушена проживати чуже життя. Від такого стану речей страждають не лише бідні, але й багаті, що найбільш яскраво оприявлено долею графівни Труді Елленберг, яка закохується в сина лакея, хоче бути актрисою театру, однак через соціальні приписи не може ні одружитися з коханою людиною, ні виступати на сцені.

Стереотипність мислення і поведінки відповідно до своєї соціальної маски властива всім соціальним прошаркам (хіба що за винятком Труді Елленберг). Так, князь Альбрехт, старий граф Елленберг, лакей Ганс Штор навіть не припускають думки, що їхні діти можуть одружитися з особою з іншого соціального стану, старий Надель виганяє доньку з дому за те, що стала танцівницею, а граф-батько забороняє Труді стати актрисою, і тільки тому, що театр і танці в усіх соціальних прошарках асоціюються з розпустою. І навіть борець за рівні права людей Макс Штор не позбавлений традиційного для всіх часів і народів сексизму, адже «не може понизитись до того, щоб його жінка мала більше грошей, ніж він» [2, 100]. Прикметно, що сексизмом, згідно з яким основне призначення жінки «давати насолоду чоловікові» [2, 68], позначено стосунки між статями на всіх соціальних рівнях.

Винахід Рудольфа Штора зриває з усіх соціальні маски, знецінюючи всі статусні здобутки людства (гроші, коштовності, дворянський титул тощо). Навіть коронка – «символ шляхетної королівської влади» [2, 81] і її родового успадкування, перетворюється на звичайну річ, у цій залишається лише справді життєво необхідне – житло й одяг.

Центральною фігурою роману безперечно є принцеса Еліза, тому по суті весь твір можна розглядати як її покрокове звільнення від соціальних стереотипів як представниці найбільш «замаскованого» суспільного класу. Це пошарове знімання маски з героїні – «роздягання догола душі», «роздягання до людини» [2, 587] – відбувається поступово насамперед через усвідомлення нею власної тілесності та сексуальності й оприявнюється через поступове фізичне оголення (прогулюючись у темному парку, Еліза знімає шаль і завдяки цьому, хоч і проти власної волі, уперше в житті відчуває на своєму

напівоголеному тілі руку чоловіка і саме в цей момент вона уперше поводить не як принцеса, а як звичайна жінка).

В аскетичному побутуванні героїні також вгадується «фаустіанський слід». Якщо гетевський Фауст прагнув віднайти в стародавніх рукописах сенс життя, то принцеса Еліза вже має його і студіює науку аби знайти ту мудрість, яка за родовою легендою поверне монаршу владу. В Елізи, як і у Фауста, смак до життя з'являється тільки після того, як вона зазнає справжнього кохання. Раніше правила монаршої поведінки не пригнічували принцесу, та життєві обставини, несподіване кохання до сина лєокая, еротичні сні і невтолена жага змушують її замислитися над власними прагненнями не лише як нащадка давнього монаршого роду, але і як жінки, прислухатися до потягів власного тіла. І якщо зразу Еліза страждає, соромиться своїх нових відчуттів, приховує їх, то в епоху сонячної машини, коли всупереч старим стереотипам змушена сама собі прати, готувати, прибирати, вона нарешті дає волю й одвічному жіночому інстинкту кохати і бути коханою: «Кінець! Нема лубка» [2, 598]. Розуміння Елізою атавістичності колишніх соціальних приписів і повну її свідому відмову від них передано через психологічну деталь внутрішнього стану – «найжана всією шерстю душі» [2, 598].

Та все ж зривання лубка/маски означало не соціальне пониження героїні, а усвідомлення свого справжнього призначення: як висококультурна й освічена істота, аристократка, вона власним прикладом має навертати народ до роботи, науки, культури, жити поруч з ним. У цьому й полягав сенс батьківського і родового заповіту: «Працюй далі на собою, готуй себе бути на височині науки, досвіду, знання людей і свого великого народу» [2, 16]; «принцеса має від свого роду заповіт: перевчити всі книжки на світі, і коли не зостанеться ні одної не перевченої нею, тоді ота коронка, що пропала, стане справжньою коронкою, і в Німеччині знову повернеться колишня монархія» [2, 83]. Родова легенда набуває символічного значення: стародавня коронка/влада зникла через відсутність мудрості в монархів і повернеться реліквія, тобто влада стане справжньою, лише з освіченістю і життєвою мудрістю нащадка роду.

Якщо в авантюрно-пригодницьких творах образи героїв зазвичай виписані схематично, то В. Винниченко виписує своїх актантів об'ємно. У портретному живописі роману «Сонячна машина» провідною є поетика повторюваної деталі. Так, наскрізною в зовнішньому портретуванні принцеси Елізи є «маленька червона голова золотистої гадючки на плечах чорного лебедя» [2, 21], що дає можливість акцентувати на мудрості й жіночності героїні як іманентних рисах її характеру. Слід відзначити, що в аналізованому романі тваринні коди є наскрізними. Характеристику героїв через бестіарні образи можна пояснити як і тим, що В. Винниченко був вихідцем із селянської сім'ї, так і біологізмом, який не втратив своєї популярності на початку ХХ ст.

Тваринне існування світу, де «еквівалентом щастя» є гроші, адже вони – «конденсовані радощі й цінності життя, коли в них, як у казковій, чудодійній скринці, сховане все, що існує на світі» [2, 183], оприявлено в романі «Сонячна машина» через експліцитне й емпліцитне портретування героїв: Мертенз має «квадратові

конячі зуби» [2, 22], у момент небезпеки він виглядає як «зацькований кабан» [2, 189]; своїх колег-багатіїв фінансовий геній сприймає як «зграю псів», яка може розірвати на шматки всякого, хто забиратиме в них гроші [2, 171]; Вінтер, секретар Мертенса – «високий, тонкий, з підібганим животом і довгою фізіономією хорта» [2, 7]; герцог бравншвайзький має «очі рудого теляти» [2, 106]; графиня Елленберг – «ізлякана мишка» [2, 16], «старенька чорненька собачка під піднятою ногою хазяїна» [2, 17]; старий граф Елленберг – «костистий старий віл» [2, 17], «старий, жовтий, лютий кіт» [2, 54]; граф Адольф має «котячу інохідь» [2, 18], «ніжноркотливий голос» [2, 23], він «старий ягуар» [64], посміхається «як вірний собака» [2, 132]; детектив Тіле нагадує «запального сетера» [2, 195]; Шпіндлер має «голівку мавпи» [2, 59], «кудлату й велику, як у пуделя» [2, 60]; у Сузанні Фішер очі «коров'ячі, темні, вогкі» [2, 90]; у мільйонера Ягмана «оченятка, як у цікавого, ненажерного поросяти» [2, 171]; інараківець Рінкель сприймає власну дружину як квочку, що «квокче над хореньким курчатком» [2, 182]; аристократи на зібранні – «як голови худоби вздовж ясел до оберемка сіна» [2, 43]; очі Макса «очі старого пса Трезора, коли йому авто переїхало ногу» [2, 141]; Еліза – «молода золота левиця» [2, 63]. Та водночас в романі неодноразово акцентується на тому, що саме тварини зберегли «одверте, природне й таке невинно чисте» [2, 35, 95]. Прикметно, якщо в першій частині роману різні герої скидаються на різних тваринок, що так чи інакше виражали їхню внутрішню суть, то вже в другій частині роману наскрізним стає образ стада, отари.

Мислителі і письменники сходяться в тому, що саме голод як базова потреба змушує одну людину підпорядковуватися іншій, тому людство може здобути свободу, лише ліквідувавши голод. Так, у романі Є. Замятіна «Ми» їжа виготовляється з нафти. У В. Винниченка проблема харчування вирішується набагато природніше: будь-яка рослинна маса за допомогою поту і сонця перетворюється на смачний хліб. Винниченко як глибокий знавець людини не мав ілюзій щодо останньої. Лише деякі особи, що завдяки сонячній машині здобули незалежність, продовжували жити і працювати. У романі послідовно показано, що перетворення основної маси населення країни в отару є цілком закономірним і відбувається через невиробленість у людях глибоких моральних якостей, відсутності духовних орієнтирів, адже до появи сонячної машини життя значної частини громадян полягало в щоденній виснажливій праці за шматок хліба.

Через тотальний занепад усього людського в епоху сонячної машини акцентовано, що забезпечення їжею жодною мірою не повинно сприйматися людьми як остаточна мета, досягнення якої дозволяє нічого не робити, а навпаки, має розглядатися ними як старт для професійної і творчої діяльності. Саме праця є сенсом людського життя, вона є не лише засобом фізичного виживання, але й самоціллю, адже саме вона відрізняє людину від тварини і вивисує над нею. Через асоціативний ланцюг мікрообразів сонячний хліб – нектар, бджолиний мед – нектар, у лабораторії Руді постійно гудуть бджоли, лейтмотивний образ Елізи як «цариці-матки» [2, 43] («істинно – впушено у вулії царицю-

матку» [2, 43]); «Вилетіла матка з вулія. Й без ладу гудуть і тикаються в стіни безпорадні бджоли» [2, 110]), можна декодувати як те, що ідеальним зразком для наслідування є життя бджолої сім'ї, для якої постійна праця (збирання меду) є інстинктивною. Як у бджолиних сім'ях існує чіткий поділ функцій між індивідуумами, так і серед людей поділ обов'язків неминучий. Та призначення аристократії як правлячого класу не споживати плоди праці інших, а мудро керувати діяльністю народу. Відповідно принцеса Еліза як «цариця-матка» [2, 43] має опікуватися своїм народом-роєм, об'єднувати його навколо себе, їсти те, що і звичайні люди-бджоли, жити в тих же умовах/вулику, що й інші, обслуговувати себе, і при цьому виконувати свої функції – творити народ (мається на увазі не безкімечо народжувати дітей, як бджолина матка, а фігурально – підтримувати його, розвивати, слідкувати за порядком). Звертаємо увагу на те, що В. Винниченко уникає соціологізаторського зображення капіталістів та аристократів як соціальних паразитів, які нічого не роблять, лише п'ють та гуляють. У романі «Сонячна машина» всі чоловіки, незалежно від соціального статусу перебувають на службі, кожен виконує певні обов'язки в апараті державного управління, працюють усі, що виражено через наскрізний для роману мікрообраз поту як іманентної ознаки фізичної і розумової праці (пітніють усі!).

У романі В. Винниченка виразно прочитується думка про те, що не соціальний статус батьків робить людину винятковою, а її власні вміння і прагнення (Мертенз походив з бідної сім'ї, працював на фабриці, але через свій фінансовий геній став власником мало не половини Німеччини; Рудольф Штор, будучи сином льокаря, став геніальним хіміком). Відповідно аристократизм людини має визначатися її здібностями, освіченістю, та найголовніше – стилем життя – аскетизмом (Еліза як істинна аристократка «вроджена, послана від самого бога» [2, 30], «поводиться, як королева, і живе, як черниця» [2, 30]; Рудольф – амбітна людина, що як усі люди, мріє «їздити на возі слави» [2, 21], анахорет, саможертвований, здатний на героїзм). Саме амбітність й аскетизм об'єднує трьох, здавалося б, непоєднаних героїв, що уособлюють різні грані розвитку народу: Елізу (культура), Рудольфа (науковий геній) і Мертенза (фінансовий геній).

Основною ідеєю утопії була всезагальна рівність, однак кожен мислитель розумів цю рівність по-своєму. Так, у «Місті Сонця» Т. Кампанелли кожна людина виконує всю життєво необхідну роботу сама – вона і воїн, і садівник, і швець, і будівник. Деяко інакше, не без урахування реалій утілення соціалізму в СРСР, потрактовували соціальну рівність письменники ХХ ст. У романі Є. Замятіна «Ми», а згодом і в О. Оруелла «1914» омріяна всіма країна рівності постає як тоталітарна поліцейська держава, де культивується сірість та ординарність, а свобода вибору є ілюзорною, оскільки передбачає вибір із запропонованого, а не можливого. У романі В. Винниченка, порівняно з іншими творами-утопіями чи антиутопіями, майбутнє з сонячною машиною передбачає відсутність уніфікованості, розмаїття життєвого існування: кожен сам буде вирішувати, чим він займатиметься і чи працюватиме взагалі. Водночас

у романі є думка про те, що соціальне розшарування неминуче навіть в епоху сонячної машини, адже пов'язане з різними інтелектуальними і фізичними можливостями кожної людини. Долями своїх героїв письменник ще раз підтверджує абсолютний закон: «рівності людей не було, ніде немає й бути не може. Слабші й дужчі, гірші й кращі, чернь і аристократія. Так було завжди, так є тепер і так буде повік. Міняються тільки форми, але сам закон зостається непорушним і незмінним» [2, 67]. Одночасно провідною є думка про те, що суспільство формує людину, а отже, і здатне її переробити. Так, жорстоке і зневажливе ставлення Мертенза до всіх має суспільне коріння: у суспільстві вітають не людину, а її походження чи гроші. У романі наскрізною є ідея того, що кожна людина має сама обрати своє життя, навіть якщо це тваринне існування, обмежене їжею і сексом.

Винниченкова людина є дуже складною, суперечливою й неоднозначною натурою, тому, знищивши одних ідолів, вона тут же творить нових, що чітко й неоднозначно виявляється через ставлення народу до винахідника сонячної машини: «А Рудольф Штор цупко стоїть на ногах. На нього оберемками валяться самі скарги, сварки, непорозуміння. На нього накладено вагу судді, арбітра, авторитету, ідола. Ідолопоклонними руками його винесено на шпиль, обвішано страшним довір'ям, обмотано обожненням» (підкреслення наше – Л. К.) [2, 535]. Відповідно до жанрового канону пригодницької літератури і любов принцеси Елізи, найкрасивішої жінки країни, дістається новому володарю людських душ.

Якщо у пригодницьких творах події подаються через призму світобачення головного героя, то в романі В. Винниченка все «забарвлено» суб'єктивним сприйняттям різних персонажів, що виявляється через їхнє

невласне пряме мовлення. Дійсність розкривається під різними кутами зору, а її оцінювання позначене життєвим досвідом кожного з актантів. У творі відсутня тенденційність, кожен герой є рупором певних ідей, тому дуже важко визначити, на чиему боці автор. Через думки і вчинки персонажів представлено майже всі модні на момент написання роману соціологічні теорії: шопенгауєрівської ідеї волі до влади як іманентної риси людини (Мертенз, принц Георг, принцеса Еліза), ніцшеанської філософії надлюдина («Історію роблять великі сильні одиниці» [2, 106]), фрейдизму (Мертез обирає Елізу, оскільки вона нагадує йому жінку, з якою він отримав перший сексуальний досвід), натуралізму (герої є закономірним продуктом свого суспільства, у якому найбільшою цінністю є гроші, бо за них можна купити все), гуманізму (у «Сонячній машині» це проявилось в ідеї оновлення суспільства через моральне удосконалення людей).

Характерною рисою пригодницького жанру є чорнобілість світу, у якому герої чітко поділені на позитивних і негативних. Однак у «Сонячній машині» такого поділу здійснити не можна. Дії і вчинки героїв пов'язані з авантюрними соціальними перетвореннями (Макс Штор), корисливими мотивами (молодий граф Елленберг), зі зміною соціального статусу (Мертенз), науковим честолюбством (Руді Штор), що вказує на авантюрно-пригодницький характер роману.

Висновок. Роман В. Винниченка «Сонячна машина» орієнтований на поетику авантюрно-пригодницького і соціально-психологічного романів. Жанровий код авантюрно-пригодницького нарративу обігрується на сюжетному рівні, а соціально-психологічного – у детальному презентуванні актантів. Особливістю моделювання героїв є використання бестіарних образів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баран Г. «Сонячна машина» В. Винниченка у контексті світових утопій і антиутопій // Українська мова і література в школі. 2000. № 1. С. 52–59.
2. Винниченко В. Сонячна машина: роман. Київ : Дніпро, 1989. – 619 с.
3. Драч І. «Біополітичні універсалії» як підстава антропологічного аналізу роману-утопії «Сонячна машина» В. Винниченка // Studia Methodologica : альманах. 2008. Вип. 25. С. 85–89.
4. Зеров М. «Сонячна машина» як літературний твір // Твори. Київ : Дніпро, 1990. Т. 2. С. 435–457.
5. Сиваченко Г. «Сонячна машина» В. Винниченка і роман-антиутопія XX сторіччя // Слово і час. 1994. №1. С. 42–47.
6. Федченко П. Соціальна фантастика Володимира Винниченка // Винниченко В. Сонячна машина. Київ : Дніпро, 1989. 619 с.
7. Юнг К. Г. Аніма і анімус // Очерки по психології бессознательного. Москва : Когито-Центр, 2010. С. 215–241.

REFERENCES

1. Baran H. V. Vynnychenko's «Solar Machine» in the context of world utopias and dystopias // Ukrainian language and literature at school. – 2000. – № 1. – P. 52–59.
2. Vynnychenko V. Solar machine: novel. Kyiv : Dnipro, 1989. 619 p.
3. Drach I. «Biopolitical universaria» as the basis of anthropological analysis of the utopian novel «The Solar Machine» // Studia Methodologica. 2008. – Vol. 25. P. 85–89.
4. Zerov M. «The Solar Machine» as a literary work // Writings: 2 v. – Kyiv : Dnipro, 1990. – T. 2. – P. 435–457.
5. Syvachenko H.V. Vynnychenko's «Solar Machine» and the dystopian novel of XX century // Word and time. – 1994. – №1. – P. 42–47.
6. Fedchenko P. Social science fiction by Volodymyr Vynnychenko // Vynnychenko V. Solar machine. Kyiv : Dnipro, 1989. – 619 p.
7. Jung C. J. Anima and Animus // Essays on the psychology of the unconscious. Moskva : Kohyto-Tsentr, 2010. – P. 215–241.

Genre transformations in the adventure novel of V. Vynnychenko «Solar machine»

L. M. Kulakevych

Abstract. The results of the study of the specificity of V. Vynnychenko's dystopian novel have been presented in the article. The orientation of the work to the poetics of the adventure genre has been emphasized. The specificity of the combination of adventure and social-psychological novels genre techniques has been determined. It has been found that the genre code of the adventure narrative is played over at the story level, and the socio-psychological - in the detailed presentation of the actants. The character of artistic modeling of images has been reviewed. It has been emphasized that the exclusive feature of Ukrainian dystopia is the characterization of the main characters through the bestiary images.

Keywords: adventure genre, adventures, bestiary images.

Статус відокремлення в системі синтаксичних зв'язків

О. О. Новікова

Донецького юридичного інституту МВС України
Corresponding author. E-mail: novikova03@ukr.net, orcid.org/0000-0002-8498-1736,

Paper received 07.01.20; Accepted for publication 20.01.20.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2020-216VIII64-11>

Анотація. У статті з'ясовано сутність відокремлення, уточнено його статус у системі синтаксичних зв'язків між членами речення. Семантичні зв'язки відокремленого члена є різноспрямованими; формальний зв'язок може бути як односпрямований, так і двобічний. Мета відокремлення – увиразнити якість додаткове повідомлення щодо одного зі слів або всього речення. Засобами відокремлення є зміни висоти тону, вимови, ритму, паузи, а також зміна розташування членів. Відокремлення – це приналежність простому реченню, незважаючи на певну схожість відокремлених членів з предикативними частинами складного речення.

Ключові слова: відокремлення, речення, висловлення, ускладнене речення, інтонація, експресивний засіб.

Вступ. У сучасній лінгвістиці відсутня загальноприйнята дефініція простого ускладненого речення, що пояснює різноспрямованість тих синтаксичних явищ, які практично підведені під термін «ускладнення». У зв'язку з цим актуальним постає питання типології ускладнювачів простого речення, увиразнення тих ознак, які дозволяють виокремлювати просте ускладнене речення з-поміж інших синтаксичних одиниць. Для глибокого розуміння ролі відокремлення доцільно з'ясувати сутність відокремлення, уточнити його статус у системі синтаксичних зв'язків між членами речення.

Короткий огляд публікацій за темою. Вперше на інтонаційно виділювані й невиділювані члени речення звернув увагу О. О. Потебня [22, с. 122]. Згодом О. М. Пешковським був уведений термін «відокремлений член речення» [21, с. 291]. Цей лінгвіст сформулював базові ознаки відокремлених другорядних членів речення, ґрунтуючись при цьому в основному на їхніх інтонаційних показниках. Подальше дослідження цього питання тривало в чотирьох аспектах: фонетичному, логіко-семантичному, синтаксичному й комунікативному. Дослідники цього явища на матеріалі англійської мови (наприклад, І. П. Іванова та ін.), крім сегментних особливостей відокремлення, акцентують увагу на ньому як прийомі семантичного виділення члена речення фонетичними (в основному просодичними) засобами [13, с. 228]. О. С. Ахманова під відокремленням розуміє виділення якогось члена речення за допомогою фонетичних засобів: пауз, інтонації і фразового наголосу, з метою зробити окремий елемент більш помітним і синтаксично незалежним [2, с. 274]. Автори практичних граматики англійської мови або зовсім не аналізують проблему відокремлення як синтаксичне явище, або описують тільки відокремлений додаток як член речення, що містить ідентифікацію, експлікацію або додаткову інформацію про особу чи предмет, позначений антецедентом [9, с. 377–378]. Зарубіжними лінгвістами – авторами комунікативних граматики англійської мови – в розділі «синтаксис» проблема відокремлення зовсім не проаналізована [25]. У лінгвоукраїністиці питання відокремлених членів речення опрацьовано в лінгвістичних студіях І. О. Аксьонової, М. О. Вінтоніва [8]; І. Р. Вихованця [7]; К. Г. Городенської [10]; А. К. Мойсієнко [19] та ін.

Мета – комплексно проаналізувати функційне навантаження відокремлених одиниць у структурі простого ускладненого речення.

Матеріалом дослідження слугували тексти української художньої літератури. Для досягнення поставленої мети в статті використано описовий метод із прийомами наскрізного виписування, метод зіставлення й систематизації – для відбору й інтерпретації фактичного матеріалу; структурний – для аналізу специфіки речень із відокремленими членами.

Результати та їх обговорення. Вивчення відокремлення як синтаксичного явища має тривалу історію. За час свого існування лінгвістична теорія удосконалювалася, видозмінювалися наукові напрями і виникали нові, змінювалися орієнтири у вивченні відокремлення як особливого типу синтаксичного зв'язку. У «Русской грамматике» в аналізі відокремлення, яке описує не тільки фонетичні та граматичні характеристики відокремлення, але і його семантичні особливості. Автори граматики називають відокремленням «інтонаційне виділення такого члена речення», який поширює не тільки слово, яке є його антецедентом, а й ще яке-небудь інше слово або член речення. З цього випливає, що семантичні зв'язки відокремлених членів мають різноспрямований характер [24, с. 180].

Г. В. Колшанський у визначенні відокремлення акцентує увагу на синтаксичній позиції в структурі речення, стверджуючи, що особливість відокремлення виявлювана в тому, що воно, будучи граматичним засобом виділення, є тільки в певних синтаксичних позиціях у реченні [16, с. 113]. Л. С. Бархударов відокремленими називає другорядні члени речення, що інтонаційно, а іноді позиційно відокремлені від означуваних ними членів. Відокремлені члени, на відміну від невідокремлених, утворюють окрему від означуваного члена синтагму, вимовлену на більш низьких тонах, ніж інші синтагми в реченні (на письмі це інтонаційне оформлення зазвичай відокремлене комою) [5, с. 361–362].

Аналіз інтерпретації відокремлення різними лінгвістами засвідчує про те, що це явище не має певного статусу серед синтаксичних явищ. Поняття відокремлення в лінгвістичній літературі потрактовують широко і розмито. Під нього підпадають різні за своєю синтаксичною суттю явища: всі випадки інтонаційних і пунктуаційних відокремлень окремих членів речення.

ня, вставні речення, парентетичні конструкції, експресивні засоби виділення, тобто виділення мовних одиниць різного рівня, зумовлене різними причинами. Автори, що досліджують проблеми синтаксису, розглядають відокремлення в основному на формально-граматичному (синтагматическом) рівні, і як основні виділяють різні ознаки: просодичні (інтонаційне виділення, логічний наголос, паузація – в усному мовленні), графічні (пунктуаційні виділення на письмі), підкреслено послаблений зв'язок відокремленого члена з означуваним (антецедентом), граматична і семантична незалежність відокремленого члена, його незначна конструктивна роль у структурі речення, його особлива позиція в системі членів речення. При такому підході основною функцією відокремлення є функція здійснення синтаксичного зв'язку між членами речення: відокремлення витлумачують як засіб уточнення синтаксичних відношень, як виразник послабленого зв'язку між членами речення, при цьому не враховано семантичні особливості відокремлюваних членів.

Однак специфіка відокремлення полягає не тільки в тому, що воно є засобом граматичного (синтаксичного) зв'язку між членами речення, а й у тому, що воно, будучи синтаксичним засобом зв'язку, одночасно є засобом, що сприяє здійсненню семантичного зв'язку між відрізками тексту, вище ніж речення.

Під терміном «ускладнення речення» розуміємо синтаксичну одиницю з одним предикативним центром, якій притаманні синтаксичні й семантичні зв'язки та відношення, що доповнюють зв'язки та відношення між членами простого неускладненого речення [Див.: 13, с. 88; 23, с. 8]. У нашій статті за робоче визначення відокремлення приймаємо таку дефініцію: «Відокремленими називають другорядні члени речення, інтонаційно, а іноді позиційно відокремлені від визначених ними членів. Відокремлені члени, на відміну від невідокремлених, утворюють окрему від головного члена синтагму, вимовлену на більш низьких тонах, ніж інші синтагми в реченні (на письмі це інтонаційне оформлення зазвичай відзначається комами) [5, с. 361–362].

Відокремлені члени речення можуть бути виражені як окремими повнозначними частинами мови, так і зворотом. «Зворот – це член речення, що ускладнює просте речення» [23, с. 17]. Він може бути репрезентований однією словоформою або мати складну внутрішню будову, один зворот може входити до складу іншого. Зворот може бути оформлений не тільки за допомогою інтонації, але і за допомогою форми слова, сполучника чи сполучного слова: дієприслівниковий зворот, інфінітивний, прикметниковий, відмінковий тощо. Звороти можна класифікувати за семантичною роллю (порівняльний), синтаксичними відношеннями (приєднувальний, уточнювальний, напівпредикативний тощо). Їм притаманна функційна єдність, цілісність, членованість у реченні. А. Ф. Прияткіна пропонує таку дефініцію звороту: «Зворот – це член речення, що має єдину функцію незалежно від кількості складових його словоформ і характеру зв'язку між ними» [23, с. 17].

Відокремлена обставина зазвичай виражена дієприслівником чи дієприслівниковим зворотом, у

реченні є додатковою характеристикою суб'єкта, яка вказує на процесуальну ознаку. Така характеристика передбачає іншу предикативну ознаку того ж суб'єкта, який є основним: *А коли десь серед натовпу в цей час була Надька Винниківна, то на неї, розпашілу від затаєних гордоців, озирались дівчата, радіючи заздрісне: ось такого зуміла причарувати, завабити, без пам'яті зуміла в себе залюбити!* (О. Гончар). Функція додаткової предикативності покладена в основу дефініції граматичного значення дієприслівника: «додаткова дія» є не що інше, як позиція в реченні. Значення додаткової предикативності може бути передане й відокремленим означенням, вираженим інфінітивом, що стоїть поза основною предикацією і віднесений до іменника як суб'єкта дії. Напр.: *У нього була хороша звичка – записувати в щоденник підсумки дня* (Українська правда. – 11.02.106).

Відокремлення – це навмисне ритміко-інтонаційне й смислове вичленування в складі конкретного речення слова або групи слів. Відокремлюваний член має послаблений синтаксичний зв'язок з іншими членами. Такий член речення за змістом зараховують не тільки до того члена, від якого він залежить граматично, але ще й до якогось іншого його члена.

Семантичні зв'язки відокремленої обставини зі стрижневим словом є різноспрямованими; формальний зв'язок може бути як односпрямований, так і двобічний. Наприклад, у реченні *Козаков у своїх трофейних чоботях із широкими, низькими халявами, в яких він здавався трохи розкарякуватим, ішов, ступаючи на п'яти, подавши усім корпусом вперед, і розповідав, що він тікає з госпіталю* (О. Гончар) головний член відокремленого звороту граматично залежить від дієслова-присудка, а семантично – від дієслова-присудка і від підмета, оскільки називає його додаткову процесуальну ознаку.

Відокремленим означенням притаманні такі диференційні ознаки: мають двочленну структуру, утворену поєднанням головного члена, вираженого іменником (займенником), і атрибутивного звороту, що складається з головного слова і залежних від нього слів або тільки з головного слова, конституюючи певний вид конструкції з його особливостями; їм притаманна граматична категорія додаткової предикативності, що виражає своє значення за допомогою залежного таксису і певних засобів, які дозволяють вступити в таксисні відношення з предикатом основної частини. Важливою особливістю відокремлених означень є суб'єктно-предикатна розчленованість, що в комплексі актуалізує цю додаткову предикативність; реалізують у мовленні вказану предикацію, як другорядне висловлення в межах ускладненого речення; входять до семантико-синтаксичних відношень з атрибутивними утвореннями різних рівнів, реалізуючи свої семантичні й функціональні особливості.

У сучасній українській мові активно вживаними є речення, ускладнені відокремленими означеннями. Залежно від позиції означення щодо антецедента їх поділено на два різновиди: препозитивні, напр.: *Наляканий, він нічого не розумів і тільки міцно тримався за Жукову майку, як за єдиний рятунок* (В. Шкляр); *Знесилена горем, розморена хатнім теплом, Шура схилилася потім на бильце канапи й заснула...* (О.

Гончар) й постпозитивні означення, напр.: *Я стояла посеред дороги під нещадно палючим для цієї пори сонцем, як мара: з вишмаганим вітром волоссям, розпачливо розвівши руки, ніби намагалася обняти весь простір, заповнений невловимим чоловіком, який ще секунду тому махав мені легковажною своєю долонею з прочиненого вікна авто* (М. Матіос).

Пре- та постпозитивні означення може бути контактним, напр.: *Наляканий, він нічого не розумів і тільки міцно тримався за Жукову майку, як за єдиний рятунок* (В. Шкляр); *Я стояла посеред дороги під нещадно палючим для цієї пори сонцем, як мара: з вишмаганим вітром волоссям, розпачливо розвівши руки, ніби намагалася обняти весь простір, заповнений невловимим чоловіком, який ще секунду тому махав мені легковажною своєю долонею з прочиненого вікна авто* (М. Матіос); *Єфрейтор, наляканий навальним рухом радянських військ, засумував і цікавився тільки спиртом* (М. Дашкієв) і дистактним, напр.: *Безмірна далечінь лежить перед косарем, оповита рожевим туманом, що наближається до нього, наляканий сонцем* (М. Стельмах); *Встрелили попа, а з жонкою його щось такеє зробилося, що бродила яна по селу наче мара, а тади на гілляці її знайшли, захололу уже* (В. Дрозд).

Препозитивне означення зазвичай не відокремлюємо, крім тих випадків, коли воно має обставинний відтінок або відділене від стрижневого слова іншим (іншими) членом речення, напр.: *Змучена мовчанням (жодної мови, якою телготали туристські зграї, Оль-*

га не знала), душа жінки розквітла і полетіла на-встріч знайомій говірці (Г. Тарасюк).

Означення, що стосуються особового займенника, відокремлюють не залежно від позиції, напр.: *Розхристана й перелякана, з разком намиста на шиї та якимсь пір'ям у волоссі, вона тулилася в куточку, наче зацьковане звіре* (М. Соколян).

Відокремлюють також означення, яке стосується пропущеного головного слова, напр.: *Невідомий нікому, сідаю на лавку, слухаю і дивлюся* (М. Стельмах).

Постпозитивні узгоджені означення, виражені прикметником чи дієприкметником, завжди відокремлені, напр.: *Перед очима ж Сигізмунда-Августа гостина в шинку під Гусятином, коли у князя Калиновського були на полюванні, мед і вино тоді рікою лилися, а воевода Зборовський, напоєний сонним зіллям, безпробудно, мертво спав у горішньому мешканні, поки не спустився в шинок у нічній сороч* (П. Углярєнко).

Висновок. Ускладнене речення займає особливу позицію з-поміж таких синтаксичних одиниць, як словосполучення, просте та складне речення. Поняття ускладнене речення об'єднує різні синтаксичні структури на формально-граматичному та семантико-синтаксичному рівнях, зближуючись то з простим, то зі складним реченням. Диференційною ознакою речення з відокремленими членами є наявність додаткової предикативності. Перспективу подальшої роботи вбачаємо в комплексному аналізі відокремлених членів речення в різносистемних мовах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н. Д. Предложение и его смысл. Логико-семантические проблемы. Москва: Наука, 1976. 383 с.
2. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов; 3-е изд., стереотипное. Москва: КомКнига, 2005. 576 с.
3. Бабайцева В. В. Русский язык. Синтаксис и пунктуация. Москва: Просвещение, 1979. 269 с.
4. Бархударов Л. С. Структура простого предложения современного английского языка. Изд. 2-е. Москва: ЛКИ, 2008. 200 с.
5. Бархударов Л. С., Штелинг Д. А. Грамматика английского языка в систематическом изложении. Изд. 6-е. Москва: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2012. 424 с.
6. Блох М. Я. Теоретические основы грамматики. Изд. 4. Москва: Высшая школа, 2005. 239 с.
7. Вихованець І. Р. Грамматика української мови. Синтаксис. Київ: Либідь, 1993. 368 с.
8. Вінтонів М. О., Аксьонова І. О. Типологічні вияви синтаксичних конкретизаторів у сучасній українській мові. *Science and Education a New Dimension. Philology*. Budapest, 2018. VI(47), Issue: 160. С. 71–74.
9. Ганшина М. А., Василевская Н. М. Практическая грамматика английского языка. Изд. 9-е. М.: Высшая школа, 1964. 548 с.
10. Городенська К. Г. Деривація синтаксичних одиниць. Київ: Наук. думка, 1991. 192 с.
11. Золотова Г. А. Коммуникативные аспекты русского синтаксиса. Москва: Наука, 1982. 368 с.
12. Золотова Г. А. Очерки функционального синтаксиса русского языка. Москва: Наука, 1973. 352 с.
13. Иванова И. П., Бурлакова В. В., Почепцов Г. Г. Теоретическая грамматика современного английского языка: Учебник. Москва: Высш. школа, 1981. 285 с.
14. Камынина А. А. Современный русский язык. Синтаксис простого предложения: Осложнение простого предложения полупредикативными членами. Москва, 1983. 102 с.
15. Ковтунова И. И. Современный русский язык. Порядок слов и актуальное членение предложения. 2-е изд., стер. Москва: Едиториал УРСС, 2002. 240 с.
16. Колшанский Г. В. Логика и структура языка. Изд. 2-е. Москва: КомКнига, 2005. 240 с.
17. Лингвистический энциклопедический словарь. Под ред. В. Н. Яревой. Москва: БРЭ, 2002. 709 с.
18. Мещанинов И. И. Члены предложения и части речи. Москва; Л.: Изд-во АН СССР, 1945. 321 с.
19. Сучасна українська літературна мова: Морфологія. Синтаксис/А. Мойсієнко та ін. Київ, 2010. 374 с.
20. Петерсон М. Н. Очерк синтаксиса русского языка. Москва; Ленинград, 1923. 129 с.
21. Пешковский А. М. Русский синтаксис в научном освещении. Москва: Учпедгиз, 1935. 452 с.
22. Потєбня А. А. Из записок по русской грамматике. Т. 2. Москва: Просвещение, 1958. 406 с.
23. Прияткина А. Ф. Русский язык. Синтаксис осложненного предложения. Москва: Высш. школа, 1990. 176 с.
24. Русская грамматика: в 2-х т./под ред. Н. Ю. Шведовой]: Т. II. Москва: Наука, 1980. 710 с.
25. Quirk R., Greenbaum S., Leech G., Svartvik J. Comprehensive Grammar of the English Language; Index by D. Crystal. Harlow, Essex, 2000. 1779 p.

REFERENCES

1. Arutyunova N. D. Predlozhenie i ego smysl. Logiko-semanticheskie problemy [Sentence and its meaning. Logical and semantic problems]. Moskva: Nauka, 1976. 383 s.
2. Ahmanova O. S. Slovar' lingvisticheskikh terminov; 3-e izd., stereotipnoe [Dictionary of linguistic terms]. Moskva: KomKniga, 2005. 576 s.

3. Babajceva V. V. Russkij yazyk. Sint aksis i punktuaciya [Russian language. Syntax and Punctuation]. Moskva: Prosveshchenie, 1979. 269 s.
4. Barhudarov L.S. Struktura prostogo predlozheniya sovremennogo anglijskogo yazyka. Izd. 2-e [Simple sentence structure in modern English]. Moskva: LKI, 2008. 200 s.
5. Barhudarov L. S., Shteling D. A. Grammatika anglijskogo yazyka v sistematischeskom izlozhenii [Systematic English grammar]. Izd. 6-e. Moskva: Knizhnyj dom «LIBROKOM», 2012. 424 s.
6. Bloh M. Ya. Teoreticheskie osnovy grammatiki. Izd. 4 [Grammar Theory]. Moskva: Vysshaya shkola, 2005. 239 s.
7. Vykhovanets I. R. Hramatyka ukrainskoi movy. Syntaksys [Grammar of Ukrainian language. Syntax]. Kyiv: Lybid, 1993. 368 s.
8. Vintoniv M. O., Aksonova I. O. Typolohiini vyivi syntaksychnykh konkretyzatoriv u suchasni ukrainskii movi [Typological manifestations of syntactic concretizers in modern Ukrainian]. Science and Education a New Dimension. Philology. Budapest, 2018. VI(47), Issue: 160. C. 71–74.
9. Ganshina M. A., Vasilevskaya N. M. Prakticheskaya grammatika anglijskogo yazyka [Practical English grammar.]. Izd. 9-e. M.: Vysshaya shkola, 1964. 548 s.
10. Horodenska K. H. Derevatsiia syntaksychnykh odynyt: monohrafiia [Deviation of syntactic units]. Kyiv: Nauk. dumka, 1991. 192 s.
11. Zolotova G. A. Kommunikativnye aspekty russkogo sintaksisa [Communicative aspects of Russian syntax]. Moskva, 1982. 368 s.
12. Zolotova G. A. Ocherki funkcional'nogo sintaksisa russkogo yazyka [Essays on the functional syntax of the Russian language]. Moskva: Nauka, 1973. 352 s.
13. Ivanova I. P., Burlakova V. V., Pohepcov G. G. Teoreticheskaya grammatika sovremennogo anglijskogo yazyka: Uchebnik [Theoretical Grammar of Modern English: A textbook]. Moskva: Vyssh. shkola, 1981. 285 s.
14. Kamynina A. A. Sovremennyj russkij yazyk. Sintaksis prostogo predlozheniya: Oslozhenie prostogo predlozheniya polupredikativnymi chlenami [Modern Russian language. Simple sentence syntax: Complicating a simple sentence with semi-predictive terms]. Moskva, 1983. 102 s.
15. Kovtunova I. I. Sovremennyi russkii yazyk. Poryadok slov i aktual'noe chlenenie predlozheniya [Word order and actual division of sentences]. 2-e izd., ster. Moskva: Editorial URSS, 2002. 240 s.
16. Kolshanskii G. V. Logika i struktura yazyka [Logic and structure of language]. Izd. 2-e. Moskva: KomKniga, 2005. 240 s.
17. Lingvisticheskii enciklopedicheskii slovar [Linguistic Encyclopedic Dictionary]. Pod red. V. N. Yarcevoi. Moskva: BRE, 2002. 709 s.
18. Meshchaninov I. I. Chleny predlozheniya i chasti rechi [Members of the sentence and parts of speech.]. Moskva; Leningrad: Izd-vo AN SSSR, 1945. 321 s.
19. Suchasna ukrainska literaturna mova: Morfolohiia. Syntaksys [Modern Ukrainian Literary Language: Morphology. Syntax]/A. Moisiienko ta in. Kyiv, 2010. 374 s.
20. Peterson M.N. Ocherk sintaksisa russkogo yazyka [Essay on the syntax of the Russian language]. Moskva; Leningrad, 1923. 129 s.
21. Peshkovskii A. M. Russkii sintaksis v nauchnom osveshchenii [Russian syntax in scientific lighting]. Moskva: Uchpedgiz, 1935. 452 s.
22. Potebnya A. A. Iz zapisok po russkoi grammatike [From notes on Russian grammar]. T.2. Moskva: Prosveshchenie, 1958. 406 s.
23. Priyatkina A. F. Russkii yazyk. Sintaksis oslozhnennogo predlozheniya [Russian language. Compound sentence syntax]. Moskva: Vyssh. shkola, 1990. 176 s.
24. Russkaya grammatika: v 2-h t. [Russian grammar: in 2 volumes]/pod red. N. Yu. Shvedovoi: T II. Moskva: Nauka, 1980. 710 s.

Status of isolation in the system of syntactic connections

O. Novikova

Abstract. The content of isolation is identified in the article; its status in the system of syntactic links between members of a sentence is specified. Semantic connections of the isolated member are multidirectional; formal connection can be either unidirectional or bilateral. The purpose of isolation is to express, with the help of an isolated member, any additional message concerning one of the words or the entire sentence. The means of isolation are changes in pitch, pronunciation, rhythm, pauses, and changes in the arrangement of members. Isolation is an accessory to a simple sentence, despite the certain similarity of isolated members with predicative parts of a complex sentence.

Keywords: *isolation, sentence, expression, complex sentence, intonation, expressive means.*

Поняття *концепт* та концептуальний аналіз художнього тексту

Л. О. Петренко

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
Corresponding author. E-mail: liudmylapetrenko93@gmail.com

Paper received 22.12.19; Accepted for publication 11.01.20.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2020-216VIII64-12>

Анотація. У статті розглянуто методику концептуального аналізу на сучасному етапі розвитку лінгвістичної науки. Наведено окремі погляди на дефініцію та особливості структури концепту. Зроблено спробу уточнення методики концептуального аналізу поетичного тексту на основі інтегративного підходу, що передбачає врахування когнітивного та культурологічного. Ця методика передбачає виявлення нових значень вербалізаторів концепту, що зумовлені специфікою авторського світогляду, та контекстуальною сполучуваністю відповідних мовних одиниць.

Ключові слова: когнітивна лінгвістика, *концепт*, структура *концепту*, методика концептуального аналізу.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Когнітивна лінгвістика на сучасному етапі розвитку є одним із нових та популярних мовознавчих напрямів, оскільки узагальнює досягнення різних наук і реалізує настанову на їхній зв'язок, характеризується антропоцентризмом, функціоналізмом та експланаторністю [6]. Особливо поширене нині дослідження концептів, спрямоване на визначення їхньої природи та специфіки об'єктивації в різних дискурсах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Підходи до інтерпретації концепту запропоновані в працях А. Вежбицької, О. Задорожної, І. Казимир, В. Карасика, В. Кононенка, В. Маслової, С. Пасечник, Н. Плотнікової, А. Приходька, О. Селіванової та ін. Наукові дослідження висвітлюють окремі аспекти питання, але не висчерпують його, із цим пов'язана **актуальність** запропонованої статті.

Мета статті – узагальнити методики концептуального аналізу в сучасній лінгвістиці, що передбачає розв'язання таких **завдань**: розглянути дефініції термінів *концепт*, *концептуальний аналіз*; проаналізувати різні підходи до розуміння структури концепту; визначити основні прийоми та методики концептуального аналізу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Когнітивна лінгвістика розглядає мову у зв'язку з людиною, особливостями її пізнавальної діяльності. Дослідники, зокрема С. Пасечник, акцентують на умовному виокремленні двох підходів до концептуального аналізу: когнітивного та культурологічного. Перший базується на даних формальної логіки, психолінгвістики, фізіології мозку щодо вивчення мовного матеріалу. Другий передбачає залучення екстралінгвальної інформації зі сфери культурології, історії, соціології, антропології тощо [9]. Відмінністю підходів є вектор стосовно індивіда: лінгвокогнітивний концепт репрезентує напрям від індивідуальної свідомості до культури [8, с. 30]. Відповідно, лінгвокультурний підхід ґрунтується на розгляді концепту як базової одиниці культури, що передбачає врахування образного, поняттєвого та ціннісного складників. Проте дослідники, як правило, зважають на всі ці аспекти в їхній взаємодії.

Значний інтерес до концепту зумовлює певні неточності в його трактуванні, зокрема помилкове ототожнення з поняттям або значенням. О. Селіванова від-

носить це до проблемних питань сучасної когнітивістики: «Лінгвісти і когнітологи розглядають їхню повну тотожність “під дахом” одного знака, відношення перетину значення й концепту чи включення першого до другого або активацію значення в концептуальній структурі залежно від контексту й ситуації <...>. Звідси випливає протиріччя між обсягом значень одиниць у мові й мовленні: у мові значення тотожне концепту, у мовленні воно представлене лише актуальним фрагментом концепту за умови гасіння неактуалізованого» [15, с. 50]. А. Вежбицька розглядає концепт-мінімум, концепт-максимум та енциклопедичний додаток (доповнення). Концепт-мінімум – це часткове знання змісту слова (коли мовець знає про існування певного явища з урахуванням енциклопедичних відомостей) [19].

У вузькому та широкому значеннях розуміє концепт А. Приходько (представник когнітивного напрямку). Так, у першому випадку концепт є феноменом «життєвої філософії, як повсякденний аналог світоглядних понять, закріплених у лексичі» [12, с. 20]. У широкому трактуванні він сприймається як «нарощення конотацій на значення слова» [12, с. 20]. О. Селіванова зазначає, що не всі науковці визнають існування конотативного компонента в концепті [14]. А. Приходько не схильний ототожнювати значення і концепт, який він кваліфікує як «складноструктурований феномен, поняттєве начало якого, проходячи крізь сито етнопсихологічної оцінки, органічно поєднується з лінгвокультурним» [12, с. 21]. Ю. Степанов (представник лінгвокультурного напрямку) вважає концепт тим, за допомогою чого культура входить у ментальний світ людини і водночас людина в культуру. Нам імпує визначення О. Селіванової терміна *концепт* як «інформаційної когнітивної структури свідомості, певним чином організованої та вбудованої до колективної чи індивідуальної концептосистеми» [14, с. 417], оскільки воно найповніше репрезентує властивості цієї категорії.

Специфіка поетичного тексту дає підставу говорити про особливий вид концепту – поетичний. В. Маслової вказує на наявність у ньому асоціативної основи та емотивних смислів, спрямованості на розкриття образів; тяжіння до образів та вміщення їх. Дослідниця вважає поетичні концепти індивідуальними, розмитими та більш складними психологічно; «це комплекс понять, уявлень, почуттів, емоцій, іноді на-

віть вольових проявів, що виникають на основі художньої асоціативності» [7, с. 34–35]. Л. Петрова визначає художній (поетичний концепт) як «вербалізовану в художньому творі ціннісно значущу ментальну одиницю індивідуально-авторської картини світу, що репрезентує, з одного боку, загальноприйняті знання, а з іншого – суб'єктивний авторський досвід переживання дійсності» [10, с. 141].

Концепт формується на різних рівнях людської свідомості, чим і зумовлена його складна структура. Найбільш повно його можна дослідити лише лінгвістичними засобами. Науковці визнають концепт багатшаровим утворенням, але не мають одностайної думки щодо його структури. Традиційно виокремлюють ядро та периферію [5; 18]. А. Приходько розмежовує концепт і поняття, виділяючи такі складники концепту: основа (субстрат), надбудова-1 (адстрат) і надбудова-2 (епістрат) [12, с. 21]. Дослідник вважає поняття раціонально-логічним феноменом загальнолюдського значення, а концепт асоціативним (відображає специфіку етнокультурного осягнення певного фрагмента світу). Тобто концепт має більш розгалужену будову порівняно з денотативною структурою слова, організованою за польовим принципом (ядро, периферія, інтерпретативна зона) [12, с. 22].

Й. Стернін виділяє одношарові, багатшарові концепти з кількома когнітивними шарами, відмінними за рівнем абстракції, та сегментні, що репрезентують базовий чуттєвий шар, із кількома рівноправними за абстрактністю сегментами [18].

Наявність елементів раціонального й емоційного осмислення дійсності, за твердженням М. Колодій, зумовлює складність і багатшаровість концепту. Як одиниця структурованого знання він не має жорсткої організації, бо «постійно змінюється, при цьому відбувається активізація різних його складників» [5, с. 393].

Для дослідження концепту застосовують концептуальний аналіз, підґрунтям якого, на думку О. Селіванової, є «методологія раціоналізму та функціоналізму, загальні наукові процедури формалізації, ідеалізації й моделювання» [14, с. 194–197]. М. Кочерган зазначає, що «концепти досліджуються на основі сполучуваності, переважно предикативної, рідше атрибутивної, комплементарної, а інколи враховуються різноманітні широкі мовні контексти (фольклорні, художні, публіцистичні та інші твори)» [6, с. 153].

Концептуальний аналіз є одним із прийомів «реконструкції мовної картини світу, який полягає в аналізі метафоричної сполучуваності слів абстрактної семантики і виявляє “конкретний”, що “чуттєво сприймається”, образ, зіставлений у наївній картині світу із цим “абстрактним” поняттям» [16, с. 1]. До засобів вербалізації концепту на мовному рівні належать лексичні, фразеологічні та паремійні одиниці, тому метою концептуального аналізу є фіксація та інтерпретація смислу цих одиниць, що зближує його із семантичним аналізом. Проте, на думку В. Кононенка, концептуальний аналіз відрізняється від власне семантичного. Так, семантичний аналіз спрямований на встановлення переліку значень певного слова у взаємодії з іншими словами, концептуа-

льний – на встановлення смислу, навколо якого групуються слова, категорії або, у широкому розумінні, знання [4, с. 6]. Метою концептуального аналізу, за Н. Арутюною, є моделювання концепту та встановлення його зв'язків з іншими концептами, що не зводиться лише до опису значень окремих слів, а доповнюється визначенням специфіки концептуального поля й логічними відношеннями між його компонентами [1].

Основними методиками концептуального аналізу є теорія фреймів, метафори, лінгвокультурологічні теорії В. Карасика та С. Воркачова тощо. Незважаючи на певні розходження, підходи базуються на однакових дослідницьких процедурах, найпоширеніші серед яких етимологічний, компонентний, контекстуальний аналіз та інтерв'ювання. Важливий також інтегративний підхід до аналізу концептів, висвітлений у працях В. Карасика, Н. Плотнікової. Як зауважують науковці, осмислити концепт можна лише залучаючи знання інших галузей, тобто інтегруючи їх. Прихильники цього підходу звертають особливу увагу на культурний складник концепту.

Методика концептуального аналізу поетичного тексту має особливості, зумовлені самим об'єктом дослідження. У сучасних наукових працях запропоновано багато методик аналізу концептів. Зокрема, З. Попова та Й. Стернін [18] виокремлюють такі його етапи:

- 1) побудова номінативного поля концепту;
- 2) аналіз та опис семантики мовних засобів;
- 3) когнітивна інтерпретація результатів опису семантики мовних засобів;
- 4) верифікація когнітивного опису;
- 5) опис змісту концепту як переліку когнітивних ознак.

Н. Плотнікова, зокрема, пропонує триетапний алгоритм аналізу лінгвокультурного концепту [11]. Уважаємо такий алгоритм слушним, тому беремо його за основу та доповнюємо з огляду на специфіку об'єкта аналізу – поетичний концепт. Під час визначення номінативного поля концепту на першому етапі дослідниця пропонує встановлювати конкретний числовий еквівалент. В уточненій методиці ми спрощуємо цю процедуру й послуговуємося термінами, запропонованими З. Поповою та Й. Стерніним, *висока* та *низька* номінативна щільність та відповідними прислівниками на позначення частотності. Ураховуючи особливості художнього концепту, вважаємо доречним увести на другому етапі з'ясування не зафіксованих словником семантичних відтінків лексем та четвертого етапу, що відображає особливості контекстної сполучуваності. Отже, уточнена структура така:

1. Визначення номінативного поля концепту та встановлення його номінативної щільності. Велика кількість номінацій концепту закономірно засвідчує його високу номінативну щільність. Він може вербалізуватися лексичними, фразеологічними, синтаксичними засобами, систематизація та семантичний опис яких дають змогу виділити когнітивні ознаки й класифікатори для моделювання концепту. Номінативне поле концепту має комплексний характер, об'єднує лексико-семантичні, лексико-фразеологічні поля, синонімічні ряди тощо і є впорядкованою сукупністю

номінативних одиниць. Будуємо його на основі суцільної вибірки репрезентантів концепту. Номінативна щільність указує на актуальність певного фрагмента дійсності у свідомості мовця. Визначаємо її за частотою появи вербалізаторів концепту, оперуючи поняттями *часто, рідко, іноді* тощо, що відображають високу або низьку щільність.

2. Установлення особливостей структури концептів та їх опис.

На цьому етапі досліджуємо культурний та поняттєвий складники.

2.1. Визначення культурного складника передбачає аналіз мовного вираження концепту з урахуванням семантичного та парадигматичного аспектів:

- виявляємо основну назву шляхом побудови синонімічних рядів;
- розглядаємо спільнокореневі слова для встановлення особливостей морфологічної належності лексичних репрезентантів.

2.2. Поняттєвий складник концепту визначаємо на підставі аналізу семантики лексем. Для цього використовуємо компонентний аналіз, спрямований на виокремлення сем у значенні слова на базі словникових дефініцій. Після цього з'ясовуємо не зафіксовані у словниках значення, що передають специфіку авторського мовомислення.

3. Моделювання польової структури концепту. Обов'язковий етап когнітивної інтерпретації, що репрезентує мисленнєве узагальнення результатів опису значень мовних одиниць, що втілюють концепт, для

виявлення когнітивних ознак та моделювання його змісту.

Когнітивна інтерпретація здійснюється через з'ясування когнітивних ознак, що є описом одиниць номінативного поля концепту; когнітивну інтерпретацію сем та метафор. У підсумку подається словесне чи графічне відображення змісту концепту у вигляді польової структури.

4. Особливості контекстної сполучуваності. Як уже зазначалося, М. Кочерган основною метою концептуального аналізу вважає розгляд предикативної та атрибутивної сполучуваності його вербалізаторів [6]. Відповідно четвертий етап спрямований на визначення особливостей їх взаємодії та встановлення закономірностей поєднання репрезентантів концепту.

Висновки. Отже, актуальність концептуального аналізу на сучасному етапі розвитку лінгвістики зумовлює появу дискусійних питань, серед яких пошук його універсальної методики. Основні методики мають принаймні три основні етапи: визначення номінативної щільності, опис структури концепту та моделювання його польової структури. Концептуальний аналіз поетичного концепту має передбачати виявлення нових значень його вербалізаторів, що з'являються під впливом авторського задуму, та специфіки контекстуальної сполучуваності відповідних мовних одиниць у художньому тексті. Наявність не вирішених на сьогодні питань, пов'язаних із концептуальним аналізом, робить перспективними подальші дослідження в цій сфері.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н. Язык и мир человека. Москва, 1999. 896 с.
2. Воркачев С. Методологические основания лингвоконцептологии // Теоретическая и прикладная лингвистика. Вып. 3: Аспекты метакоммуникативной деятельности. Воронеж, 2002. С. 79-95.
3. Карасик В. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. Волгоград: Перемена, 2002. С. 166-205.
4. Кононенко В. Концепти українського дискурсу: монографія. Київ ; Івано-Франківськ: Плай, 2004. 248 с.
5. Колодій М. Проблеми дослідження концептів у сучасній когнітивістиці. Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах. № 27, Київ, 2013. С. 391-398.
6. Кочерган М. Загальне мовознавство. URL: <http://litmisto.org.ua/?-p=15073> (Дата звернення: 12.12.2019).
7. Маслова В. Поэт и культура: Концептосфера Марины Цветаевой: учеб. пособ. Москва: Флинта, 2004. 256 с.
8. Мацьків П. Концептосфера *Бог* в українській мовній картині світу: біблійний, фольклорний, словниково-діахронний дискурс: дис. докт. філол. наук 10.02.01 – «Українська мова». Київ, 2008, 388 с.
9. Пасечник С. Метод концептуального аналізу у сучасних вітчизняних лінгвістичних дослідженнях. URL: http://movoznavstvo.com.ua/download/pdf/-2007_2/32.pdf (Дата звернення: 12.12.2019).
10. Петрова Л. Художественный концепт в современной лингвокогнитологии // Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Мовознавство. 2011. Т. 19, вип. 17 (3). С. 137-145.
11. Плотнікова Н. Алгоритм аналізу лінгвокультурного концепту. *Studia Ukrainica Posnaniensia*, vol. I: 2013, pp. 165-170. Adam Mickiewicz University Press, Poznan.
12. Приходько А. Концепты и концептосистемы. Днепропетровск: Белая Е. А., 2013. 307 с.
13. Селіванова О. Світ свідомості в мові. Мир свідання в мові: [монографічне видання]. Черкаси: Ю. Чабаненко, 2012. 488 с.
14. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: Підручник. Полтава: Довкілля-К, 2008. 712 с.
15. Селіванова О. Теоретичні засади й дослідницькі можливості концептуального аналізу // *Нова філологія*. Збірник наукових праць. Запоріжжя: ЗНУ, 2007. № 27. С. 49-56.
16. Скаб М. Методика концептуального аналізу: проблеми та вирішення. URL: http://linguistics.kspu.edu/webfm_send/1542 (Дата звернення: 12.12.2019).
17. Степанов Ю. Константы: Словарь русской культуры. Опыт исследования. Москва: Школа, «Языки русской культуры», 1997. С. 40-76.
18. Стернин И. Методика исследования структуры концепта *Методологические проблемы когнитивной лингвистики*. Воронежский государственный университет, 2001. С. 58-71.
19. Wierzbicka A. Lexicography and Conceptual Analysis. Ann Arbor: Karoma Publishers Inc., 1985. 368 p.

REFERENCES

1. Arutyunova, N. (1999). Language and human world. Moscow, 896 p. [in Russian].
2. Vorkachev, S. (2001). Linguoculturology, Language Personality, Concept: Formation of Anthropocentric Paradigm in Linguistics. *Philological sciences*, vol. 1. pp. 64-72 [in Russian].

3. Karasik, V. (2002). Language Circle: Personality, Concepts, Discourse]. Volgograd: Peremena, pp. 166-205. [in Russian].
4. Kolodii, M. (2013). The problems of studying concepts in modern cognitive science. Education in the Humanities in Technical Higher Education Institutions, Kyiv, №. 27, pp. 391-398 [in Ukrainian].
5. Kononenko, V. (2004). The concepts of Ukrainian discourse: Monography. Kyiv; Ivano-Frankivsk: Plai, 248 p. [in Ukrainian].
6. Kocherhan, M. (2010). General linguistics. URL: <http://litmisto.org.ua/?-p=15073> (Reference date: 12.12.2019) [in Ukrainian].
7. Maslova, V. (2004). Poet and culture: Sphere of concepts of Marina Tsvetayeva: Manual for students. Moscow: Flinta, 256 p. [in Russian].
8. Mats'kiv, P. (2008). The conceptual sphere of God in the Ukrainian linguistic picture of the world: biblical, folkloric, lexically-diachronic discourses. Dissertation for a Doctor Degree in Philology by speciality 10.02.01. – The Ukrainian language. Kyiv. 388 p. [in Ukrainian].
9. Pasechnyk, S. (2007). Method of conceptual analysis in modern domestic linguistic studies. URL: http://movoznavstvo.com.ua/download/pdf/-2007_2/32.pdf (Reference date: 12.12.2019) [in Ukrainian].
10. Petrova, L. Artistic concept in modern linguocognitology // Bulletin of the Dnipropetrovsk University. Series: Linguistics. vol. 17 (3), 2011 pp. 137-145. [in Russian].
11. Plotnikova, N. (2013). Algorithm for analyzing linguistic-cultural concept. Studia Ukrainica Posnaniensia, vol. I, pp. 165-170. Adam Mickiewicz University Press, Poznan [in Ukrainian].
12. Prihodko, A. (2013). Concepts and systems of concepts. Dnepropetrovsk: Belaia E. A., 307 p. [in Russian].
13. Selivanova, O. (2012). The world of consciousness in language: [monographic edition]. Cherkasy: Yu. Chabanenko, 488 p. [in Ukrainian].
14. Selivanova, O. O. (2008) Modern Linguistics: Branches and Problems: Textbook/MES of Ukraine. Poltava-Kiev, 2008. 712 p. [in Ukrainian].
15. Selivanova, O. (2007). Theoretical foundations and research possibilities of conceptual analysis // New philology. Collection of scientific works. Zaporizhzhya: ZNU. № 27. pp. 49-56. [in Ukrainian].
16. Skab, M. (2006). Methodology of conceptual analysis: problems and solutions. URL: http://linguistics.kspu.edu/webfm_send/1542 (Reference date: 12.12.2019). [in Ukrainian].
17. Stepanov, Yu. (1997). Constants: Dictionary of Russian Culture. Research experience. Moscow: School, "Languages of Russian Culture" pp. 40-76. [in Russian].
18. Sternin, J. (2001). Method of studying the structure of concept. Methodological Problems of Cognitive Linguistics. Voronezh State University, pp. 58-71. [in Russian].

The term *concept* and conceptual analysis of artistic text

L. O. Petrenko

Abstract. The article deals with the method of conceptual analysis at the present stage of the linguistic development. Some views on the definition and features of the concept structure are given. An attempt is made to clarify the methodology of conceptual analysis of poetic text on the basis of an integrative approach, which takes into account the cognitive and cultural. This technique involves the discovery of new meanings of concept verbalizers, due to the specificity of the author's outlook, and the contextual compatibility of the respective linguistic units in the artistic text.

Keywords: *cognitive linguistics, concept, structure of concept, methodology of conceptual analysis.*

Сучасна семантична структура імен матричних аксіоконцептів Benefit/Користь в англійській та українській мовах

Н. О. Стефанова

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, м. Київ, Україна
Corresponding author. E-mail: stefanova.nataliya2017@gmail.com

Paper received 06.01.20; Accepted for publication 21.01.20.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2020-216VIII64-13>

Анотація. Стаття присвячена вивченню семантичної структури імен матричних аксіоконцептів Benefit/Користь в англійській та українській мовах шляхом аналізу діяхронних та синхронних зв'язків, починаючи від індоєвропейських етимонів, коли формувалися їхні першозначення, і до набуття ціннісних морально-етичних, соціальних та інших сучасних смислів. Проаналізовано всі наявні у тлумачних і спеціальних джерелах значення та ЛСВ лексем *benefit* в англійській мові та *користь* в українській мові й виділено диференційні та інтегральні семи. Продемонстровано семантичні переходи та трансформації абстрактних синкретичних значень і.-с. коренів **dhe-*, **deu-2* “робити”, “виконувати”, які реконструюються для запозиченої з латини в англійську мову лексеми *benefit* і на базі яких світоглядно в ті далекі часи у свідомості індоєвропейців закладалося розуміння поняття “діяльності” загалом як позитивного фактора і водночас мотиватора для отримання вигоди як духовної, так і матеріальної, а відтак, задоволення і насолоди. Тимчасом в українській мові спостерігаємо етимологічні зв'язки лексеми *користь* з праслов'янськими формами **koristъ*/**koristь*/**korystь*, **koristati*/**koristiti*, первісна семантика яких “захопити, здобути” була пов'язана з позначенням цими лексемами уявлень про матеріальну здобич у результаті військових агресивних дій і, відповідно, зумовила подальший розвиток в їх семантичній структурі переважно негативний вектор оцінки. На базі реконструйованих першозначень у кожній лінгвокультурі розвинулися власні домінуючі уявлення про поняття *benefit* і *користь* (користь і вигода), зафіксовані в інтегральних семах сучасних значень кожної лексеми.

Ключові слова: матричний аксіоконцепт, семантична структура, семантичні переходи, етносеміотрія.

Вступ. Якщо розглядати етимологію концепту, за Й. Л. Вайсгербером, не лише як семантичну історію одного або кількох споріднених мов, а передовсім як історію відображення в цих ментальних утвореннях міфолого-космологічного характеру, то, звісно, що вона обов'язково буде варіюватися у плані національних домінант, глибинні витоки яких так чи інакше сягають порядків давньої людської цивілізації – Античного світу і Давнього Сходу [2, с. 66-67]. Відомо, що в давніх культурах вже на інтуїтивному рівні у людини починає формуватися потреба диференціації речей і явищ, що приносили задоволення і сприймалися як корисні та ті, що були несприятливими і шкідливими. Одна із ціннісних категорій, визначених у філософії як Користь, досліджується у контексті наукового напрямку під назвою “утилітаризм” [6]. Згідно з утилітаризмом, в основі моралі лежить загальне благо, яке І. Бентам у своєму трактаті “Введение в принципы нравственности и законодательства” [1] назвав “загальною користю”, протиставляючи її особистій користі й особистому зиску. Дж. С. Мілль також розглядає термін “утилітаризм” як теорію моралі, де будь-яка діяльність оцінюється з позицій користі [цит. за: 7]. Відтак, провідним принципом користі стає орієнтир на досягнення максимального загального блага внаслідок вибору дій і оцінок вчинків [11, с.58].

Саме слово є одиницею зберігання знання не тільки про позначену ним річ у конкретній національній культурі, а й знання про те, які його характеристики в системі кожної мови. При цьому виявлення семантичних переходів у семантиці слова слід починати не від сучасного семантичного стану, а з історії походження слова.

Мета статті – змодельовати сучасну семантичну структуру імен матричних аксіоконцептів Benefit/Користь.

Матеріал дослідження становлять тлумачні, етимологічні, перекладні й термінологічні словники англій-

ської та української мов. **Методами** для вивчення семантичної структури слова послужили дефінітивний та компонентний аналіз, які застосовано для визначення інтегральних і диференційних у семантичній структурі імен концептів BENEFIT і КОРИСТЬ і на базі яких із залученням методу етносеміотричної параметризації встановлено відношення між сучасними їх значеннями і реконструйованими першозначеннями.

Результати дослідження. Виходячи з ключових положень утилітаризму, припускаємо, що онтологічне ядро матричного концепту КОРИСТЬ складалося на базі основного першозначення “задоволення” як результату максимальних благ людини і соціуму у двох його еквополюсних проявах: 1) як благотворне/доброчинне – нематеріальне, умовно внутрішнє і 2) вигідне/сприятливе у практичному плані, матеріальне, умовно зовнішнє. Обидві диференційні семи ‘благотворне’ і ‘вигідне’ тут є взаємозумовленими, а не бінарними.

Проаналізуємо, як відображені ці семи у сучасній семантичній структурі лексеми *benefit* і в яких зв'язках з іншими семами та ЛСВ вони представлені в тлумачних словниках англійської мови: “Longman Dictionary of Contemporary English”, “Collins English Dictionary”, Cambridge Essential British English Dictionary [14; 13; 12].

У результаті роботи над словниковими статтями виявлено 7 значень досліджуваної лексеми:

1. Перше значення “advantage [countable, uncountable] an advantage, improvement, or help that you get from something” (перевага, покращення або допомога, яку Ви отримуєте від чогось) містить 1 ЛСВ “зиск, що можна отримати”, диференційований у 3-х семах: ‘перевага’, ‘покращення’, ‘допомога’.

2. Друге значення “money from government [countable, uncountable] money provided by the government to people who are sick, unemployed, or have little money” (гроші, що надаються державою хворим,

безробітним або малозабезпеченим людям) з ЛСВ “матеріальна/грошова допомога незахищеним верствам населення” включає диференційну сему ‘допомога нужденним’.

3. Третє значення “extra things [countable usually plural] extra money or other advantages that you get as part of your job or from insurance that you have” (додаткові гроші або інші переваги, які ви отримуєте за місцем своєї роботи або від страхування) містить 2 ЛСВ: 1) “додаткові фінанси, які можна отримати за місцем роботи” та 2) “страхова допомога” з двома диференційними семами: 1) ‘фінансова перевага’, 2) ‘страхова допомога’.

4. Четверте значення “give somebody the benefit of the doubt “to accept what someone tells you, even though you think they may be wrong or lying but you cannot be sure” (прийняти сказане, навіть якщо здається, що це може бути неправдою, брехнею, але в цьому немає впевненості) має ЛСВ “виправдання за відсутністю достатніх доказів” і 1 диференційну сему ‘приймати на віру’.

5. П’яте значення with the benefit of hindsight/experience “used to say it is easier to know the right thing to do after something has happened or if you have a lot of experience” (краще знати, як слід діяти після того, як щось сталося, або коли є великий досвід) є образним висловом (фраз.) “судження заднім числом” з потенційною семою ‘перевага знань/досвіду’.

6. Шосте значення benefit concert/performance/match “a concert, performance etc arranged to make money for charity” (концерт, спектакль і т. д., який проводиться з метою збору грошей на благодійність) містить ЛСВ “збір грошей на благодійність” і включає 1 диференційну сему ‘благодійність’.

7. Сьоме значення у словниках Random House Webster’s unabridged dictionary та Webster’s Third New International Dictionary of the English Language є архаїчним “an act of kindness; good deed; benefaction” (доброта; добра справа; благодіяння/милість) і складається з 3 ЛСВ: 1) “доброта”, 2) “корисна справа”, 3) “благодійність”, які диференціюються 2 семами: ‘милосердя’ і ‘доброчинність’ [19, с. 194; 20, с. 204].

Проаналізовані значення лексеми *benefit*, її ЛСВ та семи об’єднані в такі інтегральні семи:

- 1) сема ‘милосердя’;
- 2) сема ‘позитивні наслідки’;
- 3) сема ‘мати переваги’;
- 4) сема ‘благодійність’.

Сема ‘милосердя’, ймовірно, є результатом семантичної трансформації абстрактних синкретичних значень і.-с. коренів **dhe-*, *deu-2 “робити”, “виконувати” у розумінні “займатися діяльністю для забезпечення певних потреб” і кореня **dwenelo-* “демонструвати підтримку, поважати”, а також розвинутих у подальшому на їх ґрунті конкретних значень латинських форм *benefactum* “добрий вчинок”, “благодійність”, *benefacere* “благодійність”.

Сема ‘позитивні наслідки’ є семантичним переходом значень “могутній” у плані “впливу, влади, можливостей для того, щоб зробити кращим, досконалішим” і.-с. коренів **deu-2/dou-/du-* та їхніх семантичних зв’язків, збережених у латинському дієслові *beare* “збагачувати, робити щасливим”.

Сема ‘мати переваги’ є семантичним переходом

знову ж таки абстрактних синкретичних значень “робити, виконувати” і.-с. коренів *dhe, *deu-2 у розумінні “оволодіння практичним досвідом у процесі виконання певних дій, що в подальшому надає переваги і користь”.

Сема ‘благодійність’ також походить від зазначених вище d-коренів, яка у семантичній структурі досліджуваної лексеми актуалізувалася в XVII ст. на ґрунті набутого значення “публічний виступ або розважальний захід для збору грошей для нужденних або на благодійну справу”.

Згодом семантична структура лексеми *benefit* розширилася за рахунок термінологічних значень. У діловому термінологічному словнику Longman Business English Dictionary подано такі значення: 1) “перевага, яку має конкретний продукт або послуга”; 2) “кошти, надані державою незахищеним верствам населення або тим, хто має низький дохід” [15, с. 38]. В електронній версії Longman Business English Dictionary наявні ще два значення: 3) “гроші, які виплачуються за певними страховими полісами, особливо з медичного страхування”; 4) додаткові до заробітної плати гроші, які роботодавець надає працівникам з метою підтримки і заохочення” [14].

Значення “фінансова підтримка держави” і особливо “допомога на медичні витрати”, на які людина має право через своє працевлаштування, розвинулись у XIX ст. [18] і є семантичними переходами першої інтегральної семи, виділеної на базі уже прокоментованих вище значень “демонструвати підтримку, поважати” і.-с. d-коренів, передовсім, кореня *dwenelo та його латинських похідних *benefactum*, *benefacere* “добрий вчинок”, “благодійність”.

У цих семантичних переходах спостерігаємо актуалізацію вже не суто морального компонента як першозначень, так і їхніх сучасних рефлексів, а соціального. Така радіальна полісемія демонструє перехресні зв’язки між духовними і соціальними цінностями, збереженими у свідомості сучасних британців від своїх предків і розвинутих під впливом домінування гуманізму і турботи про людей у сучасній Британії.

Окрім цих полісемічних трансформацій у Тлумачному англо-українському словнику економічних термінів вже знаходимо і 4 значення з експліцитно вираженою утилітарною оцінкою: 1) “прибуток”, 2) “користь”, 3) “зиск”, 5) “перевага”, але зі стійким збереженням морально-етичного (духовного) і соціального компонентів від ціннісних першозначень і загально-вживаних сучасних значень, як-от: 4) “благо”, 6) “пільга”, 7) бенефіс [10, с. 12]. Останнє виникло як результат семантичного переходу значення “публічний виступ або розважальний захід для збору грошей для нужденних або на благодійну справу” (див. вище сему ‘благодійність’).

Термінологізація значень у лексеми *benefit* відбулася і в юридичній сфері. Електронний словник “Merriam-Webster dictionary” подає такі правові її дефініції: 1) “підвищення вартості власності, користування об’єктами або збільшення загального добробуту, що виникає в результаті суспільного добробуту”; 2) “вигода від суспільного добробуту, яка безпосередньо підвищує цінність конкретної власності”; 3) “у цивільному праві штату Луїзіана – це право, яке служить для об-

меження відповідальності людини (в українській термінології цивільного та цивільно-процесуального права термін “непідсудність” – Н.С.) [17].

Звісно, що ця семантика лексеми *benefit* в економічній та правовій термінології розвинулася на ґрунті семи ‘позитивні наслідки’ (див. вище), але зі значним зсувом ціннісного компонента значення: від суто морального (духовних цінностей) через набуття соціально-орієнтованого значення до значення, пов’язаного з матеріальним добробутом”. Такі переходи пояснюємо через широку абстрактність першозначень “робити”, “виконувати і.-є. коренів **dhe-*, *deu-2, в якій світоглядно ще в ті далекі часи у свідомості індоєвропейців було закладено розуміння поняття “діяльності” загалом як позитивного фактора і водночас мотиватора для отримання вигоди як духовної, так і матеріальної, а відтак, задоволення і насолоди (ці відчуття Ш. Шварц відніс у мотиваційному континуумі до гедоністичних цінностей).

Зіставимо ці попередні спостереження з семантичними лініями розвитку сучасної семантики лексеми *користь* в українській мові. Словник української мови та Новий тлумачний словник української мови надають такі її значення: 1) “добрі наслідки для кого-, чого-небудь”; “протилежне шкода”; 2) “матеріальна вигода для кого-небудь”; “прибуток”; “хосен”, “пожиток”, “зиск” [9, с. 290; 4, с. 894]. У Словнику української мови за редакцією Б. Грінченка зафіксовано ще одне значення “добича” [8, с. 283].

У “Практичному словнику синонімів української мови” С. Караванського зафіксовано найближчий синонім до лексеми *користь* – *вигода* зі значеннями: 1) “те, що нам на руку, що дає добрі наслідки в чому-небудь”, 2) “якийсь прибуток, зиск, вигаш, бариш, пожиток” [4, с. 200; 9, с. 375], а також в синонімічному ряду представлені лексеми *зиск*, *прибуток*, *інтерес* (“діло”, “справа”, “вигода”).

Синонімія лексема *зиск* у вказаних джерелах має яскраво виражену семантику матеріальної вигоди з тенденцією до негативного полюсу на оцінній шкалі: 1) “сума, на яку прибуток перевищує витрати”; “доход”, “бариш”; 2) “прибуток від якогось роду діяльності, від заснування чого-небудь і т. ін.”; “бариш” зі зміщенням морально-етичного компонента ціннісного її значення у розмовну сферу вжитку: 3) *розм.* “добрий результат, користь від кого-, чого-небудь” [4, с. 760; 9, с. 568].

Найближчий синонім слово *прибуток* так само семантично зорієнтований на вираження в його семантичній структурі інтегральної семи ‘матеріальна користь’: 1) “сума, яка складає різницю між доходом і витратами”; “додатковий доход державного підприємства [...] від якого-небудь виробництва”; 2) “доход, одержуваний від якого-небудь роду діяльності, справи і т. ін.”; “доход від торгівлі або перепродажу”; “бариш, зиск, приріст, збільшення”; 3) “приріст, збільшення чого-небудь”; *перен., розм.* “будь-яка вигода, користь” [9, с. 564; 4, с. 877].

Виходячи з проведеного дефінітивного і компонентного аналізу представлені сучасні значення лексем *користь*, *вигода*, *зиск*, *прибуток* об’єднано у 3 інтегральні семи:

- 1) сема ‘матеріальна вигода’
- 2) сема ‘добрі наслідки’

3) сема ‘загальна користь від чогось’.

ЛСВ “добрі наслідки для кого-, чого-небудь”; “добрий результат, користь від кого-, чого-небудь”, “те, що нам на руку, що дає добрі наслідки в чому-небудь” об’єднані інтегральною семою “добрі наслідки”, яка є семантичним переходом першозначень “досягати наміченої цілі” і.-є. кореня *(s)korati- у розумінні “одержання позитивних і сприятливих результатів, успіху” і яка, зберігаючи ціннісне моральне етичне значення, дає змогу зафіксувати позитивну оцінку в семантиці досліджуваних лексем.

ЛСВ “доход”, “прибуток”, “приріст”, “зиск”, “хосен”, “вигаш” “збільшення” об’єднані інтегральною семою “матеріальна вигода”, яка є результатом зсуву абстрактних деструктивних значень “різати, відтиняти, відділяти” і.-є коренів *(s)ker-/*(s)kera-/*(s)ker-, “відрізати”, “розрізати (на шматки)” кореня *(s)kerp-, “те, що зрізається”, “розділяти на частини” – коренів *skert, *ker-/*kor-, вбік їхньої конкретизації у розумінні “відокремлювати якусь частину, суму, надходження”. Можна припустити, що в праслов’янських формах *koristь/*koristь/*korystь, *koristati/*koristiti семантика “захопити, здобути” теж була пов’язана з позначенням цими лексемами уявлень про матеріальну здобич у результаті військових агресивних дій і відповідно зумовила негативний полюс їхньої оцінки.

Звісно, що третя сема зберігає загальну абстрактну семантику “здобути щось”, реконструйовану для праслов’янських дієслів *koristati/*koristiti.

Припускаємо, що сема ‘матеріальна вигода’ із семантичними переходами значень і.-є. (s)k-коренів, що були представлені вище, термінологізувалась в економічній, фінансовій та торгівельній сферах й актуалізувалась у таких синонімах іменника *користь*, як *зиск* і *прибуток* [5, с. 173]. Термін *прибуток* представлено в “Економічному словнику” зі значенням “перевищення доходу від продажу товарів та послуг над витратами на виробництво і продаж цих товарів”; “один із найважливіших показників фінансових результатів господарської діяльності підприємства, підприємця. Прибуток обчислюється як різниця між виручкою від реалізації продукту господарської діяльності та сумою витрат факторів виробництва на цю діяльність у грошовому вираженні” [10, с. 247]. Відтак, є всі підстави припустити, що сучасна семантична структура лексеми *користь* у ціннісно-оцінному значенні є амбівалентною, адже вона може вживатися як на позначення позитивних наслідків від здобутих благ, так і тих, які здобути внаслідок агресії. Термінологізація семи ‘матеріальна вигода’ відбулася переважно в економічній, фінансовій і торговельній сферах.

Висновки. Як підсумок, припускаємо, що першозначення імені аксіоконцепту *Benefit* розвинулися у напрямі від морально-етичного до термінологічного значення у діловій, економічній та правовій сферах. Основне утилітарне значення “задоволення” як результат оцінної діяльності в англійській мові формулювалося на основі актуалізації диференційної семи “благочинність, добра справа”. У сучасній семантичній структурі цього концепту спостерігаємо стійке збереження духовного компонента і набуття соціально-орієнтованого значення, а, відтак, і домінування духовних відчуттів британців, пов’язаних з уявленнями про задоволення.

В українській мові утилітарне першозначення “задоволення”, яке реконструюється у праслов’янських етимонах, формувалося на основі уявлень про “захоплення і здобич” і було пов’язане з прибутками, здобутими у результаті агресивних дій, захоплення чогось/когось, що і сформуло почуття задоволення від матеріальних

благ. Натомість поступово спостерігається значний зсув ціннісного компонента значення від матеріального до морально-етичного, що дає змогу фіксувати у сучасній семантичній структурі подвійний характер національних домінант, але з перевагою теж відчуття користі від добродійних дій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бентам И. Введение в основания нравственности и законодательства. Москва, 1998. 416с.
2. Вайсгербер Й.Л. Родной язык и формирование духа. Москва, 2004. 232с.
3. Завадський Й.С., Осовська Т.В., Юшкевич О.О. Економічний словник. Київ. Кондор. 2006. 356с.
4. Новий тлумачний словник української мови: у 3 тт./за ред. В.Яременко, О. Сліпущко. Київ, 2006, Т. 1. 926 с.; Т.2. 926 с.
5. Практичний словник синонімів української мови/С. Караванський. Київ: “Українська книга”, 2000. 480 с.
6. Савельева Е.А. Концептуалізація утилітарних оцінок полезний/вредный в руском языке: дис... канд. філол. наук: 10.02.01. Омск, 2014. 211с.
7. Серебрянский Д.С. Классический утилитаризм: основные теоретические проблемы. *Этическая мысль*. 2011. Вып.11. С. 90-105.
8. Словарь української мови: в 4-х тт./за ред. Б. Грінченка.— К., 1907-1909. Т.2.
9. Словник української мови: в 11тт./АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І.К. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1970-1980. Т.1. 799 с.; Т.3. 744 с.; Т.4. 840 с.; Т.8. 927с.
10. Тлумачний англо-український словник економічних термінів з елементами теорії та проблематики. Дидактичний довідник/Роман Яковенко. Кіровоград, 2015. 130с.
11. Філософський енциклопедичний словник/редкол.: В.І. Шинкарук (голова) та ін.; НАН України, Ін-т філософії імені Г.С. Сковороди. Київ: Абрис, 2002. 742 с.
12. Cambridge Essential British English Dictionary. URL: https://dictionary.cambridge.org/us/dictionary/essential-british-english/benefit_1
13. Collins English Dictionary. URL: <https://www.collinsdictionary.com/us/dictionary/english/benefit>
14. Longman Dictionary of Contemporary English. URL: <https://www.ldoceonline.com/dictionary/benefit>
15. Longman Business English Dictionary. Pearson Education Limited, 2000. 533
16. Longman Business English Dictionary. URL: <https://www.ldoceonline.com/dictionary/benefit>
17. Merriam-Webster dictionary. URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/benefit#legalDictionary>
18. Online Etymology dictionary. URL: <https://www.etymonline.com/word/benefit>
19. Random House Webster’s unabridged dictionary. Random House Reference. 2001. 2230 p.
20. Webster’s Third New International Dictionary of the English Language, unabridged. Merriam-Webster, Incorporated, 2002. 2808 p.

REFERENCES

1. Bentam I. Introduction to the foundations of morality and legislation. Moskva, 1998. 416 p.
2. Vaysgerber Y.L. Native language and formation of spirit. Moskva, 2004. 232 p.
3. Zavadskiy Y.S., Osovskaya T.V., Yushkevych O.O. Dictionary of Economic terms. Kyiv. Kondor. 2006. 356 p.
4. New explanatory dictionary of the Ukrainian language: in 3 Vol./ ed. by V.Yaremenko, O. Slipushko. Kyiv, 2006, Vol.1. 926 p.; Vol. 2. 926 p.
5. Practical Dictionary of synonyms of the Ukrainian language/ed. by S. Karavanskyi. Kyiv: “Ukrainska Knyha”, 2000. 480 p.
6. Saveleva E.A. Conceptualization of utilitarian assessments useful/harmful in the Russian language: Thesis for PhD in Philology: 10.02.01. Omsk, 2014. 211p.
7. Serebryanskiy D.S. Classical utilitarianism: basic theoretical problems. *Ethical thought*. 2011. Issue11. P. 90-105.
8. Dictionary of the Ukrainian language: in 4 Vol./ed. by B. Hrinchenko.— K., 1907-1909. Vol.2.
9. Dictionary of the Ukrainian language: in 11 Vol./AN URSR. Instytut Movoznavstva. Ed. by I.K. Bilodid. Kyiv: Naukova Dumka, 1970-1980. Vol.1. 799 p.; Vol.3. 744p.; Vol.4. 840 p.; Vol.8. 927 p.
10. English-Ukrainian explanatory dictionary of economic terms with elements of theory and problems. Didactic reference book/ed. by Roman Yakovenko. Kyrovohrad, 2015, 130 p.
11. Filsofskyi Entsyklopedychnyi Slovnyk/ed. in chief Shynkaruk V.I.; NAN Ukrainy, In-t Filosofii im. H.S. Skovorody. Kyiv: Abrys, 2002. 742 p.

Modern semantic structure of names of matrix axioconcepts Benefit/Користь in the English and Ukrainian languages

N. Stefanova

The article is devoted to studying the semantic structure of the names of matrix axioconcepts Benefit/Користь in the English and Ukrainian languages by analyzing diachronic and synchronic connections, starting from the Indo-European etymons, when the primary meanings were formed, to acquisition of value, moral and ethical, social and other modern senses. All available meanings, lexical and semantic variants of the lexeme *benefit* in the English language and lexeme *користь* in the Ukrainian language in explanatory and special sources are analyzed and the differential and integral semes are identified. Semantic transitions and transformations of abstract syncretic meanings of Indo-European roots **dhe-*, **deu-2* “to do”, “to perform” are demonstrated. These roots are reconstructed for the borrowed from Latin to English lexeme *benefit* and on the basis of which the understanding of the concept “activity” as a positive factor and at the same time a motivator for obtaining spiritual and material benefits, and therefore, pleasure and enjoyment was instilled in the consciousness of Indo-Europeans in the distant times. Meanwhile, in the Ukrainian language we observe etymological connections of the lexeme *користь* with the Proto Slavic forms **koristь/ *koristь/*korystь, *koristati/*koristiti*, the original semantics of which “to grab, to get” was associated with the designation of these lexemes ideas about material prey as a result of aggressive military actions and, accordingly, predetermined the further development of mainly negative vector of evaluation in their semantic structure. On the basis of the reconstructed primary meanings in each linguo-culture their own dominant ideas of the concepts *benefit* and *користь* (benefit and profit) were developed, they were fixed in the integral semes of modern meanings of each lexeme.

Keywords: matrix axioconcept, semantic structure, semantic transitions, ethnosemiometry.

Teaching Professional Language at University Level

M. Vozna

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine
Corresponding author. E-mail: voznamarina2129@gmail.com

Paper received 13.01.20; Accepted for publication 28.01.20.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2020-216VIII64-14>

Abstract. The article looks into the history of teaching English for Special Purposes in the West and in Ukraine and the related issue of the current understanding of the term 'professional language', otherwise known as English for Special Purposes. The study is an attempt to determine the place of the academic discipline called 'Professional Language' taught to linguistic and non-linguistic students of English in Ukraine, who are non-native speakers, its purpose and objectives, as well as the principles used to select teaching materials for the discipline. The article tries to differentiate this particular discipline from Terminology and English for Academic Purposes by specifying the subject matter of these neighboring disciplines and the teaching focus given in each particular case.

Keywords: *English for Special Purposes, professional language, terminology, teaching materials, professional communication.*

Introduction. The rapid development of science and technology, resulting in the widening of professional communication between representatives of different nations and cultures in the 20th century and, especially, at the beginning of the 21st century, determined the necessity of a stricter definition of the term 'professional language', contrasting it to terminology.

This involved multi-faceted research of 'professional language' in different fields of human knowledge and activity, which itself brought on the development of general methodological principles and specific methods of teaching this kind of language to different interested parties. Teaching professional English used in different academic disciplines and areas of professional communication to non-native speakers majoring in these areas, who use it as means of professional communication, has a long tradition both in the West and in Ukraine. Thus, we are talking about teaching professional English to non-linguistic university students, such as future lawyers, economists, physicists and so on. A recent outcome in such tuition is the necessary focus on teaching the same discipline to linguistic students. In particular, future translators, who by the nature of their profession, will be engaged in studying, developing, and teaching professional language, as well as translating from one language into another. This facilitates professional communication and the sharing of specialised knowledge throughout the world. Following this trend, syllabi of some linguistics and translation departments at Ukrainian universities include the discipline of Professional English as such, or with the definition of the area of use, for instance Legal English, English for Economists, English in Banking and Finance, Courtroom English, Journalistic English etc.

So, what kind of Professional English should be taught to future linguists and translators, given the fact that their knowledge in the abovenamed areas is limited and, by definition, is less than that of the students majoring in these areas? What style should we focus on: purely academic, popular science, informal professional communication, or professional colloquial speech? And, if the discipline of Professional English is named broadly, what specific subject areas should be chosen? What is the correlation of Professional English and Terminology and English for Academic Purposes? And what purpose and objectives should be sought when teaching Professional English to linguistics and translation students?

This article strives to give a short overview of the basic notions of the discipline and its history abroad and in Ukraine and to describe tentative approaches to teaching this discipline to future linguists and, specifically, translators, the majority of whom without any doubt will deal with professional and special language in their future careers.

Short review of publications. In English-language linguistics professional language has mostly been called English for Special/Specialised Purposes (ESP), but some other names have also been used, such as technical English, scientific English, Professional English, Academic English and others [1, p.262]. Such diversity in names, on one hand, reflects the evolution of this notion from purely academic and technical written texts to a broader understanding of this term that includes oral communication with its specific genres, grammar and vocabulary and, on the other hand, demonstrates that there is no single commonly-accepted understanding of the notion.

It is worth mentioning that the interest in professional language in English and American linguistics arose from purely practical needs of teaching English to professionals, who are non-native speakers, first of all, in such areas as management studies and economics. The evolution of teaching English for Special Purposes has undergone at least four stages, starting from the 1960s. A short overview of this evolution is needed to understand the didactic aspect of English for Special Purposes, which helps to determine the methodology and practical approaches to teaching this discipline at the present time.

At the first stage, the focus was laid on lexical and grammatical characteristics of sentences in written texts of certain areas, for instance, business or commerce. At the second stage, during the 1970-80s, the focus shifted to rhetoric functions, where students were encouraged to analyze the objectives that the author of the text wanted to attain by using certain grammatical constructions. From the middle of the 1980s the focus shifted further to communicative intentions of the participants in the speech act mainly in oral professional communication. At this, third stage, textbooks of English for Special Purposes underwent significant change. Whereas at the first and second stages they were structured by grammar categories, for instance, the use of active and passive voice, or rhetorical functions found in written discourse, for instance, an introduction to an academic article or a letter containing a

business proposal. This third stage took the communicative intention or function of the speaker, such as expressing gratitude or compliments, as the basis for structuring textbooks. Such textbooks contain examples of oral communicative situations in various professional areas where such intention or function was successfully achieved. The fourth stage of the evolution started at the end of the 1980s, with the widely acclaimed work by T. Hutchinson and A. Waters [2], which built on the achievements in psycholinguistics and raised the issue of the necessity to analyse student needs and their level of English when creating teaching materials and building the tuition process. Other factors to be taken into account include students' interest in the factual materials that are used in tuition, and their active involvement in composing syllabi, all of which together significantly raises their motivation to learn.

Research results. These new psycholinguistic approaches gave birth to a new trend in teaching English for Special Purposes, which was given the name of Content and Language Integrated Learning. This approach is used to teach specialist, non-linguistic subjects to those students for whom English is a second non-native language. This approach is practiced in Ukraine, specifically in Taras Shevchenko National University of Kyiv, where lecturers of non-linguistic subjects teach their specialist subjects in English. In this respect it should be noted that the described approach is poorly suited to teaching professional English at linguistic departments of universities where lecturers of the discipline are linguists and do not possess specialist knowledge of the subject area, even nearly to the same degree as specialists in the same area. At the same time for obvious reasons, specialist lecturers who are non-linguists, but have a good command of the language, are first and foremost interested in the contents aspects of their specialist discipline and are not at all focused on teaching English as such, as English for them is only a tuition tool, and not its purpose.

Teaching English for Special Purposes at linguistic departments is quite a new phenomenon in the Ukrainian university environment, whereas teaching the same discipline at non-linguistic departments has had a long tradition in both Ukraine and abroad, where ESP is taught at non-linguistic departments by linguists who specialize in teaching this discipline at a particular non-linguistic department. Their methods are closer to teaching the same discipline to linguistic students, with the difference that they know the subject area of the specific department where they work much better, and thus have advantages when choosing language material for tuition purposes from the point of view of its up-to-date content, the typical genres, and styles of communication in a particular professional environment.

It is not surprising then that at the beginning of the 21st century linguists shifted their focus from the didactic aspects of professional language, i.e. how to teach, to a clear understanding of what this professional language should look like, i.e. what to teach. Here two major trends should be taken into account, common to any professional environment: those of globalization and specialization. This means that only such language material should be selected which reflects the current state of a particular area of knowledge and is, therefore, of professional inter-

est for non-linguistic students.

In this respect, Anthony Laurence's view on the current state of Teaching English for Special Purposes by should be highlighted: 'While many General English teachers can be described as using an ESP approach, basing their syllabi on a learner needs analysis and their own specialist knowledge of using English for real communication, it is the majority of so-called ESP teachers that are using an approach furthest from that described above. Instead of conducting interviews with specialists in the field, analysing the language that is required in the profession, or even conducting students' needs analysis, many ESP teachers have become slaves of the published textbooks available, unable to evaluate their suitability based on personal experience, and unwilling to do the necessary analysis of difficult specialist texts to verify their contents' [3]. Thus, a conclusion should be made about the necessity of permanent, close contact between English teachers and experts in certain areas of knowledge aiming at the correct choice of language material used for tuition, that would be up to date both in content and terminology and typical for particular genres and styles of specific professions.

The definition of the term 'professional language', which is crucial for the correct choice of teaching materials, needs to take into account, in the first instance, that Ukrainian linguistics does not use corresponding English terms but the calque of the German linguistic term 'Fachsprache', which became widely spread in the 1960-70s with the meaning of 'the language of a certain area, profession'. The most quoted and commonly used understanding of the above term, both in Ukrainian and world linguistics, belongs to the German linguist Hoffmann, who defines professional language as 'the combination of all language means that are used in a specifically defined communicative area to achieve understanding among professionals in this area' [4, p. 53]. This definition is then extended by Taras Kiyak, a renowned Ukrainian linguist in the area of terminology, who stresses the importance of terminological systems for professional language and specifically says that 'the existence of professional language is ensured exclusively by strictly defined terminology' [5, p.28]. This point is proved by the history of academic research of professional language, which at earlier stages concerned itself exclusively with professional vocabulary and later saw terminology splintering off as a separate discipline. Herein lies the importance of the notions - 'the term' and 'terminology' - for further research into professional language and teaching the subject, as it is quite obvious that future linguists and future translators, in particular, must have a clear understanding of the nature of the term, its functioning, and methods of its formation. Therefore, it would be useful for students to know the classification of the vocabulary of professional text given by Taras Kiyak, who divided it into four types:

- Terms of a particular area that have their own definition.
- General academic terminology used in many areas, including terms of neighbouring areas.
- Half-terms or professional words, including nomenclatures.
- Professional colloquial words, which do not claim to be accurate or unambiguous, but at the same time

are figurative and emotionally coloured [5, p.29].

Identification of the different types of terminology and other such vocabulary in specialised texts should be considered when choosing teaching material for the discipline and writing associated tasks and exercises. The tasks of identifying terminology and classifying lexis in special texts are aimed at helping students to analyze differences between special texts of various genres and disciplines from the terminological viewpoint, to differentiate between purely academic texts, applied science and technology texts, and popular science texts. Topical issues for teaching the discipline should include analysis of the processes of penetration of terminology of certain areas into the general use lexical stratum and vice versa, which must be studied in the broader context of correlation between professional language and general language. This broader, analytical approach is what, in our point of view, differentiates the discipline of terminology from ESP. The latter provides us with a broader, more complex approach to analyse terminology abundant texts, as well as tools to follow the processes, when terms, so to speak, leave the boundaries of their terminological systems.

No less important for students is the analysis of a special text as a whole language unit and its grammar specifics at the sentence level, namely, syntactical structures, cohesion words, text structure on the whole, subdivision into paragraphs, titles, etc. Students should be taught to differentiate between degrees of abstractness of a special text and functional styles, to which such texts belong. Identification of texts as such that belong to purely academic style (language of theoretical science) and professional practice style (formal professional communication, business jargon), which are singled out by certain linguists [5, p.31], would be useful for students. Thus, texts representing such styles and substyles must be selected for teaching materials. One cannot but agree with the reasoning behind the necessity of studying texts of different genres and styles and the specifics of their translation that are given by O.Yaschuk and O. Tsepka: 'Future professional, given the realities of contemporary life, should not only have profound knowledge in their area of expertise, but also have all possible language resources for sharing and spreading this knowledge at various professional conferences, symposia, during business trips; be able to deal with technical documentation and translate it, if necessary, obtain and use information in different languages depending on the communicative situation' [6, p.369]. And although this quotation was written about non-linguistic students, the same skills and knowledge should become part of the professional competence of a translator, for instance, who is involved in various forms and situations of professional communication as a translator.

The contents of professional language as a discipline for linguistic students should differ not only from terminology, but also from English for Academic Purposes (EAP), which became part of our curricula in the recent years. Teaching EAP abroad for non-native speakers focuses first of all on the grammar of academic texts and the stratum of general academic vocabulary that is not specific to any particular area of knowledge. Specialised professional texts are given only as examples in lexical and grammatical exercises. Terminological systems of

particular areas as such, are not studied. The discipline focuses mostly on purely academic texts with a high degree of abstraction and some genres such as academic articles, presentations at a conference, presentations of your MA or PhD theses and some others. Such an approach springs from the practical needs of teaching EAP to academics who represent different cultures and work in different professional fields. The experience of teaching this discipline to linguistics students at Taras Shevchenko National University of Kyiv proved the necessity of combining the above described world tendencies in teaching EAP with the teaching of the specifics of professional communication of such students in their professional field, specifically linguistics and translation studies. That which centres on the introduction of the corresponding texts into the teaching materials for EAP. The issues to be studied in detail include: the differences in the existing terminological systems of linguistics and translatology in Ukrainian and English, including 'false translators' friends', grammar mistakes typical for Ukrainian students, and comparing and contrasting the stylistic specifics of academic speech in English and Ukrainian.

Future linguists and translators should also be taught to pay close attention to the cultural and language environment, in which communication takes place. There are areas of knowledge where terminological systems achieve a high degree of homogeneity, such as, for instance, medicine and natural science, as the notions which they signify in different languages are either identical or very similar. Thus, most terms in such terminological systems have their unequivocal equivalents. There are, on the other hand, such areas of knowledge, such as, for instance, law and philosophy, where the semantic volumes of notions either do not coincide at all or coincide only partially. In such areas, translators will not be able to rely on dictionaries in many instances, but on the context. Thus, as it was correctly put by T. Halushko, the translator should be taught to 'take into consideration the degree of homogeneity of a particular professional field when working on the semantic content of their translation' [7, p.49].

The above considerations support the legitimacy of the division of the discipline 'Professional Language' for students of linguistic departments into at least two subjects based on the accepted in linguistics 'horizontal' classification of professional language: 'Professional Language of the Arts' and 'Professional Language of Natural Science', which differ between themselves by the degree of homogeneity of the language they use (the latter being more homogenic) - different lists of genres in oral and written professional communication. Recently the tendency can also be observed at the linguistics departments of teaching professional language of certain specific fields and its translation, for instance, the professional language of economics and finance, applied science and technology, cinema screenplay translation, medical translation, legal translation, courtroom translation and others. It is obvious even from this list that it is impossible to cover all subject areas as they are too numerous, and each subject area can also be further be divided into sub-areas and specialisations. Thus, teaching professional language to future linguists should cover broader areas of knowledge, the language of which has common typical features and relies on inter-branch and general academic

terminological systems. For instance, the subject 'Professional Language of the Arts' may include the sub-language of philosophy, sociology, psychology, mass communication, political science, history, linguistics, pedagogy, ecology, etc.

Conclusion. Teaching 'Professional Language' at linguistic and translation departments should be aimed at, firstly, familiarising students with the specifics of oral and written professional communication, represented by typical genres and texts of broad neighbouring areas of knowledge, and, secondly, with their terminological systems, focusing on general academic and inter-branch terms. The objectives of the tuition of future linguists and translators may include the formation of linguistic and translation skills and competences that would allow students to:

- to analyse special texts from the point of view of their genre and style, homogeneity of their terminological systems in different languages, the degree of abstractness, and logical construction.
- to analyse a communicative situation from the point of view of the intentions and language competence of its participants, its formal or non-formal nature and other factors.
- to know the principal methods of how new terms

are formed and translated.

- be able to recognize instances when terms migrate from professional domains to general language and vice versa.

- to master a specific limited volume of professional terminology with the focus on general academic and inter-branch terminology.

Furthermore, teaching 'Professional Language' to future linguists should be split into at least two subjects: 'Professional Language of the Arts' and 'Professional Language of Natural Science', and when feasible and as mandated by the practical needs of a university, into sub-languages of separate disciplines. Professional language as a discipline should be separate from English for Academic Purposes and Terminology. Language material for the discipline should be selected from authentic sources with the advice of experts in particular areas on how representative texts are of a particular area, how up-to-date their content and their terminology are, and what the most typical communicative situations in their area are. Language material should include the most typical genres and styles, including purely academic and popular science, and examples of both oral and written professional communication.

REFERENCES

1. Nagy, Imola Katalin. English for Special Purposes: Specialized Languages and Problems of Terminology// Acta Universitatis Sapientiae, Philologica, 6, 2 (2014). - P. 261-273.
2. Hutchinson, T. Waters, A. 1987. Developments in ESP. A Multidisciplinary Approach. - Cambridge: Cambridge University Press. - 183 pp.
3. Laurence, Anthony. *English for specific purposes: What does it mean? Why is it different?* - <https://www.researchgate.net/publication/267631304>.
4. Hoffmann L. Kommunikationsmittel Fachsprache. Eine Einführung. - Tübingen: Gunter Narr Verlag, 1985. - 307 s.
5. Кияк Т.Р., Огуй О.Д., Науменко А.М. Теорія та практика перекладу (німецька мова). - Вінниця: Нова книга, 2006. - 592 с.
6. Яшук О., Цепкало О. Стилістичні особливості науково-технічних текстів у навчанні професійно-орієнтованій англійській мові//Фаховий та художній переклад: теорія, методологія, практика: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції 1-2 квітня 2011 р. - К., 2011. - С. 368-372.
7. Галушко Т. Поняття комунікативної еквівалентності у фаховому перекладі// Фаховий та художній переклад: теорія, методологія, практика: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції 1-2 квітня 2011 р. - К., 2011. - С. 45-49.

REFERENCES transliterated

5. Kiyak T., Ohuy O., Naumenko A. Theory and Practice of Translation (German). - Vinnitsya: Nova Kniha, 2006. - 592 p.
6. Yashuk O., Tsepalko O. Stylistic Specifics of Scientific and Technical Texts in Teaching English for Special Purposes//Translating Fiction and Special Texts: Translation Theory, Methodology and Practice: Materials of the IV International Theoretical and Practical Conference 1-2 April 2011. - Kyiv, 2011. - Pp. 368-372.
7. Halushko T. The Notion of Communicative Equivalence in Translating Special Texts// Translating Fiction and Special Texts: Translation Theory, Methodology and Practice: Materials of the IV International Theoretical and Practical Conference 1-2 April 2011. - Kyiv, 2011. - Pp. 45-49.

Editor-in-chief: Dr. Xénia Vámos

The journal is published by the support of
Society for Cultural and Scientific Progress in Central and Eastern Europe

Készült a Rózsadomb Contact Kft nyomdájában.
1022 Budapest, Balogvár u. 1.
www.rcontact.hu